

**Τί είναι
Πολιτική
Οικονομία**

Ρόζα Λούξεμπουργκ

**Τί είναι
Πολιτική
Οικονομία**

Μετάφραση: Κώστα Μιλτιάδη

Ἀθήνα 1975

**Ἀπὸ τὰ μαθήματα τῆς Ρόζας Λούξεμπουργκ
στὸ Λαϊκὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου**

Μετάφραση: Κώστα Μιλτιάδη

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ σειρά μαθημάτων πολιτικῆς οἰκονομίας ποὺ ἔκανε ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ, ὅταν δίδασκε στὴν Κεντρικὴ σχολὴ τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος στὸ Βερολῖνο.

Στὴ σχολὴ αὐτὴ δίδασκε ἀπὸ τὸ 1907, ἀντικαθιστώντας τὸν Χίλφερντινγκ, τὸν ὁποῖο ἡ ἀστυνομία τοῦ Βερολίνου ἀπειλοῦσε μὲ ἐξορία σὲ περίπτωση ποὺ θὰ συνέχιζε τὶς διαλέξεις του.

Οἱ διαλέξεις ποὺ ἔδωσε ἡ Ρόζα ἀπὸ τὸ 1907 μέχρι τὸ 1911 ἀναφέρονταν στὴν πολιτικὴ οἰκονομία καὶ στὴν ἱστορία τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν. Μετὰ τὸ 1911, ἄρχισε στὴν ἴδια σχολὴ νὰ δίνει μαθήματα ἱστορίας τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀντικαθιστώντας τὸν Φράντς Μέρινγκ.

ἤδη, ἀπ' τὸ 1908, ἡ ἐκδοσιὰ αὐτῶν τῶν διαλέξεων ἦταν κάτι ποὺ ἀπασχολοῦσε πολὺ τὴ Ρόζα Λούξεμπουργκ. Μέχρι ὅμως καὶ τὸ 1913, ὅλη

ή συγγραφική της δραστηριότητα απορροφήθηκε από τη συγγραφή ενός άλλου μεγάλου έργου της, του πιο σημαντικού της έργου: Τη συσσώρευση του κεφαλαίου.

Δέν είναι παρά το 1916 και 1917 που η Ρόζα ριγμένη στη φυλακή μετά το ξέσπασμα του Παγκόσμιου πόλεμου, θα βρή την εύκαιρία να κυττάξει τα χειρόγραφα των διαλέξεων.

Στην Ελλάδα το βιβλίο αυτό, όπως άλλωστε και το μεγαλύτερο μέρος από το έργο της Λούξεμπουργκ, παραμένει άγνωστο.

Δέν θα ήταν υπερβολή να πούμε, ότι ακόμα και στην Ευρώπη, δέν είναι παρά τα τελευταία χρόνια που το αναγνωστικό κοινό ανακάλυψε πραγματικά τη Ρόζα Λούξεμπουργκ.

Ταυτόχρονα άρχισαν να γράφονται οι πρώτες ολοκληρωμένες βιογραφίες της Ρόζας. Τις τελευταίες αυτές μέρες κυκλοφόρησε στο Παρίσι το όγκωδες βιβλίο του ιστορικού Ζιλμπέρ Μπαντιά «Ρόζα Λούξεμπουργκ, δημοσιογράφος, αγωνίστρια, επαναστάτρια», του οποίου πολλά αποσπάσματα δημοσιεύτηκαν στην «Ούμανιτέ».

Η Ρόζα Λούξεμπουργκ δέν ήταν μόνο μια μεγάλη επαναστάτρια, αλλά ταυτόχρονα και μια άριστη καθηγήτρια. Οι διαλέξεις που έκανε πάνω στην πολιτική οικονομία, διακρίνονται απ' την απλότητα με την οποία μεταδίδει στους ακροατές ακόμα και τις πιο περίπλοκες έννοιες.

Τα μαθήματά της είναι ζωντανά, γεμάτα από παραδείγματα της καθημερινής ζωής: «Δέν το ξέρετε — λέει κάποτε στους ακροατές της — πώς πληρώνετε αρκετά λεφτά για φόρο, όταν αγοράζετε τσιγάρα ή όταν πίνετε ένα ποτήρι σνάπς».

Δέν θα θέλαμε να κλείσωμε αυτό τον πρόλογο χωρίς να αποσαφηνίσωμε μιá παρεξήγηση που έχει γίνει σε μεγάλο βαθμό, σε σχέση με τις διαφωνίες του Λένιν και της Λούξεμπουργκ. Είναι αλήθεια ότι υπήρξαν διαφωνίες. Οι διαφωνίες αυτές όμως αναφέρονταν σε συγκεκριμένα θέματα της εποχής εκείνης και ιδίως σε θέματα ταχτικής και οργάνωσης. Σε καμιά περίπτωση όμως και ποτέ ο Λένιν δέν σταμάτησε να βλέπη στο πρόσωπο της Λούξεμπουργκ τον πιο γνήσιο εκπρόσωπο του Μαρξισμού στη Γερμανία. Αυτό, άλλωστε, φαίνεται από το γεγονός ότι ακόμα και μέχρι τα τελευταία χρόνια της ζωής του βοήθησε στην εξέλιξη και στην πλατειά δημοσίευση των έργων της Λούξεμπουργκ. Έτσι, στο τέλος του Φλεβάρη του 1922, ο Λένιν έγραφε: «Παρά τις αδυναμίες της, η Ρόζα Λούξεμπουργκ ήταν και είναι ένας αετός. Και όχι μόνο η ανάμνησή της θα είναι πάντα πολύτιμη για τους κομμουνιστές όλου του κόσμου, μα ακόμα και η βιογραφία της και τα άπαντά της θα είναι ένα ωφέλιμο μάθημα για τη διάπλαση πολλών γενεών κομμουνιστών σ' όλες τις χώρες».

Η ΑΝΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΣΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΝΑ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΟΥΝ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ ἀξιόλογες ἐπιστῆμες. Ἄρκει ὅμως νὰ θάλουμε ἓνα πολὺ ἀπλὸ ἐρώτημα γιὰ νὰ δοῦμε τίς δυσκολίες πού χαρακτηρίζουν αὐτὴ τὴν ἐπιστῆμη ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς βήματα: Ποιὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενο μὲ τὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται ἡ πολιτικὴ οἰκονομία;

Ὁ ἀπλὸς ἐργάτης, πού δὲν ἔχει παρὰ μιὰ πολὺ θολὴ ἰδέα γι' αὐτὴ τὴν ἐπιστῆμη, θὰ θεωρήσῃ τὴν ἀγνοιά του ὡς κάτι πού προέρχεται ἀπὸ τὸ χαμηλὸ γνωσιολογικὸ του ἐπίπεδο.

Ποῦ νὰ ξέρῃ ὅμως ὅτι τὴν ἀγνοιά του αὐτὴ τὴ μοιράζεται μὲ πολλοὺς καθηγητάδες πού γράφουν ὀγκώδεις τόμους καὶ διδάσκουν τὴν πολιτικὴ οἰκονομία στοὺς φοιτητὲς τῶν πανεπιστημίων.

Ὅσο περίεργο κι' ἂν μπορεῖ νὰ φαίνεται αὐτὸ ἐκ πρώτης ὄψεως, εἶναι ὡστόσο ἀληθινὸ ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν οἰκονομολόγων δὲν ἔχουν παρὰ μιὰ πολὺ συγκεχυμένη ἰδέα γιὰ τὸ πραγματικὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιστῆμης τους.

Μιὰ καὶ εἶναι τῆς μόδας σ' αὐτοὺς τοὺς καθηγητάδες

νά ἀρκοῦνται σὲ ὀρισμούς, μ' ἄλλα λόγια νά ἐξανεμίζου τὴν οὐσία καὶ τῶν πιὸ περίπλοκων ζητημάτων σὲ μερικὲς προτάσεις καλὰ συνταγμένες, ὡς πάρωμε ἕναν ἀπ' τοὺς ἐπίσημους ἐκπροσώπους τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας καὶ ὡς τοῦ ζητήσωμε νά μᾶς πῆ μὲ τί ἀσχολεῖται αὐτὴ ἢ ἐπιστήμη.

Γιὰ νά δοῦμε πῶς ἀπαντᾷ στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ὁ Βίλ-χελμ Ρόσσερ, ποὺ θεωρεῖται ὁ καλύτερος τῶν Γερμανῶν καθηγητῶν, συγγραφέας πολλῶν βιβλίων καὶ δοκιμίων, καὶ θεμελιωτῆς τῆς λεγομένης «Ἱστορικῆς» σχολῆς.

Στὸ πρῶτο του μεγάλο ἔργο, ποὺ ἔχει τὸν τίτλο «Ἀρχὲς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας - Δοκίμια καὶ θέματα γιὰ ἐπιχειρηματίες καὶ φοιτητές», ποὺ δημοσιεύτηκε τὸ 1854 καὶ ἀπὸ τότε ξανσεκδόθηκε 23 φορές, διαβάζομε στὸ κεφάλαιο 2 παρ. 16: «Πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀνάπτυξης τῶν νόμων τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας(*), τῆς ἐθνικῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες ἐπιστήμες ποὺ ἀναφέρονται στὴ ζωὴ ἐνὸς ἔθνους, ἔτσι κι' αὐτὴ ἀσχολεῖται τόσο μὲ τὴ μελέτη τοῦ ἀτόμου, ὅσο καὶ μὲ τὴ μελέτη ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος».

Ἔτσι, μ' αὐτὸν τὸν ὀρισμὸ οἱ «ἐπιχειρηματίες καὶ οἱ φοιτητές» κατατοπίστηκαν πλέρια γιὰ τὸ ἀντικείμενο τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι ἀκριβῶς... ἡ πολιτικὴ οἰκονομία. Τί εἶναι γυαλιὰ ταρταρούγας; Εἶναι γυαλιὰ ποὺ ὁ σκελετός τους εἶναι φτιαγμένος ἀπὸ ταρταρούγα. Τί εἶναι φορτωμένος γαῖδαρος; Εἶναι ὁ γαῖδαρος ποὺ τὸν φορτώνομε μὲ δεμάτια.

Πολὺ ἅπλως τρόπος, στ' ἀλήθεια, γιὰ νά καταλάβουν

(*) Ἡ γερμανικὴ λέξις ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν «πολιτικὴ οἰκονομία» ἐξηγεῖται κατὰ λέξι «ἐθνικὴ οἰκονομία». Ἐκ τῆς ἐξήγησός της προέρχεται ἡ εἰρωνεία τῆς Ρ. Λούξεμπουργκ, ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν καθηγητὴ, ἐθνικὴ οἰκονομία εἶναι ἡ οἰκονομία ἐνὸς ἔθνους. Ἐξήγησις χωρὶς κανένα περιεχόμενο.

καὶ τὰ παιδιὰ ἀκόμα αὐτοὺς τοὺς ὀρισμούς. Τὸ μόνο κακὸ εἶναι ὅτι ἂν δὲν καταλαβαίνει κανεὶς τὸ περιεχόμενο αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν, δὲν πρόκειται νά καταλάβῃ ποτὲ τίποτε ἂν αὐτὲς οἱ ἴδιες ἐννοιες ἐκφραστοῦν μὲ ἄλλες λέξεις.

Ἄς ἀπευθυνθοῦμε ὅμως σ' ἕναν ἄλλο γερμανὸ καθηγητὴ, τὸν Σμόλλερ, ποὺ σήμερα διδάσκει πολιτικὴ οἰκονομία στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου καὶ θεωρεῖται ἕνας ἀπ' τοὺς φωστῆρες τῆς ἐπίσημης ἐπιστήμης. Νά πῶς ὁ Σμόλλερ ἀπαντᾷ στὸ ἐρώτημα «Τί εἶναι πολιτικὴ οἰκονομία» σὲ ἄρθρο του ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ Λεξικὸ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ἕνα συλλογικὸ ἔργο γερμανῶν καθηγητῶν:

«Θὰ ἔλεγα ὅτι εἶναι ἡ ἐπιστήμη ποὺ ἔχει γιὰ σκοπὸ νά περιγράψῃ, νά προσδιορίσῃ καὶ νά ἐξηγήσῃ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ξεκινώντας ἀπ' τις αἰτίαι τους, νά τὰ κατανοήσῃ θεωρώντας τα σὰν ἐνιαῖο σύνολο, ὑπὸ τὸν ὄρο βέβαια ὅτι θὰ προσδιορισθῇ ἐκ τῶν προτέρων ἢ ἐννοια τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Στὸ ἐπίκεντρο αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης βρίσκονται τὰ τυπικὰ φαινόμενα, δηλαδὴ τὰ φαινόμενα ποὺ παρατηροῦνται καὶ ἐπαναλαμβάνονται σ' ὅλους τοὺς σύγχρονους πολιτισμένους λαούς, ὅπως εἶναι τὰ φαινόμενα τοῦ καταμερισμοῦ καὶ ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας, τῆς κυκλοφορίας καὶ κατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, τὰ φαινόμενα τῆς δημιουργίας οἰκονομικοκοινωνικῶν συστημάτων, ποὺ στηρίζονται σ' ὀρισμένες μορφές ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου δικαίου κυριαρχούμενα ἀπὸ ἀνάλογες ψυχικὲς δυνάμεις, καὶ ποὺ ὅλα συνθέτουν στὸ σύνολό τους τὴν εἰκόνα ἐνὸς στατικοῦ πίνακα τοῦ σημερινοῦ πολιτισμένου κόσμου, μιὰ ἀντιπροσωπευτικὴ εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ξεκινώντας ἀπ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ προσπάθησε νά ἐντοπίσῃ τις διαφορὰς ποὺ παρουσιάζουν μεταξύ τους οἱ διάφορες ἐθνικὲς οἰκονομίες, οἱ διάφορες μορφές ὀργάνωσός τους, καὶ νά βρῇ πῶς ἀλληλοδιαδέχονται ἢ μία τὴν ἄλλη, κατορ-

θώνοντας έτσι να φτιάξει μιὰ αντιπροσωπευτική εικόνα αὐτῶν τῶν μορφῶν, νὰ τίς συσχετίσει καί νὰ θάλει ἔτσι δίπλα στή στατική θεώρηση τοῦ κόσμου τῆ δυναμική θεώρηση. Ἐκτός ὅμως ἀπ' ὅλα αὐτά, ἡ ἐπιστήμη αὐτή μπόρεσε ἀπ' τὴν ἀρχὴ νὰ θέσει ὀρισμένους πρακτικούς στόχους στή βάση ἠθικοῖστορικῶν κριτηρίων καί διαφύλαξε αὐτὴ τῆς τῆ συνήθεια μέχρι σήμερα. Δὲν ἀρκεῖται μόνο στή θεωρία, ἀλλὰ δίνει καί χρήσιμες συμβουλές γιὰ τὴ Ζωή».

Οὐφ! Ἄς ξαναπάρουμε ἐπιτέλους ἀνάσα. Μὰ περὶ τίνος πρόκειται λοιπόν; Οἰκονομικοκοινωνικά συστήματα, ἰδιωτικό καί δημόσιο δίκαιο, ψυχολογικά φαινόμενα, ἀντιπροσωπευτικὴ εικόνα, στατική καί δυναμική θεώρηση, αἰτιατὴ ἀνάπτυξη, ἠθικοῖστορικά κριτήρια.... Σίγουρα ὁ κοινὸς θνητὸς θὰ ἔχη πονοκέφαλο ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά. Διψώντας γιὰ μάθηση κι' ἔχοντας τυφλὴ ἐμπιστοσύνη στὴν ἀκαδημαϊκὴ σοφία, θὰ χάσει τὸν καιρὸ του διαβάζοντας δυὸ καί τρεῖς φορές αὐτές τίς ἀσυναρτησίες, μήπως καί καταλάβῃ τί εἶναι πολιτικὴ οἰκονομία.

Φοβόμαστε ὅτι θὰ εἶναι χαμένος κόπος. Γιατί ὅλ' αὐτά πού μᾶς ἀράδιασε ἐδῶ ὁ καθηγητὴς, δὲν εἶναι παρὰ ἓνα σύνολο ἀπὸ πομπώδεις καί κούφιας σὲ περιεχόμενο φράσεις. Σὲ κάτι τέτοιες περιπτώσεις ὑπάρχει ἓνας σίγουρος τρόπος γιὰ νὰ κρίνῃ κανεὶς ποιοὶ κατέχουν πραγματικά τὰ ζητήματα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας καί ποιοὶ ὄχι:

Ἄσχετος ὁποῖος σκέφτεται σωστὰ καί καταλαβαίνει ὁ ἴδιος σὲ βάθος τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖο πραγματεύεται, ἐκφράζεται μὲ σαφήνεια καί κατὰ τρόπο πού νὰ γίνεται ἀπ' ὅλους κατανοητὸς. Ἄσχετος ὅμως ἐκφράζεται κατὰ τρόπο συγκεχυμένο καί χωρὶς σαφήνεια — καί ὅταν βέβαια δὲν πρόκειται γιὰ φιλοσοφικὲς ἀφαιρέσεις ἢ γιὰ θρησκευτικὰ μυστήρια — δὲν δείχνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι δὲν κατανοεῖ σὲ βάθος τὸ ζήτημα πού πραγματεύεται ἢ θέλει, γιὰ διάφορους λόγους, νὰ ἀποφύγῃ τὴ σαφήνεια.

Θὰ δοῦμε ἀργότερα ὅτι δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο τὸ

γεγονός ὅτι οἱ ἄστοι καθηγητὲς χρησιμοποιοῦν, πάνω στὰ θέματα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, μιὰ ὀρολογία θολὴ καί μπερδεμένη, πρᾶγμα πού δὲν ἐξηγεῖ μόνο τὴ δική τους ἀγνοία καί τὴ σύγχυσή τους, ἀλλὰ καί τὴν ἐπίμονη ἀρνήσή τους νὰ ἀποσαφηνίσουν πραγματικά τὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης. Τὸ πόσο μεγάλο μπερδεμα ὑπάρχει γύρω ἀπὸ τὴν πολιτικὴ οἰκονομία τὸ βλέπει κανεὶς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι σχετικὰ μὲ τὸ πότε γεννήθηκε αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη ἔχουν διατυπωθῆ οἱ πιὸ ἀντιφατικὲς ἀπόψεις.

Ἄσχετος ὁποῖος γινώσκων ἱστορικός, ὁ Ἄδολφος Μπλανκί, καθηγητὴς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Παρισιοῦ καί ἀδελφὸς τοῦ διάσημου σοσιαλιστοῦ ἡγέτη ἀγωνιστοῦ τῆς Κομμουνίας Αὐγούστου Μπλανκί, ἀρχίζει μ' αὐτὰ τὰ λόγια τὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του «Ἱστορία τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης»:

«Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι πολὺ πιὸ παλιὰ ἐπιστήμη ἀπ' ὅσο γενικὰ πιστεύεται. Οἱ Ἕλληνες καί οἱ Ῥωμαῖοι εἶχαν ἤδη τὴ δική τους».

Ἄσχετος ὁποῖος ἱστορικός τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ὅπως ὁ Εὐγένιος Ντύρινγκ, παλιὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου, σπεύδουν νὰ δηλώσουν ὅτι ἡ πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι πολὺ πιὸ νέα ἐπιστήμη ἀπ' ὅ,τι γενικὰ πιστεύεται, καί στὴν πραγματικότητα δὲν ἐμφανίστηκε παρὰ στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα. Καί γιὰ νὰ μὴν ξεχάσωμε καί τοὺς σοσιαλιστὲς, θὰ ἀναφέρωμε ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Λασσάλ ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του «Κεφάλαιο καί ἐργασία», ὅπου κριτικάρει τὸν καθηγητὴ Σούλτσε-Ντελίτς:

«Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι μιὰ ἐπιστήμη πού μόλις γεννήθηκε καί βρίσκεται ἀκόμα στὰ σπάργανα».

Ἄντιθετα, ὁ Κάρλ Μάρξ, στὸ σπουδαιότερο ἔργον του «Τὸ κεφάλαιο», πού κυκλοφόρησε τρία χρόνια ἀργότερα, ἔδωσε τὸν τίτλον «Κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας». Μ' αὐτὸν τρόπο ὁ Μάρξ δὲν ταυτίζει τὸ ἔργον του μὲ τὴν πο-

λιτική οικονομία, θεωρώντας την τελευταία σαν κάτι τὸ δεδομένο, τὸ ξεπερασμένο, πάνω στὸ ὁποῖο ἀσκεῖ τὴν κριτική του.

Εἶναι φανερὸ ὅτι μιὰ ἐπιστήμη, ποὺ γιὰ μερικοὺς εἶναι τόσο παλιὰ ὅσο καὶ ἡ γραπτὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότη-
τας, γιὰ ἄλλους δὲν χρονολογεῖ παρὰ ἐνάμισυ αἰῶνα, ἐνῶ
γι' ἄλλους εἶναι ἤδη ξεπερασμένη καὶ εἶναι καιρὸς νὰ τὴν
φέρωμε στὴν ἐπιφάνεια μὲ τὴν κριτική, γεννῶ ἓνα ιδιόμορ-
φο καὶ πολὺπλοκο πρόβλημα.

Ὡστόσο, πολὺ λίγα θὰ εἶχαν νὰ μᾶς ποῦν οἱ ἐπίσημοι
ἐκπρόσωποι αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης, ἂν τοὺς ρωτούσαμε
γιατί ἡ πολιτικὴ οικονομία ἐμφανίστηκε τόσο ἀργά, δηλα-
δὴ τὰ τελευταῖα 150 χρόνια, ὅπως δέχονται γενικὰ σήμε-
ρα. Ὁ καθηγητὴς Ντύρινγκ π.χ. θὰ μᾶς ἐξηγοῦσε μὲ πομπώ-
δεις φράσεις ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι δὲν
εἶχαν κατανοήσει τίς ἐπιστημονικὲς ἔννοιες τῆς πολιτικῆς
οικονομίας, γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶχαν παρὰ «ἀνεύθυνες», «ἐπι-
φανειακὲς», συνηθισμένες ἰδέες ποὺ πήγαζαν ἀπὸ τὴν κα-
θημερινὴ τους ζωὴ καὶ τὴν πείρα τους. Θὰ μᾶς ἔλεγε ἀκό-
μα, πὼς ὁ Μεσαίωνας δὲν πρόσφερε καμιὰ ἐπιστημονικὴ
θεώρηση σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Ὅλες ὁμως αὐτὲς οἱ ἐξηγήσεις
δὲν μᾶς βοηθᾶνε νὰ κάνωμε οὔτε ἓνα βῆμα μπροστὰ καὶ
οἱ γενικότητές του γιὰ τὸ Μεσαίωνα μπερδεύουν ἀντὶ νὰ
ἀποσαφηνίζουν τὸ ζήτημα.

Μιὰ ἄλλη ἐξήγηση τῆς γέννησης τῆς πολιτικῆς οικονο-
μίας δίνεται ἀπ' τὸν καθηγητὴ Σμόλλερ. Στὸ Λεξικὸ τῶν
πολιτικῶν ἐπιστημῶν γιὰ τὸ ὁποῖο ἄλλωστε κάναμε λόγο
καὶ παραπάνω, γράφει τὰ ἑξῆς:

«Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν αἰώνων παρατηρήθηκαν καὶ
περιγράφηκαν μεμονωμένα οικονομικὰ φαινόμενα τῆς
δημόσιας καὶ ἰδιωτικῆς οικονομίας, διαπιστώθηκε ἡ ὑ-
παρξη ὀρισμένων οικονομικῶν ἀρχῶν καὶ συζητήθη-
καν τὰ οικονομικὰ προβλήματα σὲ σχέση μὲ τὴν ἠθικὴ
καὶ τὸ δίκαιο. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ μεμονωμένες αὐτὲς

παρατηρήσεις δὲν κατόρθωσαν νὰ συγκροτήσουν μιὰ
ἐπιστήμη παρὰ μόνο στὸν 17ο καὶ 18ο αἰῶνα, ἀπὸ τό-
τε δηλαδὴ ποὺ τὰ ζητήματα τῆς πολιτικῆς οικονομίας
ἀπέκτησαν ἓνα τεράστιο ἐνδιαφέρον, ποὺ στὸ παρελ-
θὸν κανεὶς δὲν θὰ μπορούσε νὰ διανοηθῆ, γιὰ τὴ διοί-
κηση καὶ τὴ διαχείριση τῶν ἐθνῶν. Αὐτὸ εἶχε σαν συ-
νέπεια ν' ἀρχίσουν πολλοὶ συγγραφεῖς ν' ἀσχολοῦν-
ται μὲ τὴν πολιτικὴν οικονομία καὶ ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐπιστή-
μη αὐτὴ νὰ διδάσκεται στοὺς φοιτητές. Ταυτόχρονα,
ὁ ἐμπλουτισμὸς τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης μὲ ἄλλα
στοιχεῖα ὀδήγησε στὴ συνένωση ὄλων τῶν οικονο-
μικῶν ἀρχῶν καὶ κανόνων δίνοντας ἔτσι στὴν πολιτι-
κὴ οἰκονομία μιὰ αὐτονομία καὶ κάνοντάς τὴν μιὰ ἐπιστή-
μη κυριαρχούμενη ἀπὸ ὀρισμένες βασικὲς ἔννοιες,
ὅπως τὸ χρῆμα, τὴν ἀνταλλαγή, τὴν ἐθνικὴν οικονο-
μία, τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας καὶ ὅλες ἐκεῖνες
τίς ἔννοιες ποὺ ἀναλύσανε οἱ συγγραφεῖς τοῦ 17ου
καὶ 18ου αἰῶνα. Ἀπὸ τότε καὶ μετὰ, ἡ οικονομικὴ ἐπι-
στήμη ὑπάρχει σαν ἓνας αὐτόνομος κλάδος».

Ἄν συνοψίσωμε αὐτὴ τὴν πολὺ μικρὴ οὐσία τοῦ τόσο
μεγάλου ἀποσπάσματος θὰ θγάλωμε τὸ ἑξῆς συμπέρασμα:
Οἱ διάφορες παρατηρήσεις γιὰ τὰ οικονομικὰ φαινόμενα
ἦταν γιὰ πολὺ καιρὸ ἀσύνδετες μεταξύ τους, ἀποτελέσανε
ὁμως τελικὰ μιὰ ἐπιστήμη ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ «διοίκηση
καὶ ἡ διαχείριση» τοῦ ἔθνους, δηλαδὴ ἡ κυβέρνησις, αἰ-
σθάνθηκε αὐτὴ τὴν ἀνάγκη καὶ ἀπὸ τότε κρίθηκε ἀναγκαῖο
νὰ διδάσκεται στὰ πανεπιστήμια.

Πόση θολοῦρα ἔχει στ' ἀλήθεια ἡ ἐξήγηση αὐτὴ τῆς
γέννησης τῆς πολιτικῆς οικονομίας καὶ πόσο ταιριάζει στὸν
τρόπο σκέψης ἐνὸς Γερμανοῦ καθηγητοῦ!

Χάρις σὲ μιὰ «ἀνάγκη» τῆς κυβέρνησης, γεννιέται μιὰ
ἔδρα στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου καὶ ἓνας καθηγη-
τῆς τρέχει νὰ τὴν καλύψῃ. Ἐπειτα πρέπει νὰ βρεθῆ ἡ ἐ-
πιστήμη ποὺ ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτὴ τὴν ἔδρα, γιατί ἄλλιῶς τί
θὰ δίδασκε ὁ καθηγητὴς. Πόσο πολὺ αὐτὴ ἡ ἐξήγηση μᾶς

θυμίζει τὸν παλιὸ μαίτρ τῶν τελετῶν, ποὺ ὑποστήριζε ὅτι οἱ μοναρχίες πρέπει νὰ ζοῦν αἰώνια, γιατί ἄλλιῶς σὲ τί θὰ χρησίμευε ἓνας μαίτρ τελετῶν χωρὶς αὐτές;

Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἐξήγηση, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ πολιτικὴ οἰκονομία χρωστᾷ τὴν ὑπαρξὴ της στίς ἀνάγκες τῶν συγχρόνων κρατῶν καὶ ἓνα κρατικὸ διάταγμα θὰ ἦταν ἐπομένως ἀρκετὸ γιὰ νὰ γεννηθῇ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία. Οἱ οικονομικὲς ἀνάγκες τῶν πριγκηπάτων καὶ ἓνα διάταγμα ἀρκοῦν γιὰ νὰ πηγᾶση, σὰν τὸ νερὸ ἀπὸ τὴ γῆ, μιὰ ὀλότελα νέα ἐπιστήμη.

Νὰ ποιὸς εἶναι ὁ τρόπος τῆς σκέψης αὐτοῦ τοῦ δουλικοῦ διανοοῦμενου τῶν κυβερνήσεων τοῦ Ράιχ, ποὺ ἀναλαμβάνει μὲ τὴ θέλησή του καὶ γιὰ λογαριασμό τους νὰ κἀνῃ «ἐπιστημονικὴ» ἀνάλυση γι' αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ τμῆμα τοῦ πολεμικοῦ προῦπολογισμοῦ, ποὺ ὀραματίζεται τὰ πεδία τῶν μαχῶν καὶ δὲν χάνει, σὲ καιρὸ πολέμου, νὰ κἀνῃ σωβινιστικὰ κηρύγματα καὶ νὰ μιλᾷ γιὰ τὴν ἠθικὴ διαφθορὰ τῶν λαῶν. Ὅπως καὶ νὰ ἔχη ὅμως τὸ πρᾶγμα, ἓνας παρόμοιος τρόπος σκέψης εἶναι δύσκολο νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸς ἀπ' ὅλους ἐκείνους ποὺ δὲν πληρώνονται ἀπὸ τὸ κράτος.

Αὐτὴ ὅμως ἡ ἐξήγηση γιὰ τὴ γέννηση τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας μᾶς κἀνει νὰ προβληματιστοῦμε σ' ἓνα ἄλλο ζήτημα.

Τὶ συνέβη καὶ τὸν 18ο αἰῶνα, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ καθηγητὴς Σμόλλερ, οἱ κυβερνήσεις τῶν κρατῶν αἰσθάνθηκαν ἔσφρακτικὰ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀφήσουν τίς ἀγαπημένες τους ἐνσασχολήσεις καὶ ν' ἀρχίσουν ν' ἀσχολοῦνται μὲ τίς ἀρχές τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἀφοῦ τόσο καιρὸ ὅλα πῆγαιναν τόσο ὠραῖα στὸν κόσμον τους καὶ χωρὶς αὐτές τίς ἀρχές;

Δὲν θὰ πρέπει νὰ βάλουμε κι' ἐδῶ τὰ πράγματα στὴ θέση τους καὶ νὰ ποῦμε ὅτι αὐτές οἱ καινούργιες «ἀνάγκες» τῶν ἐθνῶν δὲν ἦταν παρὰ ἁπλὰ καὶ μόνο τὸ προῖδν τῆς μεγάλης ἱστορικῆς ἐξέλιξης ποῦ, ἀνάμεσα στ' ἄλλα,

γέννησε τὴν πολιτικὴ οἰκονομία στὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα;

Μέχρι ἐδῶ πάντως, τὸ συνάφι τῶν καθηγητῶν δὲν μᾶς ἔμαθε καὶ πολλὰ πράγματα γιὰ τὴν πολιτικὴ οἰκονομία, πολὺ δὲ περισσότερο πότε γεννήθηκε καὶ ποῦ ὀφείλει τὴν ὑπαρξὴ της.

Όπως και να ἔχη τὸ ζήτημα, ἓνα πράγμα εἶναι βέβαιο: Παρὰ τοὺς διαφορετικούς ὁρισμούς πού ἔδωσαν οἱ διανοούμενοι παραπάνω, ὅλοι κάνανε λόγο γιὰ «πολιτική οἰκονομία» (Volkswirtschaft). Ὁ ὅρος «Nationalökonomie», πού ἐπίσης χρησιμοποιεῖται, δὲν εἶναι στήν πραγματικότητα παρὰ μιὰ ξένη λέξη πού σημαίνει: ἐπιστήμη τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Ὁ ὅρος πολιτική οἰκονομία βρίσκεται ἔτσι στό ἐπίκεντρο ὄλων τῶν ἀναλύσεων τῶν ἐκπροσώπων αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης.

Ἐπιτέλους, ὅμως, τί εἶναι πολιτική οἰκονομία;

Ὁ καθηγητής Μπύχερ, τοῦ ὁποίου τὸ βιβλίο «Ἡ προέλευση τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας» ἀπολαμβάνει μεγάλης φήμης τόσο στή Γερμανία ὅσο καί στό ἐξωτερικό, δίνει τὸν παρακάτω ὁρισμό:

«Πολιτική οἰκονομία εἶναι τὸ σύνολο τῶν δραστηριοτήτων, ὀργανισμῶν καὶ φαινομένων, πού ἔχουν γιὰ σκοπὸ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν ἑνὸς ἔθνους. Ἡ πολιτική οἰκονομία ἀποτελεῖται μὲ τὴ σειρά τῆς ἀπὸ πολυάριθμες ἐπὶ μέρους οἰκονομίες, πού συνδέονται μεταξὺ τους μὲ τὴν κυκλοφορία τῶν ἐμπορευμάτων καὶ πού ἀλληλοεξαρτῶνται, γιὰτὶ κάθε μιὰ κάνει ὁρισμένες λειτουργίες χρήσιμες γιὰ τίς ἄλλες οἰκονομικές

δραστηριότητες, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ὅλες οἱ ἄλλες κάνουν λειτουργίες χρήσιμες γι' αὐτή. Ἄς προσπαθήσωμε τώρα νὰ ἐξηγήσωμε, ὅσο πιὸ ἀπλὰ μπορούμε, αὐτὸν τὸ «σοφὸ ὁρισμό». Ὅταν ἀκοῦμε κατ' ἀρχὴν ὅτι πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι τὸ σύνολο τῶν δραστηριοτήτων καὶ τῶν φαινομένων πού ἔχουν γιὰ σκοπὸ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν ἑνὸς ἔθνους, ἔρχονται στὸ μυαλό μας τὰ πιὸ διαφορετικὰ πράγματα: Ἐργαστᾶσια καὶ ἐργαστήρια, γεωργία καὶ κτηνοτροφία, σιδηρόδρομοι, μαγαζιά, ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι, ἀστυνομικά τμήματα, μπαλλέτα, ὑπουργεῖα, ἀστεροσκοπεῖα, βουλευτικὲς ἐκλογές, σωματεῖα, σκακιστικὲς λέσχες, ἐκθέσεις σκυλιῶν — γιὰτὶ ὅλα αὐτὰ καὶ ἀκόμη πολὺ περισσότερα χρησιμεύουν γιὰ τὴν «ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν ἑνὸς ἔθνους».

Ἔτσι, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία θὰ ἦταν ὅ,τιδήποτε ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ γῆ καὶ στὸν οὐρανὸ μ' ἄλλα λόγια, θὰ ἦταν ἡ παγκόσμια ἐπιστήμη «ὄλων τῶν πραγμάτων καὶ μερικῶν ἀκόμα», ὅπως λέει καὶ μιὰ παλιὰ λατινικὴ παροιμία. Ὅπως φαίνεται λοιπὸν, αὐτὸς ὁ μεγάλος ὁρισμὸς τοῦ καθηγητῆ θὰ ἔπρεπε νὰ περιορισθῆ λιγάκι.

Ἴσως λοιπὸν ὁ καθηγητής νὰ μιλήσῃ γιὰ τὸ σύνολο τῶν «οἰκονομικῶν ὀργανισμῶν καὶ φαινομένων» πού χρησιμεύουν γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν ἑνὸς ἔθνους ἢ, πιὸ συγκεκριμένα, γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν μέσω ὑλικῶν πραγμάτων. Ἀκόμα κι' ἔτσι ὅμως, τὸ «σύνολό» του θὰ ἦταν πολὺ μεγάλο καὶ πάλι δὲν θὰ ἔβγαζε κανεὶς ἄκρη.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, θὰ προσπαθήσωμε νὰ βγάλωμε ὅ,τι μπορούμε ἀπὸ αὐτὸ τὸν ὁρισμό: Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γιὰ νὰ ζήσουν ἔχουν ἀνάγκη νὰ φᾶνε, νὰ πιοῦνε, νὰ ντυθοῦν, νὰ ἔχουν ἓνα σπίτι καὶ ὁρισμένα ἄλλα χρήσιμα ἀντικείμενα. Αὐτὰ τὰ πράγματα μπορεῖ νὰ κατασκευάζωνται εὐκόλα ἢ δύσκολα, νὰ εἶναι κομψὰ ἢ ἄκομψα, κάτω ὅμως ἀπὸ ὅποια-

δήποτε μορφή είναι απαραίτητα για τη ζωή κάθε ανθρώπινης κοινωνίας και γι' αυτό πρέπει συνεχώς να αφιερώνεται ανθρώπινη εργασία για την παραγωγή τους — μιὰ και σὲ κανένα μέρος τοῦ κόσμου οἱ φασισανοὶ δὲν πέφτουν ψητοὶ ἀπ' τὸν οὐρανὸ στὸ στόμα μας. Στὸν πολιτισμένο κόσμον, κοντὰ στὶς βασικὲς ἀνάγκες ὑπάρχουν κι' ἄλλες κοινωνικὲς καὶ ἠθικὲς ποὺ ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα νὰ παράγονται μιὰ σειρά πράγματα ποὺ κάνουν τὴν ζωὴ πιὸ εὐχάριστη — ἀκόμα καὶ ὄπλα γιὰ νὰ προστατευόμεσθε ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς.

Τέτοια πράγματα εἶναι γιὰ μᾶς τὰ πολυτελεῖ ἀντικείμενα, οἱ ἐκκλησίαι, τὰ μυδράλλια καὶ τὰ ὑποβρύχια. Στους ἄγριους, τὸν ἴδιον ρόλον παίζουν οἱ μάσκες χοροῦ, τὰ ἀγάλματα τῶν εἰδώλων, τὰ τόξα καὶ τὰ βέλη. Γιὰ τὴν παραγωγή ὅλων αὐτῶν τῶν πραγμάτων χρειάζομαστε πρῶτες ὕλες καὶ ἐργαλεῖα. Τόσο ὅμως οἱ πρῶτες ὕλες, ὅπως τὰ ξύλα, οἱ πέτρες, τὰ μέταλλα, ὅσο καὶ τὰ ἐργαλεῖα ποὺ χρειάζονται γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τους δὲν εἶναι παρὰ προϊόντα τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας. Μὲ βάση αὐτὴ τὴ χοντρὴ σκιαγράφηση θὰ μπορούσαμε νὰ περιγράψωμε κάπως ἔτσι τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν: "Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ παράγουν συνέχεια μὲ τὴν ἐργασίαν τους μιὰ σειρά ἀπὸ πράγματα ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ζωὴν τους — τρόφιμα, ροῦχα, σπιτία, οἰκιακὰ σκεύη, ὄπλα κλπ. — ὅπως καὶ τὶς πρῶτες ὕλες καὶ τὰ ἐργαλεῖα ποὺ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν παραγωγὴν τῶν πρώτων.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι κάνουν ὅλες αὐτὲς τὶς ἐργασίας, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἡ κοινωνία διανέμει τὰ παραγόμενα προϊόντα στὰ μέλη της, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον τὰ προϊόντα αὐτὰ καταναλώνονται καὶ ἀναπαράγονται στὴν αἰώνια κυκλικὴ κίνηση τῆς ζωῆς, ὅλα αὐτὰ συνιστοῦν τὴν οἰκονομίαν ἑνὸς ἔθνους, μ' ἄλλα λόγια τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν. Αὐτὴ θὰ ἔπρεπε στὸ περίπου νὰ ἦταν ἡ ἔννοια τῆς πρώτης πρότασης τοῦ καθηγητῆ Μπύχερ.

Ἄλλὰ ἄς συνεχίσωμε τὴν ἐπεξήγησίν μας. «Ἡ πολιτικὴ

οἰκονομία ἀποτελεῖται, μὲ τὴν σειράν της, ἀπὸ πολυάριθμες ἐπὶ μέρους οἰκονομίες, ποὺ συνδέονται μεταξύ τους μὲ τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ποὺ ἀλληλεξαρτῶνται, γιὰτὶ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς κάνει ὀρισμένες χρήσιμες λειτουργίες γιὰ τὶς ἄλλες, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ὅλες οἱ ἄλλες κάνουν ὀρισμένες χρήσιμες λειτουργίες γι' αὐτὴ τὴν ἴδιαν.

Ἔτσι βρισκόμαστε μπροστὰ σ' ἕνα καινούργιον πρόβλημα: Ποιὲς εἶναι αὐτὲς οἱ «ἐπὶ μέρους οἰκονομίες» ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀποτελεῖται ἡ «πολιτικὴ οἰκονομία», τῆς ὁποίας μόλις λίγο πρὶν καὶ μὲ κόπον κατορθώσαμε νὰ δώσωμε ἕναν ὀρισμό;

Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἐδῶ νὰ ἐννοῖται τὰ νοικοκυριά καὶ τὶς οἰκιακὲς οἰκονομίες. Πραγματικὰ, κάθε χώρα ποὺ ἀνήκει στὸ λεγόμενον πολιτισμένον κόσμον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα κάποιον ἀριθμὸν οἰκογενειῶν καὶ κάθε οἰκογένεια ἔχει κατὰ κανόνα μιὰ «οἰκονομικὴ» ζωὴ. Σὲ τί συνίσταται αὐτὴ ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ;

Κάθε οἰκογένεια βγάζει, μὲ τὴν ἐργασίαν τῶν ἐνήλικων μελῶν της ἢ ἀπὸ ἄλλες πηγές, ὀρισμένα χρήματα καὶ μ' αὐτὰ καλύπτει τὶς ἀνάγκες της σὲ τροφή, ροῦχα, κατοικίαν κλπ.

Ἐξ ἄλλου, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ οἰκιακὴν οἰκονομίαν, ἔρχονται στὸ μυαλὸν μας διάφορα πράγματα, ὅπως ἡ νοικοκυρά, ἡ κουζίνα, ἡ ντουλάπα, τὸ δωμάτιον τῶν παιδιῶν.

Ἡ «πολιτικὴ οἰκονομία» λοιπὸν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ τέτοιες «ἐπὶ μέρους οἰκονομίες»; Νά λοιπὸν, ποὺ φτάνομε σὲ ἀδιέξοδο.

Στὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν, ὅπως τὴν ὀρίσαμε παραπάνω, γινόνταν πρὶν ἀπ' ὅλα λόγος γιὰ τὴν παραγωγὴν τῶν ἀναγκαίων γιὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐργασίαν προϊόντων, ὅπως τὴν τροφήν, τὰ ροῦχα, τὴν κατοικίαν, τὰ ἐπιπλα, τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὶς πρῶτες ὕλες. Ἀντίθετα, στὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν δὲν γίνεται παρὰ ἡ κατανάλωσις τῶν προϊόντων ποὺ ἡ οἰκογένεια προμηθεύεται μὲ τὰ λεπτὰ ποὺ βγάζουν τὰ

μέλη της. Ξέρομε ακόμα πολύ καλά, ότι σήμερα τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν οικογενειῶν τῶν πολιτισμένων χωρῶν ἀγοράζουν ὅλα ὅσα ἔχουν ἀνάγκη, τροφή, ροῦχα, ἐπιπλα κλπ., ἀπὸ τὰ μαγαζιά τῆς ἀγορᾶς.

Μόνο σὲ πολὺ καθυστερημένες ἀγροτικές περιοχές μπορεί κανεὶς νὰ βρῆ ἀκόμα οἰκογένειες, ποὺ αὐτοπαράγουν τὰ περισσότερα πράγματα ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ ζήσουν. Σὲ μιὰ σημερινή οἰκιακὴ οἰκονομία καὶ τὸ φαί γίνεται ἀπὸ τρόφιμα ποὺ ἀγοράζονται ἀπ' τὰ μαγαζιά καὶ τὸ ράφιμο γίνεται ἀπὸ ἔτοιμα ἀγοραστὰ ὑφάσματα. Βέβαια, ὑπάρχουν καὶ σήμερα ἀκόμα στίς πολιτισμένες χῶρες πολλές οἰκογένειες ποὺ κάνουν κατ' οἶκον ἐργασία καὶ παράγουν διάφορα προϊόντα, ὅπως οἱ ὑφαντουργοὶ καὶ οἱ ράφτες. Ὑπάρχουν ἀκόμα, καὶ τὸ ξέρομε καλά, χωριά ὀλόκληρα ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κατασκευὴ παιγνιδιῶν ἢ ἄλλων πραγμάτων. Σ' αὐτὴ ὁμως τὴν περίπτωση τὸ προϊόν τῆς κατ' οἶκον ἐργασίας ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὸν ἐργοδότη ποὺ κάνει τίς παραγγελίες καὶ τίς πληρώνει, χωρὶς οὔτε τὸ παραμικρὸ μέρος αὐτῶν τῶν προϊόντων νὰ καταναλώνεται στὸ ἐσωτερικὸ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας, στὸν τόπο δηλαδὴ ὅπου προσφέρεται καὶ ἡ ἐργασία.

Ἐπομένως, σὲ μιὰ οἰκιακὴ οἰκονομία οἱ κατ' οἶκον ἐργαζόμενοι ἀγοράζουν μὲ τὸν ἰσχνὸ τους μισθὸ ὅ,τι ἔχουν ἀνάγκη, ὅμοια κι' ἀπαράλλαχτα ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Αὐτὸ ποὺ λέει λοιπὸν ὁ Μπύχερ, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπὶ μέρους οἰκονομίες, σημαίνει, σὲ τελευταία ἀνάλυση, μ' ἄλλα λόγια, ὅτι ἡ π α ρ α γ ω γ ῆ τῶν προϊόντων μιᾶς χώρας ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν κ α τ α ν ἄ λ ω σ ῆ αὐτῶν τῶν προϊόντων στίς διάφορες οἰκογένειες, πράγμα ποὺ εἶναι καθαρὴ ἀνοησία.

Μετὰ ἀπὸ αὐτό, θὰ μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ ἀμφιβάλλομε καὶ γιὰ κάτι ἄλλο. Οἱ «ἐπὶ μέρους οἰκονομίες» συνδέονται μεταξὺ τους — σύμφωνα μὲ τὸν καθηγητὴ Μπύχερ — μὲ τὴν «κυκλοφορία τῶν ἐμπορευμάτων» καὶ ἀλληλεξαρτῶν-

ται, γιὰτι «κάθε μιὰ κάνει ὀρισμένες λειτουργίες χρήσιμες γιὰ τίς ἄλλες». Μὰ ποιά κυκλοφορία καὶ ποιά ἀλληλεξάρτηση ἐννοεῖ μ' αὐτὰ ποὺ λέει ὁ καθηγητής; Μήπως ἐννοεῖ τίς ἀνταλλαγές ἀνάμεσα σὲ γνωστὲς οἰκογένειες καὶ σὲ γείτονες; Μὰ τί σχέση μπορεί νὰ ἔχη ἡ πολιτικὴ οἰκονομία καὶ ἡ οἰκονομία γενικώτερα μ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν κυκλοφορία; Κάθε καλὴ νοικοκυρὰ θὰ μᾶς πῆ ὅτι ὅσα λιγότερα σούρτα-φέρτα, ὅσο λιγότερη κυκλοφορία ὑπάρχει ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, τόσο τὸ καλύτερο γιὰ τὴν οἰκονομία καὶ τὴν ἡσυχία τοῦ σπιτιοῦ της. Ὅσο γιὰ τὴν «ἀλληλεξάρτηση», ὅσο κι' ἂν σπᾶμε τὸ κεφάλι μας δὲν μπορούμε νὰ βροῦμε ποιὲς χρήσιμες «λειτουργίες» ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία τοῦ εἰσοδηματία Μέγερ προσφέρει στὴν οἰκιακὴ οἰκονομία τοῦ καθηγητῆ Μπύχερ καὶ «σὲ ὅλες τίς ἄλλες».

Ὅπως φαίνεται, βρισκόμαστε πάλι σὲ ἀδιέξοδο καὶ πρέπει νὰ βροῦμε κάποια ἄκρη, γιὰτι ἡ «πολιτικὴ οἰκονομία» δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ «οἰκιακὲς οἰκονομίες». Μήπως μπορούμε ὁμως νὰ ποῦμε ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐργοστάσια, ἐργαστήρια, ἀγροτικές ἐπιχειρήσεις κλπ.; Σὰν κάτι νὰ μᾶς λέη ὅτι τώρα βρισκόμαστε στὸ σωστὸ δρόμο. Πραγματικὰ σ' αὐτὲς τίς ἐπιχειρήσεις παράγονται ὅλα ὅσα χρειάζονται γιὰ τὴ ζωὴ ἐνὸς ἔθνους καὶ ὑπάρχει κυκλοφορία καὶ ἀλληλεξάρτηση ἀνάμεσά τους. Ἐνα ἐργοστάσιο κουμπιῶν γιὰ παντελόνια π.χ. ἐξαρτᾶται ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὰ ραφτάδικα ποὺ ἀγοράζουν τὰ κουμπιά, καὶ ταυτόχρονα τὰ ραφτάδικα, μὲ τὴ σειρὰ τους, ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰ ἐργοστάσια ποὺ παράγουν μαλλι καὶ μπαμπάκι, δηλαδὴ τίς πρῶτες ὑλές γιὰ τὴν ἐργασία τους, ποὺ κι' αὐτὰ μὲ τὴ σειρὰ τους ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴ κτηνοτροφία καὶ τὸ ἐμπόριο τῶν μαλλιῶν καὶ πάει λέγοντας. Ἐδῶ ὑπάρχει πραγματικὰ στὴν παραγωγή μιὰ ἀλληλεξάρτηση μὲ διάφορες διακλαδώσεις. Εἶναι βέβαια λίγο πομπῶδες τὸ νὰ μιλάμε γιὰ «λειτουργίες», ποὺ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τίς ἐπιχειρήσεις «κάνει γιὰ ὅλες τίς ἄλλες», ἐπειδὴ ἓνα ἐργοστάσιο πουλᾷ κουμπιά στοὺς ραφτάδες ἢ μαλλι στὰ ὑφαντουργεῖα, ὅταν πρόκειται γιὰ τόσο συνηθισμένες δραστηριότητες. Αὐτὰ ὁμως εἶναι τὰ

αναπόφευκτα απανθίσματα τῆς ρητορικῆς διαλέκτου τῶν ἀστῶν καθηγητῶν, πού τούς ἀρέσει νά περιβάλλουν μέ ποίηση καί «κριτήρια ἠθικῶν ἀξιῶν» τίς κερδοφόρες ὑποθέσεις τοῦ κόσμου τῶν ἐπιχειρηματιῶν καί πρέπει νά παραδεχτοῦμε ὅτι ὁ Σμόλλερ τὸ κάνει αὐτὸ πολὺ πετυχημένα. "Ἄς δοῦμε ὅμως τώρα ἓνα ἄλλο πρόβλημα.

Τὰ διάφορα ἐργοστάσια, οἱ γεωργικὲς ἐπιχειρήσεις, τὰ ἀνθρακωρυχεῖα, τὰ χαλυβουργεῖα, χαρακτηρίζονται σὰν «ἐπὶ μέρους οἰκονομίες», ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀποτελεῖται ἡ πολιτικὴ οἰκονομία. Ἄλλὰ ἡ ἔννοια τῆς «οἰκονομίας», ὅπως τουλάχιστον τὴν προσδιορίσαμε πρὶν, εἶναι συνδεδεμένη ὄχι μόνο μέ τὴν παραγωγή, ἀλλὰ καί μέ τὴν κατανάλωση τῶν ἀπαραίτητων γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου προϊόντων μέσα σ' ὀρισμένα πλαίσια. Μέσα ὅμως στὰ ἐργοστάσια, στὰ ἐργαστήρια καί στὰ ὄρυχεῖα δὲν γίνεται παρά ἡ παραγωγή προϊόντων καί μάλιστα παραγωγή πού προορίζεται γιὰ τρίτους. Ἡ κατανάλωση σ' αὐτὲς τίς ἐπιχειρήσεις περιορίζεται μόνο στὶς πρῶτες ὕλες, ἀπὸ τίς ὁποῖες φτιάχτηκαν τὰ ἐργαλεῖα πού χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν παραγωγή. Κανένα μέρος ὅμως ἀπὸ τὸ τελικὸ προϊόν δὲν καταναλώνεται στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἐργοστασίου. Οὔτε ἓνα παντελονόκουμπο δὲν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν ἐργοστασιάρχη ἢ τὴν οἰκογένειά του, οὔτε ἓνας σωλήνας ἀτσάλι δὲν καταναλώνεται ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ χαλυβουργεῖο ἢ ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ ἰδιοκτήτη του.

"Ἄν θέλαμε λοιπὸν ἀπ' αὐτὸ τὸ πρῖσμα νά σκιαγραφήσωμε λίγο καλύτερα τὴν πολιτικὴ οἰκονομία, πρέπει νά τὴ φανταστοῦμε σὰν ἓνα κλειστὸ κατὰ κάποιον τρόπο σύνολο, πού στὸ ἐσωτερικὸ του παράγονται καί καταναλώνονται τὰ ἀναγκαῖα μέσα ὑπαρξῆς γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Τόσο ὅμως μιὰ βιομηχανικὴ, ὅσο καί μιὰ γεωργικὴ ἐπιχείρηση, δὲν παράγουν παρά ἓνα ἢ περισσότερα προϊόντα, πού ὅμως δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καί πού συχνὰ δὲν ἀποτελοῦν παρά μιὰ πρώτη ὕλη ἐνὸς ἐργαλείου ἢ ἐνὸς μέσου διατροφῆς.

Αὐτὲς οἱ ἐπιχειρήσεις δὲν εἶναι στὴν πραγματικότητα παρά πολὺ μικρὰ μέρη τῆς οἰκονομίας, χωρὶς ὅμως νά ἔχουν, αὐτὲς καθ'αὐτὲς καί ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη, καμιὰ ἀποφασιστικὴ σημασία καί ἔχουν ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ πού καί ἓνας ἄσχετος μπορεῖ νά ἀντιληφθῇ, ὅτι δηλαδὴ καθεμιὰ ἀποτελεῖ ἓνα κύτταρο τῆς οἰκονομίας, ὄχι ὅμως μιὰ «ἐπὶ μέρους οἰκονομία».

"Ἄν δεχτοῦμε ἐπομένως, πῶς ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, δηλαδὴ τὸ σύνολο τῶν συστημάτων καί τῶν φαινομένων πού χρησιμεύουν γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν ἐνὸς λαοῦ, ἀποτελεῖται ἀπὸ «ἐπὶ μέρους οἰκονομίες», ὅπως ἐργοστάσια, ὄρυχεῖα, ἐργαστήρια κλπ., τότε πρέπει μέ τὴν ἴδια λογικὴ νά δεχτοῦμε ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἓνα σύνολο ἀπὸ βιολογικὰ «συστήματα» πού χρησιμεύουν γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπινου ὄργανισμοῦ καί ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπὶ μέρους ὄργανισμούς, ὅπως ἡ μύτη, τὰ αὐτιά, τὰ πόδια, τὰ χέρια κλπ. "Ἔτσι, τὸ ἐργοστάσιο — σύμφωνα μέ τὸν καθηγητὴ — εἶναι μιὰ «ἐπὶ μέρους οἰκονομία», ὅπως ἀκριβῶς καί ἡ μύτη εἶναι ἓνας ἐπὶ μέρους ἀνθρώπινος ὄργανισμός.

"Ἔτσι, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ φτάνομε σὲ ἀδιέξοδο, πρᾶγμα πού δείχνει ὅτι οἱ φωτισμένοι ὀρισμοὶ τῶν ἀστῶν καθηγητῶν, βασισμένοι ὀλοτέλα σὲ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ καί σὲ λεκτικὰ σχήματα, ἔχουν σὰν σκοπὸ νά ἀποφύγουν τὴν ἀνάλυση τοῦ ζητήματος σὲ βάθος. "Ἄς προσπαθήσωμε λοιπὸν ἐμεῖς νά δώσωμε τὴν ἔννοια τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας μ' ἓνα πιὸ συγκεκριμένον τρόπο.

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΥΤΑΡΚΕΙΑΣ

Μιλήσαμε μέχρι τώρα για τις ανάγκες που έχει μια χώρα και για την ικανοποίηση αυτών των αναγκών στα πλαίσια μιας οικονομίας, μ' άλλα λόγια για την εθνική οικονομία.

Η πολιτική οικονομία είναι, σύμφωνα μ' αυτά που είπαμε, ή επιστήμη που αναλύει το περιεχόμενο της οικονομίας ενός έθνους, δηλαδή τους νόμους σύμφωνα με τους οποίους ένας λαός δημιουργεί με την εργασία του τον κοινωνικό πλούτο, τον έπαιξάνει, τον διανέμει στα μέλη της κοινωνίας, τον καταναλώνει και τον αναπαράγει.

Το αντικείμενο μελέτης, επομένως, είναι η οικονομική ζωή ενός έθνους σε αντίθεση με την ιδιωτική ή οικιακή οικονομία, όποια έννοια κι' αν δίνεται σ' αυτές τις τελευταίες. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα ο Άνταμ Σμιθ, ο λεγόμενος πατέρας της πολιτικής οικονομίας, παρουσίασε το 1776 το κλασσικό του έργο «Ο πλούτος των εθνών».

Υπάρχει όμως στην πραγματικότητα οικονομία ενός έθνους; Νά κάτι που πρέπει να μάς απασχολήσει πριν απ' όλα τ' άλλα. Κάθε έθνος έχει τη δική του, ιδιαίτερη οικονομική ζωή ανεξάρτητα από την οικονομική ζωή των άλλων

των εθνών; Ο όρος «εθνική οικονομία» χρησιμοποιήθηκε με ιδιαίτερη προτίμηση στη Γερμανία. "Ας δούμε λοιπόν, αν πραγματικά η Γερμανία έχει μια δική της οικονομική ζωή. Οι γερμανοί εργάτες παράγουν κάθε χρόνο, τόσο στη γεωργία όσο και στη βιομηχανία, μια τεράστια ποσότητα προϊόντων κάθε λογής. Όλα αυτά τα προϊόντα καταναλώνονται μόνο από τους ίδιους τους Γερμανούς; Ξέρομε ότι ένα πολύ μεγάλο μέρος απ' αυτά τα προϊόντα, που κάθε χρόνο γίνεται και μεγαλύτερο, εξάγεται σ' άλλες χώρες ακόμα και σ' άλλες ηπείρους. Τα προϊόντα της γερμανικής μεταλλοβιομηχανίας εξάγονται όχι μόνο στις γειτονικές χώρες της Ευρώπης, αλλά και στη Ν. Αφρική και την Αυστραλία. Το δέρμα και τα δερμάτινα είδη εξάγονται σ' όλες τις χώρες της Ευρώπης, τα προϊόντα της γυαλοουργίας, ή Ζάχαρη και τα γάντια εξάγονται στην Αγγλία, οι γούνες στη Γαλλία και στην Αυστραλία, τα χημικά προϊόντα στην Αγγλία, στις ΕΠΑ και στην Ινδία, τα λιπάσματα στις Κάτω Χώρες, το κάρβουνο στη Γαλλία, το λάδι στην Αυστρία, στο Βέλγιο, στις Κάτω Χώρες και στην Έλβετία, τα ηλεκτρικά καλώδια στη Σουηδία, στο Βέλγιο, τα παιχνίδια στις ΕΠΑ. Η μύρα, ή άνυλίνη, ή πίσσα, τα φάρμακα, ή σελλουλόζη, τα κοσμήματα, τα ύφασματα, το μαλλί, το μπαμπάκι, οι σιδηροτροχιές εξάγονται σ' όλες τις χώρες του κόσμου.

Και αντίστροφα όμως, η εργασία του γερμανικού λαού εξαρτάται, σε οποιαδήποτε φάση της, από την καθημερινή κατανάλωση προϊόντων που εισάγονται από άλλες χώρες.

Το ψωμί μας γίνεται από ρωσικά δημητριακά, το κρέας εισάγεται από την Ούγγαρία και τη Δανία, το ρύζι που τρώμε έρχεται από τις Ανατολικές Ινδίες και τη Ν. Αφρική, ο καπνός από τις Ινδίες και τη Βραζιλία, το κακάο από τη Δυτική Αφρική, το πιπέρι από τις Ινδίες, το τσάι από την Κίνα, τα φρούτα από την Ιταλία και την Ισπανία, ο καφές από τη Βραζιλία, την Κεντρική Αφρική και τις Ινδίες, το κρέας από την Ούρουγουάη, τ' αυγά από τη Ρωσία, τη Βουλγαρία και την Ούγγαρία, τα τσιγάρα από

τὴν Κούβα, τὰ κρασιά ἀπὸ τὴ Γαλλία, τὰ δέρματα ἀπὸ τὴν Ἀργεντινή, τὰ λίπη ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, τὸ μετάξι ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γαλλία. Ἡ κάναβις καὶ τὸ λινὸ ἔρχονται ἀπὸ τὴ Ρωσία, τὸ μπαμπάκι ἀπὸ τὴς ΕΠΑ, τὴν Ἰνδία καὶ τὴν Αἴγυπτο, τὸ ἐκλεκτὸ μαλλι ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, τὸ γιοῦτο ἀπὸ τὴς Ἰνδίες, τὸ σμάλτο ἀπὸ τὴν Αὐστρία καὶ τὴν Οὐγγαρία, ὁ λιναρόσπορος ἀπὸ τὴν Ἀργεντινή, ὁ λιγνίτης ἀπὸ τὴν Αὐστρία, τὸ νίτρο ἀπὸ τὴ Χιλή, τὸ ξύλο ἀπὸ τὸν Καναδᾶ, ἡ Ευλεία γιὰ οἰκοδομὰς ἀπὸ τὴ Ρωσία, οἱ ψάθες ἀπὸ τὴν Πορτογαλία, ὁ χαλκὸς ἀπὸ τὴς ΕΠΑ, ὁ κασσίτερος ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, ὁ τσίγκος ἀπὸ τὴν Αὐστραλία, τὸ ἄλουμίνιο ἀπὸ τὴν Οὐγγαρία καὶ τὸν Καναδᾶ, ὁ ἀμίαντος ἀπὸ τὸν Καναδᾶ, τὸ μάρμαρο ἀπὸ τὴν Ἰταλία, τὰ πλακάκια ἀπὸ τὴν Ἑλβετία, τὸ μολύβι ἀπὸ τὸ Βέλγιο, τὴς ΕΠΑ, τὴν Αὐστραλία, ὁ γραφίτης ἀπὸ τὴν Κεϋλάνη, ὁ ἀσβέστης ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ καὶ τὴν Ἀλγερία, τὸ ἰώδιο ἀπὸ τὴ Χιλή κλπ.

Μ' ἄλλα λόγια, τὰ πιὸ θάσιμα εἶδη διατροφῆς, τὰ πιὸ περιζήτητα εἶδη πολυτελείας, οἱ πρῶτες ὕλες, τὰ πιὸ χρήσιμα ἐργαλεῖα, εἰσάγονται, στὸ μεγαλύτερο μέρος τοὺς ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ἀπὸ τὴς ξένες χώρες καὶ ἀποτελοῦν προϊόντα ἐργασίας ξένων χωρῶν.

Γιὰ νὰ μπορούμε λοιπὸν νὰ ζοῦμε καὶ νὰ δουλεύουμε στὴ Γερμανία, πρέπει νὰ ἐργάζονται γιὰ μᾶς ὅλες σχεδὸν οἱ χώρες, σ' ὅλες τὴς ἡπείρους ἀλλὰ συγχρόνως νὰ ἐργαζόμαστε κι' ἐμεῖς μὲ τὴ σειρά μας γι' αὐτά.

Γιὰ νὰ πάρουμε μιὰ ἰδέα γιὰ τὴς τεράστιες διαστάσεις ποὺ παίρνουν αὐτὲς οἱ ἀνταλλαγές, δὲν ἔχομε παρὰ νὰ ρίξωμε μιὰ ματιὰ στὴς ἐπίσημες στατιστικὲς τῶν εἰσαγωγῶν-ἐξαγωγῶν.

Σύμφωνα μὲ τὴ Γερμανικὴ Στατιστικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ 1914, τὸ γερμανικὸ ἐμπόριο — ἐξαιρουμένων τῶν τράνζιτο ἐμπορευμάτων — παρουσίαζε τὴν ἐξῆς ὄψη:

Εἰσαγωγές τῆς Γερμανίας τὸ 1913

Πρῶτες ὕλες	μάρκα	5.262.000
Ἡμιπροϊόντα	»	1.246.000
Τελικὰ προϊόντα	»	1.776.000
Τρόφιμα	»	3.063.000
Ζῶα	»	289.000
Σ ὑ ν ο λ ο	»	11.636.000

(ἢ 12 ἑκατ. μάρκα)

Ἐξαγωγές τῆς Γερμανίας τὸ 1913

Πρῶτες ὕλες	μάρκα	1.720.000
Ἡμιπροϊόντα	»	1.159.000
Τελικὰ προϊόντα	»	6.642.000
Τρόφιμα	»	1.362.000
Ζῶα	»	7.000
Σ ὑ ν ο λ ο	»	10.910.000

(ἢ 11 ἑκατ. μάρκα)

Ἔχομε δηλαδὴ ἓνα σύνολο ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου ὕψους 22 ἑκατ. μάρκων τὸ χρόνο. Τὸ ἴδιο ὅμως συμβαίνει καὶ στὴς ἄλλες ἀναπτυγμένες χώρες σὲ μιὰ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη ἀναλογία, ἀκριβῶς δηλαδὴ σ' ἐκείνες τὴς χώρες τῶν ὁποίων τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ μελετᾶ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία. Ὅλες αὐτὲς οἱ χώρες, σὲ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ, παράγουν οἱ μὲν γιὰ τὴς δὲ σ' ὅλες τὴς ἡπείρους καὶ συγχρόνως χρησιμοποιοῦν καὶ καταναλώνουν προϊόντα ποὺ εἰσάγουν ἀπ' ὅλο τὸν κόσμον. Πῶς λοιπὸν μπορούμε μπροστὰ σὲ μιὰ τέτοια τεράστια ἀνάπτυξη τῶν συναλλαγῶν ἀνάμεσα στὴς χώρες, νὰ χαράξωμε σύνορα

ανάμεσα στην «οικονομία» μιᾶς χώρας και στην οικονομία μιᾶς ἄλλης χώρας και νὰ μιλάμε γιὰ «ἐθνικὴ οικονομία», σὰν νὰ πρόκειται γιὰ ὀλότελα στεγανὰ διαμερίσματα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν αὐτὰ καθ' αὐτά. Οἱ διεθνεῖς ἀνταλλαγές και ἡ ἀνάπτυξή τους δὲν εἶναι βέβαια κάτι ποὺ δὲν ἔπασσε στὴν ἀντίληψη τῶν ἀστῶν διανοοῦμενων. Οἱ ἐπίσημες στατιστικὲς, ποὺ δημοσιεύονται κάθε χρόνο, κάνουν ἔτσι, ὥστε ὄλ' αὐτὰ νὰ γίνονται γνωστὰ σὲ κάθε μορφωμένο ἄνθρωπο. Ἡ ἐκπληκτικὴ ἀνάπτυξη τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ἀποτελεῖ σήμερα ἓνα πασίγνωστο γεγονός, ἀναγνωρισμένο ἀπ' ὅλους, γιὰ τὸ ὁποῖο κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει. Πῶς ὅμως οἱ καθηγητὲς τῆς πολιτικῆς οικονομίας ἐξηγοῦν αὐτὴ τὴν ἀνάπτυξη ἐμπορίου; Τὴν θεωροῦν σὰν μία σχέση καθαρὰ ἐξωτερικὴ, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι κάθε χώρα ἔχει ἓνα «πλεόνασμα» παραγωγῆς σὲ σχέση μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς, τὸ ὁποῖο ἐξάγει σ' ἄλλες χώρες και ἀντίστοιχα εἰσάγει ἀπ' αὐτὲς προϊόντα τὰ ὁποῖα «λείπουν» ἀπὸ τὴν οἰκονομία τῆς — σχέση ποὺ δὲν τοὺς ἐμποδίζει καθόλου νὰ μιλάνε γιὰ «ἐθνικὴ οικονομία». Νὰ γιατί ὁ καθηγητὴς Μπύχερ, ἀφοῦ μᾶς κατατόπισε σ' ὅλο τὸ βάθος και τὸ πλάτος γιὰ τὴ σύγχρονη «πολιτικὴ οικονομία», ποὺ εἶναι κατὰ τὴ γνώμη του τὸ τελευταῖο και ἀνώτατο στάδιο τῶν οἰκονομικοῖστορικῶν περιόδων τῆς ἀνθρωπότητος, σπεύδει νὰ δηλώσῃ:

«Εἶναι λάθος νὰ πιστεύουμε ὅτι οἱ διευκολύνσεις, ποὺ στὴ σημερινὴ φιλελεύθερη ἐποχὴ μας προσφέρονται στὸ διεθνὲς ἐμπόριο, θὰ ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν παρακμὴ τῆς περιόδου ὅπου κυριαρχεῖ ἡ ἐθνικὴ οἰκονομία και τὴν ἐξέλιξή τῆς σὲ περίοδο τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας. Βέβαια βλέπομε σήμερα στὴν Εὐρώπη μιὰ σειρά χωρῶν ποὺ ἂν κι' ἔχουν μιὰ οἰκονομικὴ αὐτάρκεια, εἰσάγουν ὥστόσο σημαντικὲς ποσότητες εἰδῶν διατροφῆς ἀπ' τὸ ἐξωτερικὸ, ἐνῶ ἡ βιομηχανικὴ τους παραγωγή ξεπερνᾷ κατὰ πολὺ τὶς ἀνάγκες τους, γι' αὐτὸ και τὰ πλεονάσματά τους ἐξάγονται συστηματικὰ

στὸ ἐξωτερικὸ ὅπου και καταναλώνονται. Δὲν πρέπει ὅμως τὴ συνεργασία αὐτὴ μεταξὺ τῶν χωρῶν ποὺ παράγουν βιομηχανικὰ προϊόντα και τῶν χωρῶν ποὺ παράγουν πρῶτες ὕλες, χώρες ποὺ οἱ μὲν ἐξαρτῶνται ἀπ' τὶς δέ, νὰ τὴ θεωροῦμε μέσα στὰ πλαίσια τοῦ «παγκόσμιου καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας», σὰν μιὰ ἐνδειξη ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα εἶναι ἔτοιμη νὰ περάσῃ σ' ἐνα νέο στάδιο ἐξέλιξης, ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας στὸ στάδιο τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας. Γιατὶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καμιά οἰκονομικὴ περίοδος δὲν ἐγγυήθηκε ποτὲ τὴν πλέρια ἱκανοποίηση ὅλων τῶν ἀναγκῶν μιᾶς χώρας, ἀλλὰ πάντα ἔμεναν πολλὲς ἀνάγκες ἀκάλυπτες, ποὺ ἔπρεπε νὰ καλυφθοῦν μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, και ἀπ' τὴν ἄλλη ἡ λεγόμενη παγκόσμια οἰκονομία δὲν παρουσίασε μέχρι τώρα φαινόμενα ποὺ νὰ διαφέρουν πολὺ ἀπὸ αὐτὰ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας και ἀμφιβάλλομε ἂν στὰ χρόνια ποὺ ἔργονται θὰ παρουσιάσῃ» (*)

Μὲ ποιὸ μεγάλο θράσος ὁ Σόμπарт, νέος συνάδελφος τοῦ καθηγητῆ Μπύχερ, δηλώνει μὲ στόμφο, ὅτι ὄχι μόνον δὲν μπαίνομε σὲ περίοδο παγκόσμιας οἰκονομίας, ἀλλὰ ἀντίθετα ἀπομακρυνόμαστε ὅλο και περισσότερο ἀπ' αὐτή:

«Νομίζω πῶς σήμερα οἱ πολιτισμένες χώρες δὲν ἀναπτύσσουν τὶς ἐμπορικὲς τους σχέσεις, ἀλλὰ ἀντίθετα τὶς περιορίζουν ὅσο πάει και περισσότερο. Ἡ σημερινὴ ἐθνικὴ μας οἰκονομία δὲν εἶναι ἐνσωματωμένη στὴν παγκόσμια οἰκονομία. περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἦταν πρὶν 50 χρόνια, ἀλλὰ λιγότερο. Ἐπομένως, δὲν πρέπει νὰ νομίζομε ὅτι οἱ διεθνεῖς ἐμπορικὲς σχέσεις ἀπέκτησαν, σὲ σχέση μὲ τὸ παρελθόν, μεγαλύτερη σημασία γιὰ τὴ σύγχρονη πολιτικὴ οικονομία. Εἶμαι βέβαιος

(*) Μπύχερ: «Ἡ γέννηση τῆς πολιτικῆς οικονομίας» σ. 147.

πώς οι διάφορες έθνικές οικονομίες γίνονται ένας όλο και πιό συγκροτημένος μικρόκοσμος και σ' όλους τους βιομηχανικούς κλάδους ή έσωτερική αγορά άποκτά όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον από την παγκόσμια αγορά». (**)

Αυτή ή έκπληκτική άνικανότητα που παρουσιάζουν οι καθηγητές και που τους κάνει να διαψεύδουν χωρίς πολλή σκέψη όλες τις έμπειρίες της καθημερινής μας ζωής, δείχνει θαυμάσια τό πείσμα, με τό όποιο αυτοί οι κύριοι άρνούνται να άναγνωρίσουν στην παγκόσμια οικονομία ένα νέο στάδιο εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας — άρνηση, που πρέπει ιδιαίτερα να ύπογραμμίσωμε για να έξηγήσωμε τις αιτίες που βρίσκονται πίσω της. Άφου όπως και στα «προηγούμενα στάδια της οικονομίας», π.χ. τόν καιρό του Ναβουχοδονόσωρα, «όρισμένα κενά» άναγκών της οικονομικής ζωής καλύπτονταν με την άνταλλαγή, τό σ ύ γ ρ ο ν ο παγκόσμιο έμπόριο δέν διαφέρει από τις άνταλλαγές εκείνης της έποχής και έπομένως πρέπει να δεχτούμε ότι ύπάρχει μόνο «έθνική οικονομία». Νά ποιά είναι ή άποψη του καθηγητή Μπούχερ. Αυτά όλα χαρακτηρίζουν πολύ καλά τους χονδροειδείς συλλογισμούς του καθηγητή, που ή φήμη του στηρίζεται άκριβώς στην ύποτιθέμενη όξυδέρκειά του και στις θαθειές του αναλύσεις της οικονομικής ιστορίας! Έξομοιώνει χωρίς πολύ κόπο, και στο όνομα ενός άφηρημένου σχήματος, τό σημερινό παγκόσμιο έμπόριο και τις διάφορες μορφές του, με τα πιό διαφορετικά στάδια του ανθρώπινου πολιτισμού, στάδια που άπέχουν χιλιάδες χρόνια μεταξύ τους! Οι άνταλλαγές, φυσικά, ύπῆρχαν σε όλα τα στάδια της ανθρώπινης ιστορίας. Οι άνασκαφές των πιό παλιών προϊστορικών βιβλίων, οι πιό πρωτόγονες σπηλιές, όπου κατοικούσαν οι

(**) Σόμπαρτ: «Η γερμανική έθνική οικονομία στον ΧΙΧ αιώνα» σ. 399—420.

άνθρωποι της «προκατακλυσμιαίας έποχής», οι προϊστορικοί τάφοι, όλα αυτά δείχνουν την ύπαρξη μιās κάποιας μορφής άνταλλαγής προϊόντων άνάμεσα σε μακρινές χώρες. Η άνταλλαγή προϊόντων είναι τόσο παλιά όσο και ή ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού, τόν όποιο συνόδευσ πάντα και του όποιου ήταν ή σπουδαιότερη κινητήρια δύναμη. Αυτήν άκριβώς τή γενική άλήθεια επικαλείται ό σοφός μας καθηγητής, άπ' αυτήν όμως βγάζει ένα όλότελα λαθεμένο συμπέρασμα, άπαλείφοντας όλες τις ιδιομορφίες των διαφόρων έποχών, των περιόδων του ανθρώπινου πολιτισμού και βάζει στο ίδιο σακκι τις πιό διαφορετικές οικονομικές μορφές. "Αν είναι άλήθεια ότι τή νύχτα όλες οι γάτες φαίνονται μαύρες, τότε είναι άλλο τόσο άλήθεια ότι στο σκοτάδι αυτής της γενικής θεωρίας οι πιό διαφορετικές μορφές άνταλλαγής προϊόντων φαίνονται ίδιες.

Η πρωτόγονη άνταλλαγή ενός Ίνδιάνου γενάρχη της Βραζιλίας που άνταλλάσσει έντελώς εύκαιριακά τις μάσκες χορού με τόξα και βέλη ενός άλλου γενάρχη, τα άστραφτερά εκθέματα της Βαβυλώνας, όπου συσσωρεύονταν ό πλούτος της Άνατολής, ή άρχαία Κορινθιακή αγορά, όπου κάθε νέο φεγγάρι πουλούσαν τα άνατολίτικα λινά, τα άγγεία, ό πάπυρος της Τύρου, τα σκλαβοπάζαρα της Συρίας και της Άνατολής των πλουσιών άφεντάδων, τό ναυτικό έμπόριο της μεσαιωνικής Βενετίας που γέμιζε τις φεουδαρχικές αύλές και τα σπίτια των πατρικίων της Εύρώπης με πολύτιμα άντικείμενα..., όλ' αυτά έξομοιώνονται με τό σύγχρονο καπιταλιστικό παγκόσμιο έμπόριο που δεσπόζει στη Δύση και στην Άνατολή, στο Βορρά και στο Νότο, σ' όλους τους ώκεανούς και σ' όλες τις χώρες, όπου καθημερινά διακινεί τεράστιες ποσότητες προϊόντων — άρχίζοντας άπ' τό καθημερινό ψωμί και τό λυχνάρι του Ζητιάνου, μέχρι τα πιό σπάνια έργα τέχνης που μαζεύει ό πλούσιος συλλέκτης, άπ' τό πιό άπλό άντικείμενο μέχρι τό πιό πολύπλοκο έργαλείο που βγαίνει άπό τα χέρια του έργάτη — της πηγής κάθε πλούτου — μέχρι άκόμα κι' αυτά τα φονικά όπλα του πολέμου, όλ' αυτά δέν άποτελοϋν, κατά τόν

Μπύχερ, παρά απλή και μόνο «κάλυψη» «όρισμένων κενών» των «οικονομικῶς αυτόνομων χωρῶν»!

Πρὶν πενήντα χρόνια ὁ Σοῦλτσε ἔλεγε στοὺς γερμανοὺς ἐργάτες, ὅτι σήμερα ὁ καθένας παράγει πρῶτα ὅ,τι ἔχει ἀνάγκη ὁ ἴδιος καὶ ἀνταλλάσσει «τὰ προϊόντα ποῦ τοῦ περισσεύουν» μὲ προϊόντα ἄλλων ἀνθρώπων.

Σ' αὐτὴ τὴν κουταμάρα ὁ Λασσάλ τοῦ ἀπάντησε ὡς ἑξῆς:

«Κύριε Σοῦλτσε! Δὲν ἔχετε λοιπὸν ἀκόμα ἀποκτήσει καμιὰ σαφὴ εἰκόνα τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς ἐργασίας; Δὲν βγήκατε ποτὲ λίγο πιὸ ἔξω ἀπὸ τὸ Μπίττερφελντ καὶ τὸ Ντέλιτς; Σὲ ποῖο μεσαίωνα ζήτε καὶ συνεχίζετε νὰ ἔχετε αὐτὲς τὶς ἀντιλήψεις; Ἄγνοεῖτε λοιπὸν ἐντελῶς, ὅτι τὸ κ ὕ ρ ι ο χ α ρ α κ τ η ρ ι σ τ ι κ ὸ τ ῆ ς σ η μ ε ρ ι ν ῆ ς κ ο ι ν ω ν ι κ ῆ ς ἐ ρ γ α σ ί α ς εἶναι ἀκριβῶς τὸ ὅτι ὁ καθένας σήμερα δὲν παράγει γιὰ τὸν ἑαυτό του ἀλλὰ γιὰ τρίτους; Ἄγνοεῖτε λοιπὸν ἐντελῶς, ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἐργασία πῆρε ἀναπόφευκτα αὐτὴ τὴ μορφή ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς μεγάλης βιομηχανίας καὶ ὅτι αὐτὸ χαρακτηρίζει σήμερα τὸ π ε ρ ι ε χ ὸ μ ε ν ο τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας καὶ δὲν καταλαβαίνετε ὅτι ἂν δὲν ἀντιληφθῆτε βαθειὰ αὐτὸ τὸ σημεῖο δὲν θὰ μπορέσετε ποτὲ νὰ κατανοήσετε καμιὰ πτυχή τῆς σημερινῆς οικονομικῆς πραγματικότητος, οὔτε ἓνα ἀπὸ τὰ σύγχρονα οικονομικὰ φαινόμενα;

»Σύμφωνα μὲ σὰς κ. Σοῦλτσε ὁ μπαμπακοβιομήχανος κ. Λεονάρδος ἀπὸ τὸ Ραϊχστάϊμ παράγει πρῶτα τὸ βαμβακερὸ νῆμα ποῦ ὁ ἴδιος ἔχει ἀνάγκη, καλύπτοντας ἔτσι τὶς ἀνάγκες τὶς δικές του καὶ τῆς οἰκογένειάς του. Ἄφοῦ οἱ κόρες του πλέξουν κάλτσες καὶ πυζάμες, ὅ,τι τοῦ περισσεύει τὸ ἀνταλλάσσει.

»Ὁ κ. Μπόρσιγκ, ποῦ ἔχει βιομηχανία μηχανημάτων, κατασκευάζει πρῶτα τὰ μηχανήματα ποῦ ἡ οἰκογένειά του ἔχει ἀνάγκη. Ἐπειτα πουλᾷ αὐτὰ ποῦ τοῦ περισσεύουν.

»Τὰ καταστήματα ποῦ κατασκευάζουν εἶδη πένθους, παράγουν πρῶτα γιὰ τὶς οἰκογενειακές τους ἀνάγκες, δύνανται ὅμως αὐτὲς οἱ τελευταῖες λίγο σπάνιες, τοὺς περισσεύουν καὶ μερικὰ εἶδη τὰ ὁποῖα ἀνταλλάσσουν.

»Ὁ κ. Βόλφ, ἰδιοκτῆτης ἐνὸς τοπικοῦ γραφείου τηλεγραφημάτων, δέχεται πρῶτα τὰ τηλεγραφήματα ποῦ χρησιμεύουν γιὰ τὴ δική του ἐνημέρωση καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν δικῶν του ἀναγκῶν. Ὄταν ἐνημερωθῆ καλὰ καὶ ἱκανοποιηθῆ ἐντελῶς, στέλνει τὰ τηλεγραφήματα ποῦ τοῦ περισσεύουν στοὺς συντάκτες τοῦ τύπου καὶ τοὺς χρηματιστὲς ποῦ κι' αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους θέτουν στὴ διάθεσίν του τὶς ἀναποκρίσεις ποῦ τοὺς περισσεύουν!...

»Τὸ διακριτικὸ γνῶρισμα τῆς ἐργασίας, στὰ προηγούμενα κοινωνικὰ στάδια, γνῶρισμα ποῦ πρέπει νὰ προσεχθῆ ἰδιαίτερα, ἦταν ὅτι ἡ παραγωγή γινόντανε γιὰ νὰ καλύψῃ τὶς τοπικὲς ἀνάγκες καὶ ἀνταλλάσσονταν μόνο τὸ πλεόνασμα, μ' ἄλλα λόγια ὁ κυρίαρχος τρόπος παραγωγῆς ἦταν ἡ φυσικὴ οἰκονομία.

»Ἀντίθετα, τὸ διακριτικὸ καὶ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς ἐργασίας στὴ σημερινὴ κοινωνία εἶναι ὅτι καθένας δὲν παράγει αὐτὸ ποῦ ἔχει ἀνάγκη, ἀλλὰ παράγει ἀ ν τ α λ λ α κ τ ι κ ῆ ς ἀ ξ ί ε ς, ἐνῶ στὰ προηγούμενα στάδια τῆς κοινωνίας παράγονταν ἀ ξ ί ε ς χ ρ ῆ σ η ς.

»Καὶ δὲν καταλαβαίνετε κ. Σοῦλτσε, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀ ν α γ κ α ἰ α μορφή τῆς ἐργασίας γενικεύεται ὅλο καὶ περισσότερο σὲ μιὰ κοινωνία, ὅπου ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας παίρνει τόσο μεγάλες διαστάσεις ὅπως στὴ σημερινὴ κοινωνία;»

Αὐτὸ ποῦ προσπαθεῖ νὰ κἀνῃ ἐδῶ ὁ Λασσάλ, εἶναι νὰ ἐξηγήσῃ στὸ Σοῦλτσε ὅτι αὐτὸ ποῦ ἰσχύει γιὰ τὴν καπιταλιστικὴ ἐπιχείρηση ἰσχύει πολὺ περισσότερο γιὰ τὸν τρόπο τῆς παραγωγῆς τῶν προχωρημένων καπιταλιστικῶν χωρῶν, ὅπως ἡ Ἀγγλία, ἡ Γερμανία, τὸ Βέλγιο, οἱ ΕΠΑ, χῶ-

ρες που πάνω στ' άχνάρια τους θα βαδίσουν άργότερα οι άλλες χώρες, ή μια μετά την άλλη.

Ο τρόπος με τον οποίο ο προοδευτικός δικαστής του Μπίττερφελντ προσπαθούσε να έξαπατήσει τους εργάτες ήταν πολύ πιό βλακώδης, όχι όμως λιγότερο χονδροειδής από τον τρόπο που ο Μπύχερ ή ο Σόμπαρτ λογομαχούν πάνω στην έννοια του διεθνούς εμπορίου. Ο γερμανός καθηγητής, που εκτός των άλλων είναι και ένας σχολαστικός λειτουργός, θέλει να βάλει σε τάξη τους συλλογισμούς του. Από αγάπη λοιπόν σ' αυτή την τάξη τοποθετεί τον κόσμο συστηματικά στα διαμερίσματα ενός επιστημονικού σχήματος. Και όπως ακριβώς έχει ταχτοποιήσει τα βιβλία του στα ράφια της βιβλιοθήκης του, με τον ίδιο τρόπο μοιράζει τις χώρες σε δυο ράφια: Από τη μια οι χώρες που έχουν ένα «πλεόνασμα» σε βιομηχανικά προϊόντα, κι' από την άλλη οι χώρες που είναι αγροτικές και κτηνοτροφικές και στις οποίες υπάρχουν πρώτες ύλες που λείπουν από τις άλλες χώρες. Ανάμεσα σ' αυτές τις δυο κατηγορίες χωρών βρίσκεται το διεθνές εμπόριο.

Η Γερμανία είναι μια από τις πιό αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες του κόσμου. Σύμφωνα λοιπόν με την ανάλυση του καθηγητή Μπύχερ, θα έπρεπε το μεγαλύτερο μέρος των εμπορικών της συναλλαγών να διεξάγεται με μια μεγάλη αγροτική χώρα, όπως είναι ή Ρωσία. Πώς γίνεται λοιπόν και το μεγαλύτερο μέρος των έξωτερικών συναλλαγών της Γερμανίας διεξάγεται με την Άγγλία και τις ΕΠΑ, που και οι δυο είναι αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες; Οι εμπορικές ανταλλαγές μεταξύ Γερμανίας και ΕΠΑ έφτασαν το 1914 τα 2,4 δισ. μάρκα, ενώ με την Άγγλία έφτασαν τα 2,3 δισ. μάρκα. Η Ρωσία δεν έχει παρά την τρίτη θέση. Και ιδιαίτερα σ' ό,τι αφορά τις εξαγωγές, ή πιό βιομηχανοποιημένη χώρα του κόσμου, ή Άγγλία, είναι ταυτόχρονα ο μεγαλύτερος αγοραστής γερμανικών προϊόντων: Εισάγονται γερμανικά εμπορεύματα 1,4 δισ. μάρκων, ή Άγγλία κατέχει την πρώτη θέση ανάμεσα στις

άλλες χώρες και απορροφά το 1/5 των γερμανικών εξαγωγών. Πώς το εξηγεί αυτό ο κ. καθηγητής;

Ο καθηγητής Μπύχερ, αλλά και οι περισσότεροι από τους συναδέλφους του, πήρανε σαν βάση μια άυστηρή ταξινόμηση των διεθνών εμπορικών σχέσεων, σύμφωνα με την οποία από τη μια μεριά βρίσκονται οι βιομηχανικές χώρες και από την άλλη οι αγροτικές χώρες. Το 1860 ή Γερμανία ήταν ακόμα μια αγροτική χώρα που αντίλλαζε το πλεόνασμα των γεωργικών της προϊόντων με την Άγγλία, για να προμηθευτή τα βιομηχανικά προϊόντα που της ήταν απαραίτητα. Από τότε όμως ή Γερμανία εξελίχθηκε και είναι σήμερα όχι μόνο μια αναπτυγμένη βιομηχανικά χώρα, αλλά ταυτόχρονα και ο πιό δυνατός ανταγωνιστής της Άγγλιας.

Οι ΕΠΑ κοντεύουν ήδη να διανύσουν τη φάση της οικονομικής ανάπτυξης που ή Γερμανία πέρασε στα χρόνια 1870—1890. Στην τελευταία στατιστική του 1900 υπάρχουν στοιχεία, σύμφωνα με τα οποία μόνο το 36% του πληθυσμού των ΕΠΑ ασχολείται ακόμα με αγροτικές εργασίες. Παράλληλα, ή χώρα αυτή αποτελεί, μαζί με τη Ρωσία, τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Ρουμανία, ένα από τους μεγαλύτερους σιτοβολώνες του κόσμου. Ταυτόχρονα όμως και ή βιομηχανία των ΕΠΑ αναπτύσσεται μ' ένα ρυθμό που δεν έχει στην Ιστορία προηγούμενο, και μετατρέπεται σ' ένα επικίνδυνο ανταγωνιστή της άγγλικής και γερμανικής βιομηχανίας. Για να φωτίσωμε ακόμα περισσότερο τα ζητήματα αυτά της πολιτικής οικονομίας, ως θέσωμε το παρακάτω έρώτημα:

Πρέπει, σύμφωνα με τη διάκριση σε αγροτικές και βιομηχανικές χώρες που κάνει ο Μπύχερ, να κατατάξωμε τις ΕΠΑ στη στήλη των βιομηχανικών ή των αγροτικών χωρών;

Και μήπως το ίδιο δεν ισχύει ακόμα και για τη Ρωσία, που από τη στιγμή που θα πετάξη από πάνω της όλους αυ-

τούς τούς αναχρονιστικούς δεσμούς που την περιβάλλουν, ο μεγάλος πληθυσμός της και οι αστείρευτες πηγές πλούτου που διαθέτει θα την κάνουν να κερδίσει τον καιρό που έχασε και προχωρώντας με θήματα γίγαντα να φτάσει, ίσως και να ξεπεράσει, στα χρόνια που έρχονται τη βιομηχανία της Ἀγγλίας, της Γερμανίας και της Ἀμερικῆς.

Ὁ κόσμος μας λοιπὸν δὲν εἶναι τόσο αὐστηρὰ ταξινομημένος σὲ ἀγροτικές καὶ βιομηχανικές χώρες, ὅπως θέλει νὰ μᾶς δείξει ἡ ἀκαδημαϊκὴ σοφία, ἀλλὰ ἀναπτύσσεται, ἐξελισσεται, μεταβάλλεται. Ἡ πόλωση ἀνάμεσα σὲ βιομηχανικές καὶ σὲ ἀγροτικές χώρες, πόλωση πού, σύμφωνα μὲ τὸν Μπύχερ, ἀποτελεῖ τὸ λόγο ὑπαρξῆς τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, εἶναι αὐτὴ καθ' αὐτὴ ἓνα πολὺ ἐπιφανειακὸ στοιχεῖο, πού παίζει ὅλο καὶ μικρότερο ρόλο στὴν ἐποχὴ μας. Πῶς ἐξελισσεται ὁμως τὸ ἐμπόριο στὶς ἀναπτυγμένες χώρες; Σύμφωνα μὲ τὸν καθηγητὴ Μπύχερ, τὸ παγκόσμιο ἐμπόριο θὰ ἔπρεπε νὰ ἐλαττώνεται συνεχῶς. Ἄντὶ γι' αὐτὸ ὁμως βλέπομε — ὦ τοῦ θαύματος! — νὰ παίρνει ὀλοένα καὶ μεγαλύτερες διαστάσεις ἀνάμεσα στὶς ἀνεπτυγμένες χώρες. Αὐτὸ φαίνεται μὲ τὸν καλύτερο τρόπο ἀπὸ τίς στατιστικές τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, πού ἀπεικονίζουν τὴν ἐξέλιξη τῶν ἀναπτυγμένων χωρῶν ἐδῶ καὶ 25 χρόνια. Ἄν καὶ ἀπὸ τὸ 1880 βρισκόμαστε κάτω ἀπὸ ἓνα ἀληθινὸ ὄργανο συστημάτων τελωνειακῆς προστασίας, μ' ἄλλα λόγια οἱ διάφορες «ἐθνικὲς οἰκονομίες» θέτουν ὀρισμένα τεχνητὰ ἐμπόδια οἱ μὲν στὶς δέ, σ' ὅλες τίς βιομηχανικές χώρες τῆς Εὐρώπης τὸ παγκόσμιο ἐμπόριο ὄχι μόνον δὲν παρήκμασε, ἀλλὰ ἀναπτύχθηκε μὲ ἰλιγγιώδικο ρυθμὸ. Ἄκόμα κι' ἓνας ἄσχετος θὰ μπορούσε νὰ δῆ τὴ σχέση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸν αὐξανόμενον ρυθμὸ βιομηχανοποίησης καὶ στὸ ρυθμὸ ἀνάπτυξης τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, παίρνοντας ὡς παράδειγμα τίς τρεῖς περισσότερο βιομηχανοποιημένες χώρες τοῦ κόσμου: τὴν Ἀγγλία, τὴ Γερμανία καὶ τίς Εἴ. Π. Ἀ. Τὸ σίδηρο καὶ ὁ ἄνθρακας ἀποτελοῦν τὴν καρδιά τῆς σύγχρονης βιομηχανίας. Ἄνάμεσα στὰ χρόνια 1855 καὶ 1910 ἡ ἐξόρυξη τοῦ ἄνθρακα ἔφτασε:

Στὴν Ἀγγλία	ἀπὸ 162 σὲ 269 ἑκατ. τόννους
Στὴ Γερμανία	ἀπὸ 74 σὲ 222 ἑκατ. τόννους
Στὶς Εἴ. Π. Ἀ.	ἀπὸ 101 σὲ 455 ἑκατ. τόννους

Ταυχόχρονα, ἡ παραγωγή τοῦ χυτοσίδηρου αὐξήθηκε ὡς ἐξῆς:

Στὴν Ἀγγλία	ἀπὸ 7,5 σὲ 10,2 ἑκατ. τόννους
Στὴ Γερμανία	ἀπὸ 3,7 σὲ 14,8 ἑκατ. τόννους
Στὶς Εἴ. Π. Ἀ.	ἀπὸ 4,1 σὲ 27,7 ἑκατ. τόννους

Καὶ τὸ ἐτήσιο ἐξωτερικὸ ἐμπόριο (εἰσαγωγές + ἐξαγωγές) αὐξήθηκε ὡς ἐξῆς στὸ διόστημα 1855—1912:

Στὴν Ἀγγλία	ἀπὸ 13,0 σὲ 27,4 δισεκ. μάρκα
Στὴ Γερμανία	ἀπὸ 6,2 σὲ 21,3 δισεκ. μάρκα
Στὶς Εἴ. Π. Ἀ.	ἀπὸ 5,5 σὲ 16,2 δισεκ. μάρκα

Ἄν πάρωμε τὸ συνολικὸ ὄγκο τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου (εἰσαγωγές + ἐξαγωγές) ὅλων τῶν ἀναπτυγμένων χωρῶν τοῦ κόσμου, βλέπομε ὅτι αὐξήθηκε ἀπὸ 105 δισεκ. μάρκα, πού ἦταν τὸ 1904, σὲ 165 δισεκ. μάρκα τὸ 1912. Παρατηροῦμε δηλαδὴ σὲ 8 χρόνια μιὰ αὐξηση 57%. Ἀληθινά, πρόκειται γιὰ ἓνα ρυθμὸ οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης πού δὲν ἔχει προηγούμενο στὴ μέχρι σήμερα παγκόσμια ἱστορία! Ὅπως «ὅλα χάνονται τόσο γρήγορα», ἔτσι καὶ ἡ «ἐθνικὴ καπιταλιστικὴ οἰκονομία» φαίνεται ὡς νὰ θιάζεται νὰ ἐξαντλήσει ὅλη τὴ δυναμικότητά της, ὅλα τὰ περιθώρια ζωῆς πού τῆς ἀπομένουν.

Πῶς συμβιβάζεται μ' ὅλα αὐτὰ τὸ θεωρητικὸ σχῆμα τοῦ καθηγητῆ Μπύχερ μὲ τὴ χονδροειδέστατη ταξινόμηση τῶν χωρῶν σὲ βιομηχανικές καὶ ἀγροτικές;

Θὰ πρέπει ὡστόσο νὰ δώσωμε μιὰ ἀπάντηση καὶ σ' ἄλλα ἀκόμα ἐρωτήματα πού γεννιῶνται ἀπὸ τὴν παρατήρηση τῆς σύγχρονης οἰκονομικῆς ζωῆς. Ἄντὶ νὰ ἀρκεστοῦμε στὰ συνολικὰ μεγέθη τῶν ἐμπορευματικῶν συναλλαγῶν ἢ

σὲ μεγάλες γενικές κατηγορίες, ὡς ἐξετάσωμε ἀπὸ πρὸς κοντὰ τοὺς πίνακες εἰσαγωγῶν-ἐξαγωγῶν τῆς Γερμανίας. Ἐὰν ριξῶμε μιά ματιὰ στίς πρὸ σπουδαῖες κατηγορίες τοῦ γερμανικοῦ ἐμπορίου:

Εἰσαγωγές κατὰ τὸ 1913

Ἐκατέργαστο μπαμπάκι	μάρκα	607.000.000
Σιτάρι	»	417.000.000
Μαλλι	»	413.000.000
Βρώμη	»	390.000.000
Χαλκός	»	335.000.000
Δέρματα	»	322.000.000
Σιδηροῦχα μεταλλεύματα	»	227.000.000
Γαϊάνθρακες	»	204.000.000
Αὐγά	»	194.000.000
Γοῦνες	»	188.000.000
Νίτρο τῆς Χιλῆς	»	172.000.000
Ἐκατέργαστο μετάξι	»	158.000.000
Καουτσούκ	»	147.000.000
Κωνοφόρα Ξυλεία	»	97.000.000
Βοδινὰ δέρματα	»	95.000.000
Γιούτα	»	94.000.000
Μηχανές	»	80.000.000
Δέρματα σεβρὸ	»	73.000.000
Μπαμπακόμαλλο	»	72.000.000
Λιγνίτης	»	69.000.000
Μαλλι	»	61.000.000
Μάλλινα ὑφάσματα	»	43.000.000

Ἐξαγωγές κατὰ τὸ 1913

Μηχανές	μάρκα	680.000.000
Εἶδη σιδηρουργίας	»	652.000.000
Γαϊάνθρακες	»	516.000.000
Μπαμπακόμαλλο	»	466.000.000
Μάλλινα ὑφάσματα	»	271.000.000

Χαρτί καὶ χάρτινα εἶδη	»	263.000.000
Γοῦνες ἀκατέργαστες	»	225.000.000
Σιδηρόβεργες	»	205.000.000
Μεταξωτὰ ὑφάσματα	»	202.000.000
Κώκ	»	147.000.000
Προϊόντα ἀνυλίνης καὶ πίσσας	»	142.000.000
Ἐνδύματα	»	132.000.000
Χάλκινα εἶδη	»	130.000.000
Δέρματα ὑποδημάτων	»	114.000.000
Δερμάτινα εἶδη	»	114.000.000
Παιγνίδια	»	103.000.000
Χάλυβας	»	102.000.000
Μάλλινες κλωστές	»	91.000.000
Βοδινὰ δέρματα	»	81.000.000
Ἐκκατέργαστες	»	76.000.000
Σιδηροδρομικὲς ράγες	»	73.000.000
Χυτοχάλυβας	»	65.000.000
Μπαμπακόνημα	»	61.000.000
Λαστιχένια εἶδη	»	57.000.000

Δυὸ σημεῖα χτυπᾶνε ἀμέσως στὸ μάτι ἀκόμα καὶ τοῦ πρὸς ἐπιφανειακοῦ παρατηρητῆ. Πρῶτα-πρῶτα τὸ γεγονός ἐστὶν ἰδίαις κατηγορίαις ἐμπορευμάτων φιγουράρουν τόσο στῆ στήλῃ τῶν εἰσαγωγῶν ὅσο καὶ στῆ στήλῃ τῶν ἐξαγωγῶν, ἂν καὶ σὲ διαφορετικὲς ποσότητες. Ἡ Γερμανία ἐξάγει μιά σημαντικὴ ποσότητα μηχανημάτων, ἀλλὰ ταυτόχρονα εἰσάγει μιά ἐξ ἴσου σημαντικὴ ποσότητα μηχανημάτων ὕψους 80 ἐκ. μ. Ὁμοίως, ἡ Γερμανία ἐξάγει γαϊάνθρακες στὸ ἐξωτερικὸ ἀλλὰ ταυτόχρονα εἰσάγει γαϊάνθρακες ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τὸ μπαμπακόμαλλο, τίς μάλλινας κλωστές, τὰ μάλλινα ὑφάσματα, τὰ δέρματα, τίς γοῦνες καὶ πολλὰ ἄλλα ἐμπορεύματα ποὺ φιγουράρουν σ' αὐτὸ τὸν πίνακα. Τὸ ἀξιοσημείωτο γεγονός τοῦ νὰ ὑπάρχουν οἱ ἴδιαις κατηγορίαις ἐμπορευμάτων τόσο στῆ στήλῃ τῶν ἐξαγωγῶν ὅσο καὶ τῶν εἰσαγωγῶν εἶναι ὀλωσδιόλου ἀκαταλαβίστικο καὶ φαίνεται ὡς παράλογο ἀπὸ τῆ στιγμῆ ποῦ

θα δεχθούμε το άπλοϊκό σχήμα του χωρισμού των χωρών σε άγροτικές και βιομηχανικές, σχήμα που ο καθηγητής της πολιτικής οικονομίας Μπύχερ το χρησιμοποιεί σαν το μαγικό λυχνάρι του Άλαντίν, για να φωτίζη όλα τα μυστήρια του παγκοσμίου έμπορίου. Τί συμβαίνει λοιπόν; Πώς εξηγείται να έχη ή Γερμανία ένα «πλεόνασμα προϊόντων πέραν των δικών της αναγκών» σε μηχανήματα και ταυτόχρονα «μερικά κενά»; Και πώς γίνεται και το ίδιο να ισχύη για το μπαμπακόμαλλο, τον γαιάνθρακα και τόσα άλλα πράγματα; "Η, πώς είναι δυνατό μιá «έθνική οικονομία» να έχη την ίδια στιγμή και για τα ίδια προϊόντα ένα ένδεχόμενο πλεόνασμα.

Έδω το μαγικό λυχνάρι του Άλαντίν σκοτεινιάζει. Προφανώς, το φαινόμενο αυτό δεν μπορεί να εξηγηθῆ παρά μόνο αν υποθέσωμε ότι ανάμεσα στη Γερμανία και τις άλλες χώρες υπάρχουν πολύπλοκες οικονομικές σχέσεις που βασίζονται σ' ένα καταμερισμό της εργασίας με άπειρες διακλαδώσεις και υποδιαιρέσεις, που έχουν σαν αποτέλεσμα όρισμένα είδη προϊόντων να παράγονται στη Γερμανία, αλλά με αποκλειστικό σκοπό την έξαγωγή τους στο έξωτερικό και άλλα στο έξωτερικό με σκοπό την έξαγωγή τους προς τῆ Γερμανία, δημιουργώντας έτσι ένα συνεχές προτσές στο όποιο κάθε χώρα δεν είναι παρά ένας κρίκος μιás μεγάλης άλυσίδας.

Ένα άλλο σημείο που τραβά την προσοχή μας σ' αυτό τον πίνακα είναι το εξής: Οί εισαγωγές και οί έξαγωγές παρουσιάζονται σαν δύο φαινόμενα ανεξάρτητα μεταξύ τους, που όφείλουν την ύπαρξή τους στα «κενά» ή στα «πλεονάσματα» της «έθνικής οικονομίας», αλλά συνδέονται μεταξύ τους με σχέσεις αίτίας και αποτελέσματος. Οί τεράστιες γερμανικές εισαγωγές μπαμπακιού δεν όφείλονται βέβαια μόνο στις τεράστιες άνάγκες του γερμανικού πληθυσμού, αλλά και στο γεγονός ότι αποτελούν τῆ βάση, τις πρώτες ύλες των τεραστίων γερμανικών έξαγωγών σε ύφασματα και μπαμπακερά ένδύματα.

Η ίδια σχέση συνδέει τις εισαγωγές των μαλλιών με τις έξαγωγές των μαλλίνων ύφασμάτων, τις εισαγωγές των Ξένων όρυκτων με τις έξαγωγές των προϊόντων από χάλυβα, και γενικά το ίδιο ισχύει για πολλά άλλα προϊόντα. Η Γερμανία λοιπόν κάνει εισαγωγές γιατί άλλιώς δεν μπορεί να κάνη έξαγωγές. Γεννά έτσι «μερικά κενά» για να μπορη άργότερα να τα μετατρέπη σε «πλεονάσματα» 'Ο γερμανικός «μικρόκοσμος» φαίνεται έτσι από τῆν άρχῆ σαν ένα ύποσύνολο ενός μεγαλύτερου συνόλου, σαν ένα από τα εργαστήρια του κόσμου. "Ας εξετάσωμε λοιπόν αυτό το μικρόκοσμο από τῆν άποψη τῆς αὐτάρκειας που έχει και που σύμφωνα με τον καθηγητή γίνεται «όλο και πιό μεγάλη».

"Ας φαντασθούμε ότι κάποια κοινωνική ή πολιτική καταστροφή θα άπομόνωνε τῆν «έθνική οικονομία» τῆς Γερμανίας από τον υπόλοιπο κόσμο κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να υποχρεωθῆ να στηριχθῆ στις ίδιες της δυνάμεις. Ποιά εικόνα θα παρουσίαζε τότε ή γερμανική οικονομία;

"Ας άρχίσωμε από τον άρτο τον έπιούσιο. Η παραγωγικότητα του έδάφους είναι σήμερα στη Γερμανία διπλάσια από ό,τι στις ΕΠΑ και δεν ύπολείπεται παρά μόνο από τις χώρες που κάνουν έντατική καλλιέργεια όπως τῆν Ίταλία, το Βέλγιο, τῆν Ίρλανδία και τις κάτω-χώρες. Πριν 5B χρόνια, ή Γερμανία είχε μιá πολύ λιγότερο άναπτυγμένη γεωργία. Παρ' όλ' αυτά όμως άποτελοῦσε έναν από τους μεγαλύτερους σιτοβολώνες τῆς Εύρώπης κι' έθρεφε με τα πλεονάσματά της κι' άλλες χώρες. Σήμερα, το έδαφος τῆς Γερμανίας, παρά τῆ μεγάλη παραγωγικότητά του, δεν είναι ικανό να θρέψη τον πληθυσμό της ούτε και τῆν κτηνοτροφία της. Το 1/6 από τα είδη διατροφῆς που καταναλώνει ή Γερμανία πρέπει να εισάγονται από το έξωτερικό. Μ' άλλα λόγια, αν άπομονώναμε τῆν «έθνική οικονομία» τῆς Γερμανίας από τον υπόλοιπο κόσμο, τότε το 1/6 του γερμανικού λαού, δηλαδή περισσότερο από 11.000.000 άνθρωποι, θα πεινούσε. 'Ο γερμανικός λαός καταναλώνει

κάθε χρόνο 220 εκατ. μάρκα καφέ, 67 εκατ. μ. τσάι, 61 εκατ. μ. ρύζι, 12 εκατ. μ. μπαχαρικά και 134 εκατ. μ. καπνό, προϊόντα που εισάγει από άλλες χώρες. "Όλα αυτά τα προϊόντα, χωρίς τα όποια δεν θα μπορούσαν να ζήσουν και οι πιο φτωχοί άνθρωποι που βρίσκονται ανάμεσά μας, που αποτελούν σε μεγάλο βαθμό καθημερινές μας συνήθειες και τη βάση του βιοτικού μας επιπέδου, δεν παράγονται στη Γερμανία (ή παράγονται σε μικρό βαθμό, όπως ο καπνός), αλλά σε άλλες χώρες με διαφορετικό κλίμα. Η απομόνωση, επομένως, της Γερμανίας από τον υπόλοιπο κόσμο θα είχε σαν αποτέλεσμα την πτώση του βιοτικού επιπέδου της, που κληρονόμησε από το σύγχρονο πολιτισμό.

Μετά τα είδη διατροφής, ως δούμε το ρουχισμό. Τα άσπρόρουχα κι' όλα τα είδη ρουχισμού που φορά ο πολυς κόσμος γίνονται από το μπαμπάκι, ενώ τα ρούχα της μπουρζουαζίας γίνονται από λινό, μετάξι και εκλεκτό μαλλί. Η Γερμανία όμως δεν παράγει ούτε μπαμπάκι, ούτε μετάξι, ούτε εκλεκτό μαλλί, που αποτελεί μονοπώλιο της Άγγλιας, αλλά ούτε και αυτή την τόσο χρήσιμη πρώτη ύλη της ύφαντουργίας, τη γιούτα, ενώ παράγει πολύ μικρές ποσότητες λινού και κάνναβης. Απομόνωση λοιπόν της Γερμανίας σημαίνει έλλειψη πρώτων ύλων, χάσιμο ξένων αγορών και άνικανότητα ικανοποίησης των βασικών αναγκών ρουχισμού όλων των στρωμάτων του γερμανικού λαού.

Η γερμανική ύφαντουργία, που μαζί με τη βιομηχανία ύφασμάτων απασχολεί σήμερα 1.400.000 εργάτες και εργάτριες κάθε ηλικίας, θα καταστρεφόταν. "Ας πᾶμε όμως ακόμα πιο πέρα. "Ας δούμε τί συμβαίνει στη λεγόμενη βαριά βιομηχανία, δηλαδή στην παραγωγή μηχανών και στο μετασχηματισμό των μετάλλων, που αποτελούν σήμερα τη βάση της μεγάλης βιομηχανίας.

Η απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη βαριάς βιομηχανίας είναι τα μεταλλεύματα. Η Γερμανία καταναλώνει κάθε χρόνο 17 εκατ. τόννους χυτοσίδηρου που πα-

ράγει ή ίδια. Θα μπορούσαμε έτσι να πούμε ότι η «γερμανική έθνική οικονομία» καλύπτει τις ανάγκες της. Το σίδηρο όμως βγαίνει από την έπεξεργασία των σιδηρούχων μεταλλευμάτων. Η Γερμανία όμως δεν παράγει παρά 27 εκατ. τόννους μεταλλευμάτων αξίας 110 εκατ. μάρκων, ενώ τα 12 εκατ. τόννοι καλύτερης ποιότητας που της χρειάζονται ακόμα και της είναι απαραίτητοι στη σιδηρουργία της, εισάγονται από τη Γαλλία, τη Σουηδία και την Ίσπανία. Το ίδιο ισχύει σε μεγάλο βαθμό και με όλα τ' άλλα μέταλλα. Η Γερμανία καταναλώνει κάθε χρόνο 220.000 τόννους τσίγκο και ή ίδια παράγει 270.000 τόννους. Έξάγει 100.000 τόννους, αν και 50.000 τόννοι από τον εξαγόμενο τσίγκο θα επέτρεπαν στη Γερμανία να καλύψη όλες της τις ανάγκες. Το μετάλλευμα όμως από το όποιο βγαίνει ο τσίγκος, κι' αυτό επίσης δεν εξορύσσεται παρά σε μικρό βαθμό στη Γερμανία. Έχει έτσι ανάγκη να εισάγη κάθε χρόνο 500.000 τόννους τσίγκο αξίας 50 εκατ. μάρκων και 300.000 τόννους υψηλής ποιότητας, αξίας 40 εκατ. μ. Η Γερμανία εισάγει 94.000 τόννους εκλεκτό μολύβι και 123.000 τόννους μετάλλευμα μολύβδου. Τέλος, σ' ό,τι αφορά το χαλκό, καταναλώνει σήμερα 241.000 τόννους και από αυτή την ποσότητα τους 201.000 τόννους είναι αναγκασμένα να τους εισάγει από άλλες χώρες. Τον κασσίτερο τον εισάγει όλον από το εξωτερικό.

Απομόνωση λοιπόν της Γερμανίας από τον υπόλοιπο κόσμο σημαίνει έλλειψη όλων αυτών των χρήσιμων μετάλλων, χάσιμο όλων των αγορών του εξωτερικού στις όποιες εξάγονται μηχανήματα και γενικά είδη από μέταλλα, καταστροφή εκ θεμελίων της γερμανικής βιομηχανίας έπεξεργασίας μετάλλων που απασχολεί 662.000 εργάτες, εκμηδένιση της βιομηχανίας μηχανημάτων που απασχολεί 1.130.000 εργάτες και εργάτριες.

Και άλλοι βιομηχανικοί κλάδοι, όπως αυτοί για τους οποίους τα προϊόντα των παραπάνω βιομηχανιών χρησιμεύουν σαν πρώτες ύλες, ή όπως αυτοί που τους προμη-

θεύουν τις πρώτες ύλες, όπως τα όρυχεϊά, τέλος όλοι εκείνοι οι κλάδοι που παράγουν είδη διατροφής για τις πολυάριθμες εργατικές μάζες, θά έξαφανίζονταν.

"Ας λογαριάσωμε άκόμα τή χημική βιομηχανία που άπασχολεί 168.000 εργάτες και στέλνει τά προϊόντα της σ' όλο τόν κόσμο. "Ας θυμηθοῦμε άκόμα τή βιομηχανία ξύλου που σήμερα άπασχολεί 450.000 εργάτες και που χωρίς τήν είσαγωγή ξυλείας από τό έξωτερικό θά ήταν άναγκασμένη νά σταματήσει τήν παραγωγή της. "Ας λογαριάσωμε άκόμα τή βιομηχανία δερμάτων, που με τις 117.000 εργάτες θά κατέρρεε κυριολεκτικά χωρίς νά προμηθεύεται ξένα δέρματα, αλλά και χωρίς νά έχη τις άγορές του έξωτερικού για νά έξάγη τά προϊόντα της. "Ας θάλομε κοντά σ' αυτά τό χρυσάφι και τόν άργυρο, μέταλλα από τά όποία κόβεται τό νόμισμα και σάν τέτοια άποτελοῦν τήν άπαραίτητη άναγκαία βάση όλης τής σύγχρονης οικονομικής ζωής, που όμως στήν πραγματικότητα δέν παράγονται καθόλου στή Γερμανία.

"Ας φαντασθοῦμε όλες αυτές τις συνέπειες στις πραγματικές τους διαστάσεις και άς θέσωμε τό έρώτημα: Τί νόημα έχη ή γερμανική «έθνική οικονομία»; Μ' άλλα λόγια, υποθέτοντας ότι ή Γερμανία άποκόβεται πραγματικά και για πάντα από τόν υπόλοιπο κόσμο και ότι ή οικονομία της πρέπει νά συντηρηθῆ με τις δικές της δυνάμεις, τί θά έμενε από τή σημερινή οικονομική ζωή τής Γερμανίας και κατά συνέπεια τί θά έμενε άπ' όλο τό σύγχρονο γερμανικό πολιτισμό; 'Η παραγωγή θά καταστρεφόταν στόν ένα κλάδο ύστερα από τόν άλλο, ό ένας κλάδος θά παρέσυρε τόν άλλο στήν στήν καταστροφή, και μιá τεράστια εργατική μάζα θά έμενε χωρίς δουλειά, θά έλειπαν από τό γερμανικό πληθυσμό άκόμα και τά πιό άναγκαία είδη διατροφής και ρουχισμοῦ, τό έμπόριο θά καταστρεφόταν τελείως, τό ίδιο θά γινόταν και με τά πολύτιμα μέταλλα και όλη ή «έθνική οικονομία» θά μεταβαλόταν σ' ένα σωρό έρειπίων.

Νά, πόση σημασία έχουν τά «μερικά κενά» στή γερ-

μανική οικονομική ζωή, του «μικρόκοσμου που γίνεται όλο και πιό τέλειος» και αίωρείται στο γαλάζιο αίθερα τής καθηγητικής θεωρίας. Μά για σταμάτα! Και ό παγκόσμιος πόλεμος του 1914, ή μεγάλη αύτή δοκιμασία τής «έθνικής οικονομίας»; Δέν έπαλήθευσαν κατά τρόπο λαμπρό τή θεωρία των Μπύχερ και Σόμπαρτ; Δέν έδειξαν στο ζηλότυπο κόσμο μας, ότι ό γερμανικός «μικρόκοσμος» μπορεί θαυμάσια νά ύπάρχη δυνατός και ρωμαλέος, σε πλήρη άπομόνωση από τό παγκόσμιο έμπόριο, χάρη στη γερή κρατική του όργάνωση και στη μεγάλη του παραγωγικότητα; 'Η διατροφή του πληθυσμοῦ του δέν ήταν έντελώς ικανοποιητική και χωρίς τή βοήθεια τής ξένης γεωργίας; Και μήπως τά γρανάζια τής βιομηχανίας δέν συνέχισαν νά γυρίζουν άσταμάτητα χωρίς τή βοήθεια του ξένου έμπορίου και των άγορών του έξωτερικού; "Ας έξετάσωμε τά γεγονότα.

Πρώτα- πρώτα τόν έφοδιασμό τής Γερμανίας με τρόφιμα. 'Η γερμανική γεωργία ήταν πολύ μακριά από τό νά καλύπη μόνη της τις άνάγκες του πληθυσμοῦ σε τρόφιμα. Πολλά έκατομμύρια όμως ένηλίκων που ύπηρετοῦσαν στο στρατό, τους συντηροῦσαν σ' όλη τή διάρκεια του πολέμου τά ξένα κράτη που είχαν καταληφθῆ, όπως τό Βέλγιο, ή Β. Γαλλία και σε μικρότερο βαθμό ή Πολωνία και ή Λιθουανία. 'Η γερμανική «έθνική οικονομία» βρέθηκε έτσι, σε σχέση με τήν ικανότητά της νά θρέψη τό γερμανικό λαό, μεγαλωμένη μ' όλη τήν έπιφάνεια των κατεχομένων χωρών του Βελγίου, τής Β. Γαλλίας και στο δεύτερο χρόνο του πολέμου με τό δυτικό τμήμα τής ρωσικής αυτοκρατορίας, των όποιων τά γεωργικά προϊόντα άντισταθμιζαν σε μεγάλο βαθμό τήν άπουσία των είσαγωγών. Τό αντίβαρο σ' αύτή τήν αύξημένη ικανότητα διατροφής του γερμανικού λαοῦ ήταν ό τρομαχτικός ύποσιτισμός του πληθυσμοῦ των κατεχομένων περιοχών, που κι' αυτές με τή σειρά τους — όπως π.χ. τό Βέλγιο — προσφύγανε στήν άμερικανική βοήθεια για γεωργικά προϊόντα. 'Η δεύτερη συμπληρωματική συνέπεια, παράλληλα με τόν φοβερό ύποσιτισμό πλα-

τειών στρωμάτων του πληθυσμού, ήταν αύξηση των τιμών σ' όλα τα γεωργικά προϊόντα σε ποσοστά από 100% μέχρι 200%.

Και η βιομηχανία; Πώς μπόρεσε να υπάρχει χωρίς την εισαγωγή πρώτων υλών και άλλων μέσων παραγωγής που προέρχονται από το εξωτερικό και των οποίων είδαμε πριν την τεράστια σημασία; Πώς μπόρεσε να γίνη ένα τέτοιο θαύμα; Το μυστήριο αυτό εξηγείται με πολύ απλό τρόπο και χωρίς να υποθέσωμε κανένα θαύμα. Η βιομηχανία συνέχιζε να αναπτύσσεται γιατί ανεφοδιαζότανε σε πρώτες ύλες, που της ήταν απαραίτητες συνεχώς και αυτό με τρεις τρόπους: Πρώτα-πρώτα από τα μεγάλα αποθέματα του μπαμπακιού, του μαλλιού, του χαλκού που είχε η Γερμανία κάτω από διάφορες μορφές και δεν είχε παρά να τα βγάλη από τις αποθήκες. Δεύτερον, από τα αποθέματα που ιδιοποιήθηκε στις κατεχόμενες χώρες και που χρησιμοποιούσε για τις δικές της ανάγκες. Τρίτον, από τις εισαγωγές που έκανε από το εξωτερικό με τη μεσολάβηση των ουδέτερων χωρών και του Λουξεμβούργου και που δεν σταμάτησαν σ' όλη τη διάρκεια του πολέμου.

“Αν σ' όλα αυτά προσθέσωμε τα τεράστια αποθέματα σε πολύτιμα μέταλλα που βρισκόντουσαν συσσωρευμένα στις γερμανικές τράπεζες και που αποτελούν την απαραίτητη υποδομή κάθε «πολεμικής οικονομίας», τότε η δήθεν έρμητική απομόνωση της βιομηχανίας και του γερμανικού εμπορίου φαίνεται σαν μύθος όχι μικρότερος από τη δήθεν επάρκεια σε τρόφιμα του πληθυσμού από τη γεωργία της χώρας και μόνο και η δήθεν αυτόαρκεια του γερμανικού «μικρόκοσμου» δεν υπάρχει παρά στα παραμύθια της γιαγιάς.

“Όσο για τις μεγάλες αγορές των ξένων χωρών, όπου η Γερμανία έκανε εξαγωγές προϊόντων και των οποίων τη μεγάλη σημασία είδαμε πριν, αυτές οι αγορές αντικαταστάθηκαν σ' όλη τη διάρκεια του πολέμου από τις ίδιες πολεμικές ανάγκες του γερμανικού κράτους. Μ' άλλα λό-

για, οι πιο σπουδαίοι βιομηχανικοί κλάδοι, όπως η μεταλλουργία, η ύφαντουργία, η βιομηχανία δερμάτων, η χημική βιομηχανία, μετατράπηκαν σε βιομηχανίες που παράγουν αποκλειστικά για τον πόλεμο. Έπειδή όμως το κόστος του πολέμου το πληρώνανε οι Γερμανοί φορολογούμενοι, αυτή η μετατροπή της βιομηχανίας σε βιομηχανία που παράγει για τον πόλεμο δεν σήμαινε τίποτε άλλο, παρά ότι η «έθνικη οικονομία» της Γερμανίας, αντί να στέλνη ένα μεγάλο μέρος από τα προϊόντα της στις αγορές του εξωτερικού για να τα ανταλλάξη με άλλα, τα εγκατέλειπε στη συνεχή καταστροφική μανία του πολέμου, αυτές όμως οι καταστροφές μέσω του συστήματος των δημοσίων πιστώσεων επιβαρύνανε για δεκαετίες τη μελλοντική κατάσταση της οικονομίας.

“Αν αναλογισθούμε όλα αυτά τα πράγματα, γίνεται τότε φανερό ότι όλη η θαυμάσια ευημερία του «μικρόκοσμου» κατά τη διάρκεια του πολέμου δεν αντιπροσώπευε — από οποιαδήποτε βάση κι' αν κυτάξη κανείς το θέμα — παρά μια προσωρινή κατάσταση, για την οποία θα έπρεπε κανείς να διερωτάται πόσο χρόνο θα διαρκέση χωρίς ολόκληρο το οικοδόμημα της οικονομίας να σωριαστή σαν ένας χάρτινος πύργος.

Έξετάζοντας κανείς τα συνολικά άθροισματα του εξωτερικού εμπορίου της Γερμανίας, εντυπωσιάζεται άμεσα από το γεγονός ότι οι εισαγωγές ξεπερνούν κατά πολύ τις εξαγωγές: Οι εισαγωγές το 1913 έφθασαν τα 11,6 δισεκ. μάρκα και οι εξαγωγές έφθασαν τα 10,9 δισεκ. μάρκα. Πρέπει να σημειωθή ότι το 1913 δεν ήταν καθόλου μια εξαίρεση, γιατί η ίδια σχέση εισαγωγών-εξαγωγών υπάρχει για μια ολόκληρη σειρά ετών. Το ίδιο ισχύει και για τη Μεγάλη Βρεταννία, της οποίας οι εισαγωγές το 1913 έφθασαν τα 13 δισεκ. μάρκα και οι εξαγωγές της τα 10 δισεκ. μάρκα. Το ίδιο ακόμα συμβαίνει στη Γαλλία, στο Βέλγιο και στις Κάτω Χώρες.

Πώς εξηγείται λοιπόν αυτό το φαινόμενο; Γιατί ο κα-

θηγητής Μπύχερ δέν προσπαθεῖ νά μᾶς ἐξηγήσῃ τὸ φαινόμενο αὐτὸ στὸ φῶς τῆς θεωρίας του σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία σὲ κάθε χώρα «ὑπάρχει ἓνα πλεόνασμα προϊόντων σὲ σχέση μὲ τίς ἀνάγκες τῆς» καὶ ταυτόχρονα ὑπάρχουν «μερικές ἐλλείψεις»;

Ἄν σύμφωνα μὲ τὸν καθηγητὴ οἱ οικονομικές σχέσεις ἀνάμεσα στίς διάφορες «ἐθνικές οικονομίες» ὀφείλουν τὴν ὑπαρξὴ τους στὰ «πλεονάσματα» ποὺ ἔχουν, ὅπως ἀκριβῶς γινόταν καὶ στὸν καιρὸ τοῦ Ναβουχοδονόσωρα, ἂν ἡ ἀπλὴ ἀνταλλαγὴ τῶν ἐμπορευμάτων εἶναι ὁ μόνος δρόμος ποὺ ἐνώνει τοὺς διάφορους μικρόκοσμοις ποὺ αἰωροῦνται στὸ γαλάζιο οὐρανό, τότε γίνεται φανερό ὅτι μιὰ χώρα δέν μπορεῖ νά εἰσάγῃ παρὰ μόνο ὅ,τι ἀκριβῶς ἐξάγει. Γιατὶ στὴν ἀπλὴ ἐμπορευματικὴ ἀνταλλαγὴ τὸ χρῆμα δέν εἶναι παρὰ ἓνα ἐνδιάμεσο καὶ καθέννας πληρώνει, σὲ τελευταία ἀνάλυση, τὸ ξένο ἐμπόρευμα ποὺ ἀγοράζει μὲ τὸ ἐμπόρευμα ποὺ ὁ ἴδιος παράγει. Πῶς λοιπὸν ἡ «ἐθνικὴ οικονομία» μπορεῖ συνεχῶς νά πραγματοποιῆ περισσότερες εἰσαγωγές ἀπ' ὅτι ἐξαγωγές; Τῆς ἐπιτρέπουν τὰ «πλεονάσματα τῆς»; Ἴσως ὅμως ὁ καθηγητὴς βάλῃ τίς φωνές λέγοντας: «Μὰ ἡ λύση στὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι πάρα πολὺ ἀπλὴ. Ἡ χώρα ποὺ κάνει εἰσαγωγές δέν ἔχει παρὰ νά καλύψῃ τὸ πλεόνασμα τῶν εἰσαγωγῶν τῆς σὲ σχέση μὲ τίς ἐξαγωγές τῆς μὲ ρευστὸ χρῆμα».

Συγγνώμη κ. καθηγητά! Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὅμως καλύπτετε — βρέχει - χιονίζει — τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου μὲ μιὰ ποσότητα χρυσοῦ ἢ ἀργυροῦ καὶ αὐτὸ εἶναι μιὰ πολυτέλεια ποὺ θὰ μπορούσε νά ἐπιτραπῇ μόνο σὲ χώρες τῶν ὁποίων τὸ ὑπέδαφος εἶναι πλούσιο σὲ χρυσάφι καὶ σὲ ἀργυρο, πράγμα ποὺ δέν ἰσχύει οὔτε γιὰ τὴ Γερμανία, οὔτε γιὰ τὴ Γαλλία καὶ τὸ Βέλγιο κι' ἀκόμα περισσότερο γιὰ τίς Κάτω Χῶρες. Πέρα ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἔχομε — ὦ τοῦ θαύματος! — νά λύσωμε κι' ἓνα ἄλλο αἰνίγμα: Ἡ Γερμανία δέν εἰσάγει μόνο περισσότερα ἐμπορεύματα ἀπ' ὅτι ἐξάγει, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ περισσότερα πολύτιμα μέταλλα ἀπ'

ὅτι ἐξάγει. Οἱ γερμανικές εἰσαγωγές σὲ χρυσάφι καὶ ἀργυρο ἔφτασαν τὸ 1913 τὰ 441 ἑκατ. μάρκα, ἐνῶ οἱ ἐξαγωγές ἀνῆλθαν σὲ 102 ἑκατ. μάρκα. Ἡ ἀναλογία αὐτὴ παραμένει ἴδια ἀπὸ πολλὰ χρόνια.

Τί λέει γι' αὐτὸ τὸ μυστήριον ὁ καθηγητὴς Μπύχερ μὲ τὰ «πλεονάσματα» του καὶ τίς «ἐλλείψεις» του; Ἐδῶ τὸ μαζικὸ λυχνάρι τοῦ τρεμοσβύνει. Ἀρχίζομε ἔτσι νά προαισθανόμαστε ὅτι πίσω ἀπὸ τὰ μυστήρια τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου θὰ πρέπει ἀνάμεσα στίς διάφορες «ἐθνικές οικονομίες» νά ὑπάρχουν οικονομικές σχέσεις ὁλότελα διαφορετικές ἀπὸ τίς ἀπλές ἐμπορευματικές ἀνταλλαγές.

Προφανῶς, μόνο μιὰ χώρα ποὺ θὰ εἶχε οἰκονομικὰ δικαιώματα πάνω σ' ἄλλες χώρες θὰ μπορούσε συνεχῶς νά εἰσάγῃ ἀπ' αὐτὲς περισσότερα προϊόντα ἀπ' ὅτι ἡ ἴδια τοὺς ἐξάγει. Αὐτὰ ὅμως τὰ δικαιώματα δέν ἔχουν τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τίς ἐμπορικές συναλλαγές ἀνάμεσα σὲ ἰσότιμα μέλη. Τέτοια δικαιώματα καὶ τέτοιες σχέσεις ἐξάρτησης ὑπάρχουν βέβαια ἀνάμεσα στίς διάφορες χώρες, ἂν καὶ οἱ καθηγητικὲς θεωρίες θέλουν νά τίς ἀγνοοῦν. Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ λέμε μητρόπολη καὶ τίς ἀποικίες τῆς δέν εἶναι παρὰ τέτοιες σχέσεις ἐξάρτησης, ποὺ ἡ πιὸ ἀπλὴ τους μορφή εἶναι ὁ φόρος ὑποτέλειας. Ἡ Ἀγγλία παίρνει ἀπὸ τίς Βρεταννικές Ἰνδίες κάθε χρόνο ποσότητες προϊόντων ποὺ ξεπερνοῦν τὸ 1 δισεκ. μάρκα μὲ διάφορους τρόπους. Παράλληλα, οἱ ἐτήσιες ἐξαγωγές τῆς Ἰνδίας ξεπερνοῦν κατὸ 1,2 δισεκ. μάρκα τίς ἐτήσιες εἰσαγωγές τῆς.

Αὐτὸ τὸ πλεόνασμα ὅμως δέν ἀποτελεῖ τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν οικονομικὴ ἔκφραση τῆς ἀποικιακῆς ἐκμετάλλευσης τῶν Ἰνδιῶν ἀπὸ τὸν ἀγγλικὸ καπιταλισμὸ — τὰ ἐμπορεύματα δὲ αὐτὰ ἢ ἐξάγονται κατ' εὐθείαν στὴ Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ ἢ ἐξάγονται σ' ἄλλες χώρες γιὰ λογαριασμὸ τῆς Ἀγγλίας, πληρώνοντας ἔτσι φόρο ὑποτέλειας στοὺς ἀγγλους ἐκμεταλλευτές.

Ἐπὶ αὐτὸ ὅμως κι' ἄλλες σχέσεις ἐξάρτησης ποὺ δέν

προέρχονται από μία πολιτική καταπίεση. Οι έτησιες εξαγωγές της Ρωσίας ξεπερνούν κατά 1,2 δισεκ. τις αντίστοιχες εισαγωγές της. Είναι μήπως το μεγάλο «πλεόνασμα» των προϊόντων της Ρωσίας που ξεπερνά τις ανάγκες της εθνικής οικονομίας, που να στέλνεται μία τεράστια ποσότητα εμπορευμάτων έξω από τη ρωσική αυτοκρατορία; Μα όλοι ξέρομε ότι ο ρώσος μουζίκος, που ο ίδιος παράγει το στάρι που φεύγει στο έξωτερικό, υποφέρει από άβιταμίνωση λόγω του υποσιτισμού του και τρώει ψωμί, το οποίο νοθεύεται και από φλουδες δέντρων. Η μαζική εξαγωγή των δημητριακών, που πραγματοποιείται μέσω της εφαρμογής ενός χρηματοδοτικού και φορολογικού συστήματος στο έσωτερικό της Ρωσίας, αποτελεί στην πραγματικότητα μία ζωτική ανάγκη του ρωσικού κράτους, γιατί αντιμετωπίζει έτσι τις υποχρεώσεις του που γεννήθηκαν από τα Ξένα δάνεια. Μετά την κρίση του πολέμου της Κριμαίας και τις μεταβολές που έγιναν, ο ρωσικός κρατικός μηχανισμός δεν διατηρείται παρά στο μεγαλύτερο μέρος του χάρη στα Ξένα κεφάλαια και ιδίως στα γαλλικά. Για να πληρώσει τους τόκους αυτών των κεφαλαίων, η Ρωσία πρέπει να πουλά κάθε χρόνο μεγάλες ποσότητες από σάρι, Ξυλεία, λινό, κάνναβι, ζάα και πουλερικά στην Άγγλία, στη Γερμανία και στις Κάτω Χώρες. Το τεράστιο πλεόνασμα των εξαγωγών της Ρωσίας δεν αντανakλά επομένως, παρά το χρέος που πρέπει να πληρώνη ο πιστωτής στο δανειστή του, πράγμα που κάνει τη Γαλλία να εμφανίζει ένα αντίστοιχο πλεόνασμα από εισαγωγές. Άλλα και μέσα στη Ρωσία ή άλυσίδα των οικονομικών σχέσεων τραβά άκόμα πιο μακριά.

Τα γαλλικά κεφάλαια έδω και πολλά χρόνια χρησιμεύουν ούσιωδώς σε δυο πράγματα: Τήν κατασκευή σιδηροδρόμων και τη χρηματοδότηση των στρατιωτικών δαπανών με την έγγυση του κράτους. Για να ανταποκριθί σ' αυτές τις δυο ανάγκες η Ρωσία, γεννήθηκε από το 1870 μία μεγάλη βαριά βιομηχανία — κάτω από ένα σύστημα ισχυρής τελωνειακής προστασίας. Αυτό το πράγμα, όμως, έκανε

να γεννηθί στη Ρωσία ένας αδύναμος καπιταλισμός, που με τη σειρά του είχε ανάγκη, για να συντηρηθί, από μεγάλες εισαγωγές μηχανών και άλλων μέσων παραγωγής από τις αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες, την Άγγλία και τη Γερμανία. Δημιουργήθηκε έτσι ένα πλέγμα οικονομικών σχέσεων ανάμεσα στη Ρωσία, Γερμανία, Γαλλία και Άγγλία, και η ανταλλαγή εμπορευμάτων δεν ήταν παρά το λογικό αποτέλεσμα αυτών των σχέσεων. Αυτό όμως δεν εξαντλεί τη μεγάλη ποικιλία οικονομικών σχέσεων που υπάρχει ανάμεσα στις διάφορες χώρες. Μία χώρα, όπως η Τουρκία ή η Κίνα, γεννά ένα νέο αίνιγμα στο θεωρητικό σχήμα του καθηγητή Μπούχερ. Αντίθετα με τη Ρωσία και όμοια με τη Γερμανία και τη Γαλλία αυτές οι χώρες έχουν υπερβολικά μεγάλες εισαγωγές σε σχέση με τις εξαγωγές τους και μερικά χρόνια έχουν διπλάσιες εισαγωγές απ' ότι εξαγωγές.

Πώς λοιπόν η Τουρκία και η Κίνα επιτρέπουν στον έαυτό τους να καλύπτουν τόσο εύκολα τις «έλλειψεις» της «εθνικής τους οικονομίας» αν και δεν είναι καθόλου σε θέση να εξάγουν αντίστοιχα «πλεονάσματα»; Από χριστιανικό καθήκον ή για την έπουράνια θεία θέληση, στέλνουν οι χώρες της Εύρώπης, θρέξει-χιονίσει, τα χριστιανικά τους δώρα, εμπορεύματα πολλών δεκάδων εκατ. μάρκων και όλων των ειδών; Αντίθετα, όλος ο κόσμος ξέρει ότι η Τουρκία και η Κίνα βρίσκονται στα νύχια της εύρωπαϊκής εκμετάλλευσης και πρέπει να πληρώνουν σε τόκους τεράστια ποσά στις άγγλικές, γερμανικές και γαλλικές τράπεζες. Σύμφωνα με το ρωσικό παράδειγμα, η Τουρκία και η Κίνα θα έπρεπε να έχουν ένα πλεόνασμα εξαγωγών σε αγροτικά προϊόντα για να μπορούν να πληρώνουν τους τόκους τους στους εύεργέτες τους της Δυτικής Εύρώπης. Άλλα στην Τουρκία και στην Κίνα η «εθνική οικονομία» είναι πολύ διαφορετική από την εθνική οικονομία της Ρωσίας. Τα Ξένα δάνεια χρησιμεύουν κι' έδω βέβαια για την κατασκευή σιδηροδρόμων και λιμανιών, όπως και για τη χρηματοδότηση των στρατιωτικών δαπανών. Η Τουρκία

ὅμως στήν πραγματικότητα δέν ἔχει δική της βιομηχανία καί οὔτε μπορεῖ νά δημιουργήσῃ ἑξαφνικά ἑκκινώντας ἀπό μιὰ ἀγροτική φυσική καί μεσαιωνική οἰκονομία μέ τίς πρωτόγονες μέθοδες ἀγροκαλλιέργειας καί τὰ χαράτσια τους. Μὲ διάφορες παραλλαγές ἡ κατάσταση εἶναι πάνω-κάτω ἡ ἴδια καί στήν Κίνα. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, ὄχι μόνο ὄλεσ οἱ ἀνάγκες τοῦ πληθυσμοῦ σέ βιομηχανικά προϊόντα, ἀναγκαῖα γιὰ τὴν κατασκευὴ μέσων συγκοινωνίας καί τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ στρατοῦ καί τοῦ στόλου, ἔπρεπε νά καλύπτονται μέ εισαγωγές ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, ἀλλὰ καί ἡ ἐγκατάσταση καί ἡ λειτουργία τους ἔπρεπε νά γίνωνται ἀπὸ ἐπιχειρηματίες, τεχνικούς καί μηχανικούς πού ἐρχόντουσαν στίς χῶρες αὐτές ἀπὸ τὴν Εὐρώπη. Συχνά, ἐξ ἄλλου, τὰ δάνεια δινόντουσαν μέ ὄρους τέτοιων παραδόσεων.

Τὸ τραπεζικὸ κεφάλαιο τῆς Γερμανίας καί τῆς Αὐστρίας π.χ. δέν δέχεται νά δώσῃ δάνειο στήν Κίνα παρά μόνο ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι ἓνα μέρος τοῦ δανείου θά χρησιμοποιηθῇ γιὰ παραγγελίες πολεμικοῦ ὕλικου ἀπὸ τὰ ἐργοστάσια Κρούπ καί Σκόντα. "Ἄλλα δάνεια δίνονται ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι θά κατασκευασθοῦν σιδηρόδρομοι. "Ἔτσι τὰ εὐρωπαϊκὰ κεφάλαια, σὸ μεγαλύτερο μέρος τους, δέν πᾶνε στήν Τουρκία ἢ στήν Κίνα παρά μόνο μέ τὴ μορφή ἐμπορευμάτων (πολεμικοῦ ὕλικου) ἢ μέ τὴ μορφή βιομηχανικῶν κεφαλαίων σέ εἶδος, ὅπως π.χ. μέ τὴ μορφή μηχανῶν, ἀτσαλιοῦ κλπ. Αὐτὰ τὰ ἐμπορεύματα δέν μπαίνουν στὴ σφαῖρα τῆς κυκλοφορίας ἀπλὰ καί μόνο γιὰ νά ἀνταλλαγθοῦν, ἀλλὰ γιὰ νά γεννήσουν κέρδη. Οἱ τόκοι αὐτῶν τῶν κεφαλαίων, ὅπως καί ἄλλα ὀφέλη, ἀφαιροῦνται μέ τὴ βία ἀπὸ τοὺς Τούρκους καί Κινέζους χωρικούς, ἀπὸ τοὺς εὐρωπαϊοὺς καπιταλιστὲς μέσω ἐνὸς φορολογικοῦ συστήματος πού θρῖσκειται κάτω ἀπὸ τὸν οἰκονομικὸ ἔλεγχο τῶν Εὐρωπαίων.

Πίσω ἀπὸ τὰ γυμνά νούμερα τῶν τούρκικων καί τῶν κινέζικων πλεονασματικῶν εισαγωγῶν θρῖσκονται κρυμμένες σχέσεις ἐξάρτησης ἀνάμεσα στήν πλοῦσια καπιταλιστι-

κὴ Δύση καί στὴ φτωχὴ καθυστερημένη Ἐνατολή, πού ἡ Εὐρώπη ἐξουμίζει ἐφοδιάζοντάς τὴν μέ τὰ πιὸ σύγχρονα μέσα συγκοινωνίας καί μέ στρατιωτικὲς ἐγκαταστάσεις... καταστρέφοντας ταυτόχρονα τὴν παλιὰ ἀγροτικὴ «ἐθνικὴ τῆς οἰκονομία».

Ἡ Ἀμερικὴ εἶναι ἐπίσης μιὰ ἄλλη περίπτωση. Στὴν Ἀμερικὴ, ὅπως καί στὴ Ρωσία, οἱ ἐξαγωγές ἑσπερνοῦν κατὰ πολὺ τίς εισαγωγές: Οἱ εισαγωγές τοῦ 1913 ἦταν 7,4 δισ. μάρκα, ἐνῶ οἱ ἐξαγωγές 10,2 δισ. μάρκα. Οἱ αἰτίες ὅμως αὐτοῦ τοῦ φαινομένου στήν Ἀμερικὴ δέν εἶναι καθόλου ἴδιες μέ τίς αἰτίες πού προκαλοῦν τὸ ἴδιο φαινόμενο στὴ Ρωσία. Βέβαια, οἱ ΕΠΑ ἀπορροφοῦν ἐπίσης τεράστιες ποσότητες εὐρωπαϊκῶν κεφαλαίων. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ ΧΙΧ αἰῶνα τὸ χρηματιστήριο τοῦ Λονδίνου συσσωρεύει τεράστια ποσὰ μετοχῶν καί τίτλων ἀμερικανικῶν δανείων. Ἡ κερδοσκοπία πάνω στοὺς ἀμερικανικοὺς τίτλους καί στὰ χρεώγραφα ἔδειχνε μέχρι τὸ 1860 σὰν θερμόμετρο, τὸ πλησίασμα τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν καί βιομηχανικῶν κρίσεων τῆς Ἀγγλίας. Ἀπὸ τότε καί μετὰ ἡ εἰσροὴ τῶν ἀγγλικῶν κεφαλαίων στίς ΕΠΑ δέν σταμάτησε ποτέ. Αὐτὰ τὰ κεφάλαια δέν δίνονται μόνο μέ τὴ μορφή δανείων στίς χῶρες καί στίς ἰδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις, ἀλλὰ σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ μέ τὴ μορφή βιομηχανικῶν κεφαλαίων κι' αὐτὸ μέ διάφορους τρόπους: Εἴτε ἀγοράζοντας μετοχές σιδηροδρόμων καί γενικὰ μετοχές τῆς ἀμερικανικῆς βιομηχανίας, εἴτε ἐγκαθιστώντας θυγατρικὲς ἐταιρίες στίς ΕΠΑ μέσω τῶν ἀγγλικῶν βιομηχανικῶν καρτέλ, γιὰ νά ἀποφύγουν τοὺς τελωνειακοὺς δασμούς, εἴτε ἐξαγοράζοντας τίς ἀμερικανικὲς ἐπιχειρήσεις μέσω τῆς ἀγορᾶς τῶν μετοχῶν τους γιὰ νά ἀποφύγουν τὸν ἀνταγωνισμό τους στήν παγκόσμια ἀγορά. Γιατὶ οἱ ΕΠΑ διαθέτουν σήμερα μιὰ μεγάλη βιομηχανία πολὺ ἀναπτυγμένη, πού ἐξελίσσεται μέ ταχὺ ρυθμὸ, καί ἐξάγει κι' αὐτὴ ἡ ἴδια σὲ ὀλοένα μεγαλύτερες ποσότητες βιομηχανικὸ κεφάλαιο — μηχανήματα, γαιάνθρακα — στὸν Καναδᾶ, στὸ Μεξικὸ καί σ' ἄλλες χῶρες τῆς κεντρικῆς καί νότιας Ἀμερικῆς, ἐνῶ ταυτόχρονα τὰ

ευρωπαϊκά κεφάλαια συνεχίζουν να συρρέουν στις ΕΠΑ. Οι ΕΠΑ συνδυάζουν έτσι τεράστιες εξαγωγές σε γεωργικά προϊόντα και πρώτες ύλες στις παλιές καπιταλιστικές χώρες της Ευρώπης — μπαμπάκι, χαλκό, δημητριακά, ξυλεία, πετρέλαιο — με όλοένα και πιο μεγάλες εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων στις νέες χώρες που βρίσκονται στο δρόμο της βιομηχανοποίησης. Το μεγάλο λοιπόν πλεόνασμα των αμερικανικών εξαγωγών δεν εκφράζει παρά την αρχή ενός προτσές μετατροπής της από μιὰ αγροτική χώρα στην οποία εισρέουν κεφάλαια, σε μιὰ βιομηχανική χώρα ή οποία θα εξαγάγει κεφάλαια, παίζοντας έτσι το ρόλο του συνδετικού κρίκου ανάμεσα στη γηραιά καπιταλιστική Ευρώπη και στη νέα λιγότερο αναπτυγμένη αμερικανική ήπειρο. Ξεετάζοντας το σύνολο αυτής της μεγάλης μετανάστευσης των κεφαλαίων, που αφήνουν τις παλιές βιομηχανοποιημένες χώρες, για να πάνε στις χώρες που βρίσκονται στο δρόμο της βιομηχανοποίησης και την αντίστροφη επιστροφή των εισοδημάτων που προέρχονται από την επένδυση αυτών των κεφαλαίων και συρρέουν κάθε χρόνο σαν τόκοι από τις νεοαναπτυσσόμενες χώρες, διακρίνουμε τρία κύρια ρεύματα κεφαλαίων. Σύμφωνα με υπολογισμούς που έγιναν το 1906, η Ἀγγλία από τότε ακόμα είχε επενδύσει στις αποικίες της και γενικά στο έξωτερικό 54 δισ. μάρκα που της φέρνανε κάθε χρόνο 2,8 δισεκ. μάρκα σε τόκους. Οι επενδύσεις γαλλικών κεφαλαίων την ίδια εποχή έφταναν στο έξωτερικό τα 32 δισ. μάρκα και έφερναν κάθε χρόνο 1,3 δισ. μάρκα. Τέλος, η Γερμανία, πριν 10 χρόνια είχε ήδη επενδύσει στο έξωτερικό 26 δισ. μάρκα, που αποδίδανε κάθε χρόνο περίπου 1,24 δισ. μάρκα. Από τότε οι επενδύσεις και η αποδοτικότητά τους αύξηθηκαν πολύ γρήγορα. Παρ' όλ' αυτά, τα τρία αυτά σπουδαιότερα ρεύματα κεφαλαίων διακλαδώθηκαν με τον καιρό σε περισσότερα μικρότερα. Τόσο γιατί οι ΕΠΑ επεκτείνουν τον καπιταλισμό στην αμερικανική ήπειρο, όσο και γιατί η Ρωσία — παρά το γεγονός ότι συντηρείται έξ' ολοκλήρου από τα γαλλικά και αγγλικά κεφάλαια και τη γερμανική

βιομηχανία — εισάγει από τώρα κεφάλαια και βιομηχανικά προϊόντα στα μετόπισθόν της, στην Κίνα, στην Περσία, στην Κεντρική Ἀσία, συμμετέχει στην κατασκευή σιδηροδρόμων στην Κίνα κλπ.

Πίσω από τὰ Ξερά ιερογλυφικά του παγκόσμιου έμπορίου, ανακαλύπτουμε έτσι ένα ολόκληρο πλέγμα οικονομικών σχέσεων, που δεν έχουν τίποτα το κοινό με την άπλη έμπορευματική ανταλλαγή, τη μόνη πραγματικότητα της εισοδηματικής έπιστήμης. Βλέπομε έτσι, ότι ή διάκριση του σοφού καθηγητή Μπύχερ σε βιομηχανικές και αγροτικές χώρες δεν είναι αυτή καθ' αυτή τίποτε άλλο παρά ένα χονδροειδές προϊόν της καθηγητικής σχηματοποίησης. Όλα τὰ προϊόντα, τὰ άρώματα, τὰ νήματα, τὰ μηχανήματα έχουν το κοινό ότι είναι προϊόντα έργοστασιών. Οι γαλλικές εξαγωγές άρωμάτων δέ δείχνουν τίποτε άλλο παρά ότι ή Γαλλία είναι ή χώρα που παράγει είδη πολυτελείας για τή μικράριθμη παγκόσμια μπουρζουαζία. Οι γιαπωνέζικες εξαγωγές βαμβακερών ύφασμάτων δείχνουν ότι ή Ἰαπωνία, προσπαθώντας να ανταγωνισθί τή Δ. Ευρώπη, καταστρέφει στην Ἄπω Ἀνατολή τόν παραδοσιακό αγροτικό και βιοτεχνικό τρόπο παραγωγής και τόν αντικαθιστά με τὸ έμπόριο. Οι αγγλικές, γερμανικές και αμερικανικές εξαγωγές δείχνουν ότι και οι τρεις αυτές χώρες εισάγουν οι ίδιες τή μεγάλη βιομηχανία σ' όλες τις άλλες χώρες του κόσμου. Ανακαλύπτουμε έτσι, ότι σήμερα εξαγεται και εισάγεται ένα «έμπόρευμα» που ήταν ολότελα άγνωστο τόν καιρό που ζούσε ο βασιλιάς Ναβουχοδονόσωρ όπως και κατά τή διάρκεια μιās ολόκληρης ιστορικής περιόδου, που αρχίζει από τήν αρχαιότητα και τελειώνει στο μεσαίωνα. Τὸ έμπόρευμα αυτό είναι τὸ κεφάλαιο.

Αυτό τὸ έμπόρευμα δεν χρησιμεύει για να καλύπτει «μερικές έλλείψεις» των «έθνικων οικονομιών», αλλά αντίθετα για να δημιουργή έλλείψεις, ν' ανοίγει ρωγμές και ρήγματα στα παλιά οίκοδομήματα των «έθνικων οικονομιών», για να εισδύει και να δρᾷ σαν μιὰ δύναμη καταστρο-

φῆς, ἔτσι πού νά μετατρέπη, ἀργά ἢ γρήγορα, τίς «ἐθνικές οἰκονομίες» σ' ἓνα σωρὸ ἐρείπια. Μαζί μ' αὐτὸ τὸ «ἐμπόρευμα» κι' ἄλλα «ἐμπορεύματα» ἀκόμα πιὸ σπουδαῖα, εἰσάγονται κατὰ μάζες ἀπὸ μερικές χῶρες, πού συνηθίζεται νά λέγωνται πολιτισμένες, σ' ὅλο τὸν κόσμο: σύγχρονα μέσα ἐπικοινωνίας, ὀλοκληρωτικὴ ἐξόντωση τῶν ἰθαγενῶν πληθυσμῶν, νομισματικὴ οἰκονομία, ἐξαθλίωση τῶν χωρικῶν, πλοῦτος καὶ ἀθλιότητα, προλεταριάτο καὶ ἐκμετάλλευση τῶν μισθωτῶν, ἀνασφάλεια τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, κρίσεις, ἀναρχία καὶ ἐπαναστάσεις. Οἱ «ἐθνικές εὐρωπαϊκές οἰκονομίες» ἀπλώνουν τὰ πλοκάμια τους σ' ὅλες τίς χῶρες, σ' ὅλους τοὺς λαούς, γιὰ νά τοὺς τυλίξουν στὸ μεγάλο δίκτυο τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης.

IV

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Πιστεύει, ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά, ὁ καθηγητὴς Μπύχερ στὴν ὑπαρξὴ μιᾶς παγκόσμιας πολιτικῆς οἰκονομίας; Ὁχι. Γιατί, ἀφοῦ ἐξέτασε προσεχτικὰ τίς οἰκονομίες ὄλων τῶν χωρῶν καὶ δὲν ἀνακάλυψε τίποτα, αὐτὸς ὁ σοφὸς μᾶς λέει:

«Δὲν μπορῶ νά πῶ τίποτα, δὲν βλέπω καθόλου «ἰδιαίτερα φαινόμενα», «διαφέροντα οὐσιωδῶς» ἀπὸ τὰ φαινόμενα τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, καὶ ἀμφιβάλλω πολὺ ἂν θὰ ἐμφανισθοῦν στὸ ἄμεσο μέλλον».

Πολὺ καλά! Ἄς ἐγκαταλείψουμε τότε τίς ἐμπορικὲς στατιστικὲς καὶ ἄς στραφοῦμε στὴν ἴδια τὴ ζωὴ μας, γιὰ νά δοῦμε τὴν ἱστορία τῶν σύγχρονων οἰκονομικῶν σχέσεων. Ἄς ἐξετάσουμε μόνο ἓνα πολὺ μικρὸ μέρος ὀπὸ τὸ τερόστιο φάσμα τῆς σύγχρονης παγκόσμιας οἰκονομίας.

Τὸ 1768 ὁ Καρτράϊτ ἀνακάλυψε στὸ Νότιγχαμ τῆς Ἀγγλίας τὰ πρῶτα μηχανοκίνητα κλωστήρια μπαμπακιοῦ. Τὸ 1785 ἀνακαλύπτει τὴ μηχανικὴ ὕφανση. Τὸ πρῶτο ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀνακάλυψης στὴν Ἀγγλία ἦταν ἡ ἐξαφάνιση τῆς χειρωνακτικῆς ὕφαντουργίας καὶ ἡ γρήγορη ἐξάπλωση τῆς μηχανοκίνητης ὕφανσης. Στὶς ἀρχές τοῦ ΧΙΧ αἰῶνα, ὑπῆρχαν στὴν Ἀγγλία, σύμφωνα μὲ μιὰ ἐκτίμηση πού ἐγίνε τότε, μισὸ περίπου ἑκατομμύριο τεχνίτες

ύφαντες. Σήμερα, με τή γενίκευση τής μηχανοκίνητης ύφανσης, όλοι αύτοι έχουν σχεδόν έξαφανιστή και τὸ 1860 δὲν ὑπῆρχαν σ' ὅλη τήν Ἰγγλία παρά μερικὲς χιλιάδες τεχνιτῶν ὑφαντῶν. Ἀντίθετα, μισὸ ἑκατομμύριο μισθωτοὶ ἐργάτες συσσωρεύτηκαν στή βιομηχανία μπαμπακιῦ.

Τὸ 1863, ὁ πρόεδρος τοῦ συμβουλίου Γλάδστων μιλά στή Βουλὴ γιὰ «μιὰ ἀπίστευτη αὔξηση τοῦ πλούτου καὶ τής δύναμης» τής ἀγγλικῆς βιομηχανίας, πού τήν καρπώθηκε ὅλη ἡ ἀστική τάξη, χωρίς ἡ ἐργατική τάξη νὰ ὠφεληθῆ τὸ παραμικρό. Ἡ ἀγγλικὴ μπαμπακοβιομηχανία προμηθεύονταν τότε τίς πρῶτες ὕλες τῆς ἀπὸ τῆ Νότιο Ἰαμερική. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐργοστασίων στὸ Λανκασάϊρ ἔκανε νὰ γεννηθοῦν τεράστιες φυτεῖες μπαμπακιῦ στίς νότιες πολιτεῖες τής Ἰαμερικής. Αὐτὸ εἶχε σὰν συνέπεια νὰ φέρουν μαύρους ἀπ' ὅτῃν Ἰαφρική, πού ἀποτελοῦσαν μιὰ πάμφθην ἐργατικὴ δύναμη, γιὰ νὰ ἐργαστοῦν στίς ἀνθρωποκτόνες φυτεῖες τοῦ μπαμπακιῦ, τοῦ ζαχαροκάλαμου, τοῦ ρυζιοῦ καὶ τοῦ καπνοῦ.

Στὴν Ἰαφρική, τὸ ἐμπόριο τῶν μαύρων παίρνει διαστάσεις πού δὲν ἔχουν προηγουμένο. Ὀλόκληρες φυλὲς καταδιώκονται καὶ αἰχμαλωτίζονται στὸ ἐσωτερικὸ τής «μαύρης ἡπείρου», γιὰ νὰ πουληθοῦν σὲ ἐμπόρους πού, διανύοντας τεράστιες ἀποστάσεις στή θάλασσα καὶ στήν Ξηρά, θὰ τοὺς πουλήσουν μετὰ τῆ σειρά τους στήν Ἰαμερική. Ἦταν μιὰ πραγματικὴ «μετανάστευση τῶν μαύρων».

Στὸ τέλος τοῦ XVIII αἰῶνα ὑπῆρχαν στήν Ἰαμερική 697.000 μαῦροι, καὶ τὸ 1861 ἔφταναν τὰ 4 ἑκατομμύρια. Ἡ τεράστια ἀνάπτυξη τοῦ δουλεμπορίου τῶν μαύρων καὶ ἡ ἐργασία τῶν σκλάβων στὸ Νότο προκάλεσαν στὸ Βορρᾶ μιὰ ὀλόκληρη σταυροφορία ἐνάντια στήν ἀποτρόπαια προσβολὴ τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν. Στὴν πραγματικότητα, ἡ μαζικὴ εἰσροὴ τῶν ἀγγλικῶν κεφαλαίων στίς ΕἴΠΑ τὸ 1825-1860 γέννησε στὸ Βορρᾶ μιὰ μεγάλη δραστηριότητα στήν κατασκευὴ σιδηροδρόμων πού βοήθησε στή δημιουργία μιᾶς σύγχρονης βιομηχανίας, καὶ κατὰ συνέπεια γέννησε

μιὰ νεοφώτιστη μπουρζουαζία πού ἐφάρμοζε τὴν πιὸ σύγχρονη μορφή ἐκμετάλλευσης: τὴ μισθωτὴ καπιταλιστικὴ δουλεία.

Οἱ κερδοφόρες ἐπιχειρήσεις τῶν ἰδιοκτητῶν φυτειῶν στὸ Νότο, ὅπου οἱ σκλάβοι μετὰ ἀπὸ 6 ἢ 7 χρόνια ἐργασίας πέθαιναν ἀπὸ τὴν ἐξάντληση, διαγείρανε τοὺς εὐσεβεῖς πουριτανούς τοῦ Βορρᾶ, πού ἀρχίζαν νὰ ἀποδοκιμάζουν τὴ δουλεία τόσο περισσότερο ὅσο ἡ κατάσταση στὸ Βορρᾶ δὲν τοὺς ἐπέτρεπε νὰ ἐγκαθιδρύσουν τὸν ἴδιο παράδεισο στίς περιοχὲς τους!

Γι' αὐτὸ, καὶ μετὰ τὴν παρότρυνση τῶν βορείων Πολιτειῶν, ἡ δουλεία καταργήθηκε τὸ 1861 σ' ὅλη τὴν ἐπικράτεια τῶν ΕἴΠΑ. Οἱ ἰδιοκτῆτες φυτειῶν ὅμως, τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα θιγῆκανε περισσότερο ἀπὸ τὴν κατάργηση τής δουλείας, ἀντιδράσανε ἀρχίζοντας ἀνοιχτὸ πόλεμο. Οἱ βόρειες πολιτεῖες ἀντισταθῆκανε καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ξέσπασε. Οἱ πρῶτες συνέπειες τοῦ πολέμου ἦταν ἡ καταστροφὴ καὶ τὸ οἰκονομικὸ ἐρείπωμα τῶν νοτίων πολιτειῶν. Ἡ παραγωγὴ καὶ τὸ ἐμπόριο σταμάτησαν, ἡ ἐξαγωγή τοῦ μπαμπακιῦ σταμάτησε. Ἡ ἀγγλικὴ βιομηχανία βρέθηκε ἔτσι χωρίς πρῶτες ὕλες καὶ μιὰ τρομερὴ κρίση, πού ὀνομάστηκε «κρίση τοῦ μπαμπακιῦ» ἔξασε τὸ 1883. Στὸ Λανκασάϊρ, 250.000 ἐργάτες βρέθηκαν τελειῶς ἀνεργοί, 166.000 μερικὰ ἀνεργοί καὶ μόνο 120.000 συνέχισαν ν' ἀπασχολοῦνται πλέρια, ἀλλὰ μετὰ μισθοὺς χαμηλότερους κατὰ 10 μετὰ 20%. Μιὰ τρομαχτικὴ ἐξαθλίωση ἀπλώθηκε σ' ὅλη τὴν περιοχὴ καὶ σὲ μιὰ συγκέντρωση στή Βουλὴ 50.000 ἐργάτες ζήτησαν, σὰν διέξοδο, νὰ τοὺς ἐπιτραπῆ νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Ἰαγγλία μετὰ τίς γυναῖκες τους καὶ τὰ παιδιὰ τους. Ἔτσι ἐγίνε ὁ ἀποικισμὸς τής Αὐστραλίας πού προσέλκυσε πολυάριθμους ἐργάτες — ἀφοῦ πρὶν οἱ εὐρωπαϊοὶ μετανάστες ἐξόντῳσαν σχεδὸν ὅλο τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμὸ — καὶ ἡ Αὐστραλία ἐγίνε ἔτσι ἕνας πόλος ἐλξης τῶν ἀνεργῶν προλετάρων.

Παρ' ὄλ' αὐτά, οἱ ἄγγλοι βιομήχανοι διαμαρτυρήθηκαν

Ζωηρά ενάντια στη μετανάστευση «του εργατικού δυναμικού» τους, που θα τὸ εἶχανε ἀνάγκη ἀργότερα, ὅταν ἡ βιομηχανία θὰ ξεπέρναγε τὴν κρίση. Ἀρνήθηκαν νὰ δώσουν στοὺς ἐργάτες τὰ μέσα γιὰ νὰ μεταναστεύουν· ἔπρεπε νὰ ὑποστοῦν μέχρι τὸ τέλος τῆ φρίκη τῆς κρίσης. Ἐχοντας χάσει τὴν ἀμερικάνικη πηγή προμήθειας τοῦ μπαμπακιῦ, ἡ ἀγγλικὴ βιομηχανία προσπαθεῖ νὰ βρῆ ἀπὸ ἄλλες χῶρες πρῶτες ὕλες καὶ προσανατολίζεται στὶς ἀνατολικὲς Ἰνδίες. Ἀρχίζει μιὰ πυρετώδης προσπάθεια κατάκτησης τῶν φυτειῶν μπαμπακιῦ, πράγμα ποῦ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφὴ τοῦ παραδοσιακοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖο ζοῦσε καὶ τρεφόταν ὁ πληθυσμὸς ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια καὶ ποῦ ἀποτελοῦσε τὴ βάση τῆς ὑπαρξῆς του. Μπροστὰ στὶς ἐλπίδες γιὰ κέρδος τῶν κερδοσκόπων ἔπρεπε ὁ παραδοσιακὸς τρόπος παραγωγῆς νὰ ἐξαφανιστῆ ἀπὸ μεγάλες περιοχές. Περιορίζεται ἡ καλλιέργεια τοῦ ρυζιοῦ καὶ λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1866, μιὰ τρομαχτικὴ πλημμύρα τῶν ποταμῶν καὶ ἡ πείνα θερίζουν, μόνο στὴν περιοχὴ τῆς Ὀρκα νότια τῆς Βεγγάλης, περισσότερο ἀπὸ 1 ἑκατομμύριο ἀνθρώπους.

Μιὰ δευτέρη ἐμπειρία ἔρχεται ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὴ συγκυρία ποῦ γεννήθηκε σὰν ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου τῆς ὑποχώρησης, ὁ Ἰσμαήλ Πασῶς καταλαμβάνει γρήγορα-γρήγορα τὶς φυτεῖες μπαμπακιῦ. Μιὰ ἀληθινὴ ἐπανάσταση γίνεται στὶς σχέσεις ἰδιοκτησίας τῆς αἰγυπτιακῆς ἀγροτιᾶς. Κλέβουν ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς ἕνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ χωράφια τους, τὰ δηλώνουν σὰν βασιλικὴ περιουσία καὶ τὰ μετατρέπουν σὲ ἀπέραντες φυτεῖες. Χιλιάδες ἀγρότες ὀδηγοῦνται μὲ μαστίγια στὶς φυτεῖες γιὰ νὰ κατασκευάσουν φράγματα, νὰ φτιάξουν κανάλια καὶ νὰ σπρώχνουν τὰ ἀλέτρια. Ἀλλὰ ὁ ἀντιβασιλιάς τῆς Αἴγυπτου χρεώνεται ἀκόμα περισσότερο στοὺς Γάλλους καὶ Ἄγγλους τραπεζίτες γιὰ νὰ βρῆ ἀτμοκίνητα ἀλέτρια καὶ ἄλλα ὑπερσύγχρονα μηχανήματα ἀπὸ τὴν Ἀγγλία. Αὐτὴ ἡ τεράστια κερδοσκοπία καταλήγει σ' ἕνα χρόνο σὲ πτώχευση, ὅταν ἡ εἰρήνη ξανάρχεται στὶς ΕΠΑ καὶ ἡ τιμὴ τοῦ μπαμπακιῦ πέφτει στὸ 1/4 αὐτῆς ποῦ ἦταν πρὶν λίγες

μέρες. Ἡ πτώση τοῦ μπαμπακιῦ εἶχε στὴν Αἴγυπτο τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα: Νὰ ἐπιταχυνθῆ ἡ καταστροφὴ τῆς παραδοσιακῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, νὰ γίνουν ἀκόμα χειρότερα τὰ οἰκονομικὰ τῆς Αἴγυπτου καὶ τελικὰ ἡ γρήγορη κατοχὴ τῆς Αἴγυπτου ἀπὸ τὸν ἀγγλικὸ στρατό. Στὸ διάστημα αὐτό, ἡ ὑφαντουργικὴ βιομηχανία κάνει νέες προόδους. Ὁ πόλεμος τῆς Κριμαίας, διακόπτοντας τὸ 1855 τὶς ρωσικὲς ἐξαγωγὲς τῆς κάνναβης καὶ τοῦ λινοῦ, γεννᾷ στὴν ὑφαντουργία τῆς Δ. Εὐρώπης μιὰ μεγάλη κρίση. Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ μπαμπακιῦ ὑποκαθιστᾷ ὅλο καὶ περισσότερο τὴν χρησιμοποίηση τοῦ λινοῦ.

Ταυτόχρονα, στὴ Ρωσία, μὲ τὴ διάλυση τοῦ παραδοσιακοῦ συστήματος κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ πολέμου τῆς Κριμαίας, ἔχομε μιὰ πολιτικὴ ἀνακατάταξη: Ἡ δουλοπαροικία καταργεῖται καὶ τὴ θέση τῆς παίρνουν πιὸ φιλελεύθερες μορφὲς ἐκμετάλλευσης, εἰσάγεται ἡ ἐλεύθερη ἀνταλλαγὴ καὶ οἱ σιδηρόδρομοι ἀναπτύσσονται ταχύτατα. Νέες καὶ τεράστιες ἀγορὲς ἀνοίγονται ἔτσι γιὰ τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα τῆς Δύσης καὶ ἡ ἀγγλικὴ βιομηχανία εἶναι ἡ πρώτη ποῦ διεισδύει στὴ ρωσικὴ ἀγορά.

Τὸ 1863, μιὰ σειρὰ ἀπὸ αἰματηροὺς πολέμους ἀνοίγουν τὸ δρόμο τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου στὴν Κίνα. Ἡ Ἀγγλία ἐλέγχει τὴν παγκόσμια ἀγορὰ καὶ ἡ ὑφαντουργικὴ τῆς βιομηχανία πραγματοποιεῖ τὶς μισὲς ἀπὸ τὶς συνολικὲς τῆς ἐξαγωγὲς. Ἡ περίοδος ἀπὸ τὸ 1860 μέχρι 1870 εἶναι ἡ πιὸ κερδοφόρα γιὰ τοὺς ἄγγλους καπιταλιστές.

Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, τὰ ἀγγλικά «τρέιντ-γιούνιονς» μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς ἐργάτες τῆς ὑφαντουργίας γνωρίζουν τὴ μεγαλύτερη ἐπιτυχία. Παράλληλα οἱ ἐπαναστατικὲς ἀπόψεις τοῦ Χαρτισμοῦ καὶ οἱ ιδέες τοῦ Ὄουεν κερδίζουν ἔδαφος μέσα στὸ ἀγγλικὸ προλεταριάτο, ποῦ σταθεροποιεῖται σ' ἕνα παραδοσιακὸ συνδικαλισμὸ. Σὲ λίγο ὁμως τὰ πράγματα ἀλλάζουν. Σ' ὅλο τὸν κόσμο, παντοῦ ὅπου ἡ Ἀγγλία ἔκανε ἐξαγωγὲς σὲ ὑφάσματα, μιὰ ντόπια ὑφαν-

τουργική βιομηχανία κάνει σιγά-σιγά την εμφάνισή της με τη σειρά της.

Ἀπὸ τὸ 1844 ἤδη οἱ ἐξεγέρσεις τῶν πεινασμένων ὑφαντουργῶν τῆς Σιλεσίας καὶ τῆς Βοημίας προαναγγέλλουν τὴν ἐπανάσταση τοῦ Μάρτη 1948. Ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσεται ἀκόμα καὶ στὶς ἴδιες τὶς ἀποικίες τῆς Ἀγγλίας. Οἱ βαμβακουργίες τῆς Βομβάης ἀνταγωνίζονται σὲ λίγο τὴν ἀγγλικὴ βαμβακουργία καὶ τὸ 1880 καταργοῦν τὸ μονοπώλιο τῆς Ἀγγλίας στὴν παγκόσμια ἀγορά. Τέλος, στὴ Ρωσία ἡ ἀνάπτυξη τῆς βαμβακουργίας ἐγκαινιάζει τὸ 1870 τὴν περίοδο τῆς μεγάλης βιομηχανίας καὶ τῶν προστατευτικῶν δασμῶν. Γιὰ νὰ ὑπερπηδηθοῦν τὰ τελωνειακὰ ἐμπόδια, ὀλόκληρα ἐργοστάσια μὲ τὸ προσωπικὸ τους μεταφέρονται ἀπὸ τὸ Σάξ καὶ τὸ Ρόγκλαντ στὴ ρωσικὴ Πολωνία, στὸ Λόρντ, στὸ Ζγκίεβς, δημιουργώντας νέα βιομηχανικὰ κέντρα μὲ ἀπίστευτὴ ταχύτητα. Τὸ 1880 περίπου ἡ ἐργατικὴ ἀναταραχὴ στὴν ὑφαντουργικὴ περιοχὴ τῆς Μόσχας-Βλαδιμίρ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα νὰ θεσπισθοῦν οἱ πρῶτοι νόμοι γιὰ τὴν προστασία τῶν ἐργατῶν στὴ Ρωσία. Τὸ 1886 60.000 ἐργάτες τῶν ἐργοστασίων μπαμπακιοῦ στὸ Πέτερμπουργκ ὀργανώνουν τὴν πρώτη μαζικὴ ἀπεργία στὴ Ρωσία. Καὶ ἐννέα χρόνια ἀργότερα, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1905, στὸ τρίτο κατὰ σειρά βιομηχανικὸ κέντρο, στὸ Λάντς, 1 ἑκατομμύριο ἐργάτες, μὲ γερμανοὺς ἐπικεφαλῆς, κινητοποιοῦνται — προανάκρουσμα τῆς μεγάλης ρωσικῆς ἐπανάστασης.

Περιγράψαμε στὶς σελίδες πού προηγήθηκαν, σὲ πολὺ πλατιᾶς γραμμές, 140 χρόνια ἱστορίας τῆς σύγχρονης βιομηχανίας, ἱστορίας πού διαδραματίστηκε στὶς πέντε ἡπείρους, πού συγκλόνισε ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, πού ξεσπᾶ ἀλλοῦ σὲ κρίσεις, ἀλλοῦ σὲ λιμούς, ἀλλοῦ σὲ πολέμους καὶ ἐπαναστάσεις, ἀφήνοντας παντοῦ στὸ πέρασμά της βουνὰ ἀπὸ πλοῦτη καὶ ἄβυσσους ἐξαθλίωσης — ἓνα μεγάλο ποτάμι ἀπὸ αἶμα καὶ ἰδρώτα ἀνθρώπινης ἐργασίας. Ἐξελίξεις τῆς ἴδιας ζωῆς, μακροχρόνια προτσές μὲ βα-

θειές συνέπειες στοὺς λαούς, ἀλλὰ πού γι' αὐτὰ τὰ ξερὰ νοῦμερα τῶν στατιστικῶν τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου δὲ λένε τίποτα.

Ἐνάμιση αἰῶνα ἀπὸ τότε πού ἡ μοντέρνα βιομηχανία ἔκανε τὴν εμφάνισή της στὴν Ἀγγλία, ἡ παγκόσμια καπιταλιστικὴ οἰκονομία ἀναπτύχθηκε πέρα γιὰ πέρα πάνω στὰ δεινὰ καὶ στὶς συμφορὲς ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας. Κυριάρχησε στὸν ἓνα κλάδο παραγωγῆς ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλο, στὴ μιὰ χώρα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη. Μὲ τὸν ἀτμὸ καὶ τὸν ἠλεκτρισμὸ, μὲ τὴ φωτιά καὶ τὸ μαχαίρι, διείσδυσε στὶς πιὸ μακρυνές περιοχὲς τῆς γῆς, σώριασε ὅλα τὰ Σινικὰ τεῖχη, καὶ μέσα ἀπὸ τὶς παγκόσμιες κρίσεις καὶ τὶς μαζικὲς περιοδικὲς καταστροφὲς γέννησε τὴν ταξικὴ ἀλληλεγγύη τῶν σύγχρονων προλετάρων ὅλων τῶν χωρῶν. Καὶ ὁ γερμανὸς προλετάριος, πού βρίσκεται σπῆτι του καὶ θέλει νὰ κερδίζη τίμια τὸ ψωμί του, ἐξαρτᾶται ὅλο καὶ περισσότερο, σὲ σχέση μὲ τὴ βελτίωση ἢ τὴ χειροτέρευση τῆς ζωῆς του, ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς παγκόσμιας παραγωγῆς καὶ τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου. Θὰ βρῆ ἢ δὲν θὰ βρῆ δουλειά; Τὸ μεροκάματο θὰ τοῦ φτάση ἢ ὄχι γιὰ νὰ ζήσει τὴ γυναίκα του καὶ τὰ παιδι ἄτου; Θὰ ὑποχρεωθῆ νὰ μείνῃ πολλὲς μέρες τὴ βδομάδα σὲ ὑποχρεωτικὴ ἀργία, ἢ θὰ κἀνῃ ὑπερῶριες νύχτα μέρα;

Ὅλ' αὐτὰ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ διαρκῆς ἐναλλαγὴ καταστάσεων, πού ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ πῶς θὰ πάη ἡ σοδειὰ τοῦ μπαμπακιοῦ στὶς ΕΠΑ, τοῦ σταριοῦ στὴ Ρωσία, ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη νέων μεταλλείων χρυσοῦ καὶ διαμαντιῶν στὴν Ἀφρικὴ, ἀπὸ τὶς ἐπαναστατικὲς ἀναταραχὲς στὴ Βραζιλία, ἀπὸ τοὺς τελωνειακοὺς φραγμοὺς, τὶς διπλωματικὲς συγκρούσεις καὶ τοὺς πολέμους στὶς πέντε ἡπείρους.

Τίποτε δὲν παρουσιάζει περισσότερο ἐνδιαφέρον, τίποτε ἄλλο δὲν παίζει σήμερα πιὸ σπουδαῖο ρόλο στὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ, ὅσο ἡ ἀντίφαση στὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα πού ἐνώνουν κάθε μέρα καὶ περισσότερο ὅλους τοὺς λαοὺς σὲ μιὰ μεγάλη ὁλότητα καὶ στὴ δομὴ τῶν κρα-

τῶν, ποὺ προσπαθοῦν νὰ χωρίσουν τεχνητὰ τοὺς λαοὺς χαράσσοντας σύνορα μὲ πάσσαλους, βάζοντας τελωνειακὰ ἐμπόδια, δημιουργώντας τὸ μιλιταρισμὸ σὰν νὰ πρόκειται νὰ χωρίσουν ἐχθρικές χώρες.

“Ὅλ’ αὐτὰ εἶναι ἀνύπαρκτα γιὰ τὸν Μπύχερ, τὸν Σόμπαρτ καὶ τὴν παρέα τους! Γι’ αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει παρὰ «ἓνας μικρόκοσμος ποὺ γίνεται ὅλο καὶ πιὸ τέλειος». Δὲν βλέπουν πουθενὰ «ἰδιαίτερα φαινόμενα», ποὺ «νὰ διαφέρουν οὐσιωδῶς» ἀπὸ τὰ φαινόμενα ποὺ παρατηροῦνται στὴν ἐθνικὴ οἰκονομία μιᾶς χώρας!

Τί μεγάλο αἰνίγμα στ’ ἀλήθεια! Σὲ κανένα ἄλλο ἐπιστημονικὸ πεδίο, ἐκτὸς ἀπ’ αὐτὸ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, δὲν συναντᾶμε στοὺς ἐπίσημους ἐκπροσώπους τῶν ἐπιστημῶν τέτοια τέλεια ἀνικανότητα νὰ κατανοήσουν φαινόμενα, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ καθαρότητα μὲ τὴν ὁποία ἐμφανίζονται γίνονται ἀντιληπτὰ ἀκόμα καὶ στὸν πιὸ ἀπλὸ παρατηρητὴ. “Ὅπως καὶ ἂν ἔχει τὸ πράγμα, ἂν στίς φυσικές ἐπιστῆμες ἓνας φημισμένος σοφὸς ὑποστήριζε σήμερα δημόσια τὴ θέσση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία δὲν εἶναι ἡ γῆ ποὺ γυρίζει γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο, ἀλλὰ ὁ ἥλιος καὶ τ’ ἄλλα ἄστρα ποὺ γυρνοῦν γύρω ἀπὸ τὴ γῆ, κι’ ἂν πρόσθετε ὅτι δὲν ὑπάρχουν «φαινόμενα» ποὺ νὰ ἀντιφάσκουν «οὐσιωδῶς» μ’ αὐτὴ τὴ θέσση, ἓνας τέτοιος σοφὸς θὰ μπορούσε νὰ ἦταν βέβαιος ὅτι θὰ προκαλοῦσε ὀμηρικὰ γέλια σ’ ὅλο τὸν πολιτισμένο κόσμον καὶ τελικὰ, μὲ τὴ φροντίδα τῆς οἰκογένειάς του ποὺ ἀνησυχοῦσε, θὰ ἔμπαινε γιὰ ἐξετάσεις στὸ ψυχιατρεῖο.

Βέβαια, πρὶν ἀπὸ τέσσερις αἰῶνες, ὄχι μόνο παρόμοιες θέσεις ἦταν παντοῦ ἀτιμώρητα διασπαρμένες, ἀλλὰ καὶ ὁποῖος τολμοῦσε νὰ ἐκθέσῃ δημόσια τίς πλάνες αὐτῶν τῶν θέσεων κινδύνευε νὰ βρεθῆ στὸ ἰκρίωμα. Σ’ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ εἶχε πρωταρχικὴ σημασία γιὰ τὴν καθολικὴ ἐκκλησία νὰ πιστεῦῃ ὁ κόσμος, ὅτι ἡ γῆ ἦταν τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος στὴν κίνηση τῶν ἄστρων, καὶ κάθε προσβολὴ στὴ φανταστικὴ αὐτὴ θέσση τῆς γήινης σφαίρας στὸ κοσμικὸ διά-

στημα, ἦταν συνάμα καὶ προσβολὴ στὴν πνευματικὴ τυραννία ποὺ ἐξασκοῦσε ἡ ἐκκλησία καὶ στὰ συμφέροντά της σ’ ὅλη τὴ γῆ. Σ’ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ οἱ φυσικές ἐπιστῆμες ἦταν τὸ νευραλγικὸ σημεῖο τοῦ ὑπάρχοντος κοινωνικοῦ κατεστημένου καὶ ἡ μυστικοποίησή τους ἦταν ἓνα ἀναγκαῖο μέσο γιὰ τὴν καταπίεση.

Σήμερα, κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ κεφαλαίου, τὸ νευραλγικὸ σημεῖο τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ συστήματος δὲν βρίσκεται πιὰ στὸ δόγμα γιὰ τὴ θέσση τῆς γῆς στὸ οὐράνιο σύστημα, ἀλλὰ στὴ δοξασία γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἀστικοῦ κατεστημένου στὴ γῆ. Καὶ ἐπειδὴ σήμερα οἱ τυφλὲς δυνάμεις τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας γεννᾶνε κρίσεις καὶ ἀρχίζουν ἀπὸ τώρα νὰ προβάλλουν στὸν ὀρίζοντα οἱ θύελλες ποὺ θὰ σαρώσουν σὰν ἄχερο τὸ «μικρόκοσμον» τοῦ ἀστικοῦ κατεστημένου ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ἡ ἐπιστημονικὴ «μισθοφορικὴ φρουρὰ» αὐτοῦ τοῦ κατεστημένου προσπαθεῖ νὰ τὸ ὑπερασπισθῆ μέχρι τὴν τελευταία του πνοή, μέχρις ὅτου γκρεμιστῆ κι’ αὐτὴ ἀπὸ τίς πύλες τοῦ πύργου. Νά, γιὰ τὴν οἰκονομικὴ σύγχρονη πολιτικὴ οἰκονομίας δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἐπιστημονικὴ μυστικοποίησις γιὰ τὸ συμφέρον τῆς μπουρζουαζίας.

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Πολλές φορές δίνουν στην πολιτική οικονομία τὸν ἐξῆς ἀπλοϊκὸ ὀρισμὸ: Εἶναι ἡ «ἐπιστήμη τῶν οικονομικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους». Αὐτοὶ ποὺ χρησιμοποιοῦν αὐτὴ τὴ διατύπωση νομίζουν ὅτι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ ἀποφύγουν νὰ μιλήσουν γιὰ «ἐθνικὴ οικονομία» καὶ παγκόσμια οικονομία, γενικεύοντας τὸ πρόβλημα κατὰ τρόπο ἀόριστο καὶ μιλώντας μόνο γιὰ οικονομία «ἀνθρώπων». Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο χάνονται μέσα στὴν ἀοριστία, χωρὶς καθόλου νὰ ἀποσαφηνίζουν τὰ ζητήματα, ἀλλ' ἀντίθετα τὰ μπερδεύουν ἀκόμα περισσότερο, ὅπου αὐτὸ εἶναι δυνατόν. Τὸ ἐρώτημα λοιπὸν ποὺ μπαίνει εἶναι τὸ παρακάτω: Εἶναι ἀνάγκη, καὶ γιὰ ποῖο λόγο εἶναι ἀνάγκη, νὰ ὑπάρχει μιὰ ἐπιστήμη τῶν οικονομικῶν σχέσεων «τῶν ἀνθρώπων», δηλαδή γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ γιὰ ὅλες τὶς περιστάσεις;

Ἐὰν πάρουμε ἓνα ὁποιοδήποτε παράδειγμα οικονομικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ὅσο τὸ δυνατό πιὸ ἀπλὸ καὶ πιὸ σαφές. Ἐὰν μεταφερθοῦμε στὴν ἐποχὴ ὅπου ἡ σύγχρονη παγκόσμια οικονομία δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα, ὅπου τὸ ἐμπόριο δὲν ἀνθίζε παρὰ μόνο στὶς πόλεις, ἐνῶ στὶς ἐπαρχίες κυριαρχοῦσε ἡ φυσικὴ οικονομία, δηλαδή ἡ παραγωγή γιὰ τὶς ἄμεσες ἀνάγκες τόσο στὰ μεγάλα ἀγρο-

κτῆματα ὅσο καὶ στὰ μικροχώραφα τῶν χωρικῶν. Ἐὰν πάρουμε γιὰ παράδειγμα τὴν κατάστασι ποὺ ἐπικρατοῦσε τὸ 1850 στὴν Ἄνω Σκωτία, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Ντούγκαλντ Στιούαρτ:

«Σύμφωνα μὲ τὴ Στατιστικὴ Ἐπετηρίδα, εἶδαν κάποτε σὲ μερικὲς περιοχὲς τῆς Ἄνω Σκωτίας, νὰ καταφτάνουν ἓνας μέγανος ἀριθμὸς βοσκῶν καὶ μικροχωρικῶν μὲ τὶς γυναῖκες τους καὶ τὰ παιδιά τους, φορώντας παπούτσια ποὺ οἱ ἴδιοι ἔφτιαξαν ἐπεξεργαζόμενοι δέρματα, ντυμένοι μὲ ρούχα ποὺ ἦταν φτιαγμένα μὲ τὰ ἴδια τους τὰ χέρια ἀπὸ μαλλί, ποὺ οἱ ἴδιοι ἔβγαζαν ἀπὸ τὰ πρόβατα ἢ ἀπὸ λινό, ποὺ οἱ ἴδιοι εἶχαν καλλιεργήσει. Στὸ ράψιμο τῶν ρούχων τους δὲν ὑπῆρχε οὔτε ἓνα πράγμα ποὺ νὰ τὸ εἶχαν ἀγοράσει, ἐκτὸς ἀπὸ σουβλιὰ καὶ βελόνες καὶ ὀρισμένα ἄλλα σιδερένια ἐργαλεῖα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν στὴν ὕφανση. Τὰ χρώματα τὰ εἶχαν φτιάξει μόνες τους οἱ γυναῖκες ἀπὸ ἐκχυλίσματα θάμνων καὶ φυτῶν κλπ..... (1)

Ἐὰν πάρουμε γιὰ παράδειγμα καλύτερα τὴ Ρωσία, ὅπου πρὶν ἀπὸ λίγο σχετικὰ καιρὸ — στὸ τέλος τοῦ 1870 — ὑπῆρχε ἀκόμα μιὰ ἀγροτικὴ οικονομία μὲ παρόμοια μορφή:

«Τὸ ἔδαφος ποὺ καλλιεργοῦν (οἱ χωρικοὶ τῆς περιοχῆς Βιάζμα στὴν ἐπαρχία τοῦ Σμολένσκ), τοὺς προμηθεύει τὴν τροφή, τὰ ρούχα καὶ σχεδὸν ὅλα τὰ χρειζόμενα γιὰ τὴ ζωὴ τους: τὸ ψωμί, τὶς πατάτες, τὸ γάλα, τὸ κρέας, τὰ αὐγά, τὸ λινό ὕφασμα, τὰ σεντόνια, τὰ δέρματα καὶ τὰ μαλλιά γιὰ ζεστὰ ρούχα... Δὲν ἀγοράζουν μὲ χρήματα παρὰ μπότες καὶ ὀρισμένα ἄλλα μικροεἶδη ρουχισμοῦ, ὅπως κασκέτα, ζῶνες, γάντια

(1) Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Κάρλ Μάρξ στὸ 11 τόμο τοῦ «Κεφαλαίου».

καί μερικά χρήσιμα μαγειρικά σκεύη, ὅπως πιάτα, πήλινα, μαγγάλια, κατσαρόλες καί ἄλλα συναφή εἶδη».

Σήμερα ὑπάρχουν ἀκόμα τέτοιες ἀγροτικές οἰκονομίες στή Βοσνία, στήν Ἑρζεγοβίνη, στή Σερβία, στή Δαλματία. Ἐάν θέλαμε νά κάναμε τίς συνηθισμένες ἐρωτήσεις τῶν καθηγητῶν σ' ἓνα τέτοιο χωρικό τῆς Ἄνω Σκωτίας, τῆς Ρωσίας, τῆς Βοσνίας ἢ τῆς Σερβίας, σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ «σκοπὸ τῆς οἰκονομίας», τὴ «γέννηση καί διανομὴ τοῦ πλοῦτου», θὰ μᾶς κύτταζε ἐκπληκτος μὲ ὀρθάνοιχτα μάτια. Γιατί καί γιὰ ποιὸ λόγο δουλεύουμε ἐγὼ καί ἡ οἰκογένειά μου ἢ, κατὰ τὴν ἐκφραση τοῦ καθηγητῆ, ποιοὶ «λόγοι» μᾶς κάνουν νά ἀπασχολούμαστε μὲ τὴν «οἰκονομία» θὰ ρώταγε.

Καλά, δὲν καταλαβαίνετε πῶς πρέπει ὅπωςδήποτε νά ζήσουμε, γιατί οἱ φασιανοὶ δὲν πέφτουν ψητοὶ καί οὐρανοκατέβατοὶ στό στόμα μας. Ἐάν δὲν δουλεύουμε, θὰ πεθαίναμε ἀπὸ τὴν πείνα. Δουλεύουμε λοιπὸν γιὰ νά μπορούμε νά ζοῦμε, νά τρῶμε, νά ντυνόμαστε στοιχειωδῶς καί νά ἔχομε μιὰ σκεπὴ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μας. Τί παράγομε, τί «κατεύθυνση» δίνουμε στήν ἐργασία μας; Νά μιὰ ἄλλη ἀνόητη ἐρώτηση! Παράγομε ὅ,τιδήποτε ἔχομε ἀνάγκη γιὰ νά ζήσουμε, ὅ,τιδήποτε μιὰ οἰκογένεια τοῦ χωριοῦ ἔχει ἀνάγκη γιὰ νά ζήσει. Καλλιεργοῦμε σάρι, σίκαλη, βρώμη καί κριθάρι, φυτεύουμε πατάτες, μεγαλώνουμε, ἀνάλογα μὲ τὴν περίπτωση, ἀγελάδες καί πρόβατα, κόττες καί πάπιες. Τὸ χειμῶνα οἱ γυναῖκες πλέκουν, κι' ἐμεῖς οἱ ἄντρες κόβουμε ξύλα μὲ τὸ τσεκούρι καί φτιάχνουμε μὲ τὸ πριόνι καί τὸ σφυρὶ ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὸ σπίτι. «Ἀγροτικὴ οἰκονομία», «βιοτεχνικὴ οἰκονομία», ὅπως θέλετε πέστε το, ὅπωςδήποτε ὅμως λίγα ἀπ' αὐτὰ τὰ πράγματα πρέπει νά ἔχομε πάντα, γιατί τὰ χρησιμοποιοῦμε στίς δουλειές τοῦ ἀγροῦ καί στό σπίτι.

Πῶς «καταμερίζομε» αὐτές τίς ἐργασίες; Νά μιὰ ἄλλη περιέργη ἐρώτηση. Οἱ ἄντρες φυσικὰ κάνουν τίς δου-

λειές πού ἀπαιτοῦν μιὰ ἀντρικὴ δύναμη, οἱ γυναῖκες ἀσχολοῦνται μὲ τὸ σπῆτι, τίς ἀγελάδες καί τὰ πουλερικά, ἐνῶ τὰ παιδιὰ βοηθοῦν ἐδῶ κι' ἐκεῖ. Ἐάν μήπως νομίζετε ὅτι θὰ στέλνω τὴ γυναῖκα μου νά κόψη ξύλα κι' ἐγὼ θὰ κάθομαι ν' ἀρμέγω τίς ἀγελάδες;

(Ὁ φτωχὸς ἄνθρωπος δὲν ξέρει — καί γι' αὐτὸ τὸ προσθέτομε ἐμεῖς ἀπὸ τὴν πλευρά μας — πῶς σὲ πολλοὺς πρωτόγονους λαοὺς, π.χ. στοὺς Ἰνδιάνους τῆς Βραζιλίας, εἶναι ἀκριβῶς οἱ γυναῖκες ἐκεῖνες πού κόβουν ξύλα στό δάσος, βρίσκουν ρίζες καί μαζεύουν φρούτα, ἐνῶ στοὺς λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς καί τῆς Ἀσίας οἱ βοσκοὶ ὄχι μόνο θόσκουν τὰ κοπάδια μὰ καί τ' ἀρμέγουν. Μποροῦμε ἀκόμα καί σήμερα, νά δοῦμε στή Δαλματία τὴ γυναῖκα φορτωμένη μὲ βαριά ξύλα στήν πλάτη καί τὸν ἄντρα τῆς νά περπατᾷ δίπλα ντοῦρος, καθάλλα σ' ἓνα γαῖδαρο, καπνίζοντας ἀρεϊμάνια τὴν πίπα του). Αὐτὸς ὁ «καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας» φαίνεται σ' αὐτὸν τόσο φυσικὸς, ὅσο φαίνεται φυσικὸ στό χωρικό μας νά κόβη ξύλα κι' ἡ γυναῖκα του νά ἀρμέγη τίς ἀγελάδες.

Κι' ἐπειτα: μὲ ρωτᾶτε τί ὀνομάζω «πλοῦτο» μου; Μὰ ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ καταλαβαίνουν τί ἐννοῶ! Εἶναι πλούσιος ὁ χωρικός πού οἱ σιποβολῶνες του εἶναι γεμάτοι, ὁ σταῦλος γεμάτος, τὸ κοπάδι μὲ τὰ πρόβατα μεγάλο, τὸ κοτέτσι πολυάριθμο. Φτωχὸς εἶναι αὐτὸς πού ἀπὸ τὸ Πάσχα καί μετὰ δὲν ἔχει ἀλεύρι, πού ὅταν βρέχει τὸ νερὸ πέφτει ἐπάνω του μέσα ἀπὸ τὴ σκεπὴ.

Ἀπὸ τί ἐξαρτᾶται ἡ «αὔξησις τοῦ πλοῦτου» μου; Γιατί αὐτὴ ἡ ἐρώτησις; Ἐάν εἶχα ἓνα μεγαλύτερο κομμάτι εὐφορῆς γῆς θὰ ἤμουν φυσικὰ πιο πλούσιος, κι' ἂν τὸ καλοκαίρι ὁ θεὸς κάνει πῶς ρίχνει ἓνα δυνατὸ χαλάζι, θὰ ἔχομε γίνεαι ὄλοι στό χωριὸ φτωχοὶ μέσα σὲ 24 ὥρες.

Δεῖξαμε μέχρι τώρα πῶς θὰ μπορούσε νά ἀπαντήσῃ ὁ χωρικός μας στίς σοφὲς ἐρωτήσεις τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἂν καί εἴμαστε σίγουροι ὅτι ὁ καθηγητῆς πού θὰ

έρχότανε με τὸ καρνέ του καὶ τὸ στυλό του ἔτοιμος γιὰ νὰ κάνη μιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, πρὶν καν φτάση τίς μι- σὲς ἐρωτήσεις θὰ ἔφευγε ἀπὸ κεῖ πού ἦρθε. Στὴν πραγμα- τικότητα, ὅλες οἱ συνθήκες μιᾶς τέτοιας ἀγροτικῆς οἰκονο- μίας εἶναι τόσο ἀπλές καὶ τόσο εἰσαίτητες, πού ἡ ἀνάλυσή τους μετὰ τὸ νυστέρι τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας δίνει τὴν ἐν- τύπωση μιᾶς στεῖρας ἀνούσιας προσπάθειας. Μπορεῖ, βέ- βαια, κάποιος νὰ μᾶς πῆ πὼς διαλέξαμε ἴσως ἄσκημο παρά- δειγμα, παίρνοντας μιὰ μικρὴ γεωργικὴ οἰκονομία πού μπο- ρεῖ νὰ στηριχθῆ στὶς δυνάμεις της, καὶ τῆς ὁποίας ἡ ὑπερ- βολικὴ ἀπλότητα ὀφείλεται στὴ φτώχεια τῶν μέσων πού διαθέτει καὶ στὶς μικρές της διαστάσεις.

Ἄς πάρωμε λοιπὸν ἓνα ἄλλο παράδειγμα: Ἄς ἀφή- σωμε τὴ μικρὴ οἰκονομία τοῦ χωριοῦ νὰ φυτοζωῆ σὲ μιὰ χαμένη ἄκρη καὶ ἄς στρέψωμε τὴ ματιά μας στὶς κορφές μιᾶς ἰσχυρῆς αὐτοκρατορίας, αὐτῆς τοῦ Καρλομάγνου. Αὐ- τὸς ὁ αὐτοκράτορας, τοῦ ὁποίου ἡ αὐτοκρατορία στὶς ἀρ- χές τοῦ ΙΧ αἰῶνα ἦταν ἡ πιὸ ἰσχυρὴ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη, πού γιὰ νὰ ἐπεκτείνη καὶ νὰ σταθεροποιήσῃ τὴν αὐτοκρα- τορία του ὀργάνωσε περισσότερες ἀπὸ πενήντα στρατιω- τικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ εἶχε βάλει κάτω ἀπὸ τὸ σκῆπτρο του ὄχι μόνο τὴ σημερινὴ Γερμανία ἀλλὰ καὶ τὴ Γαλλία, τὴν Ἰ- ταλία, τὴν Ἑλβετία, τὴν Ἰσπανία, τὴν Ὁλλανδία καὶ τὸ Βέλγιο, πρόσεχε πολὺ, παρ' ὅλ' αὐτά, τὴν οἰκονομικὴ κα- τάσταση τῶν περιοχῶν του καὶ τῶν ἀγροκτημάτων του. Εἶ- χε μετὰ τὰ ἴδια του τὰ χέρια συντάξει ἓνα νομοθέτημα ἀπὸ 70 παραγράφους πού ἀφοροῦσε τοὺς οἰκονομικοὺς κανό- νες ἐκμετάλλευσης τῶν ἀγροκτημάτων του: Τὸ περίφημο CAPITULARE DE VILLIS (Νόμοι γιὰ τὰ ἀγροκτήματα), κείμενο πού διασώθηκε μέχρι σήμερα στὸ πέρασμα τῆς ἱ- στορίας μέσα στὴ σκόνη καὶ στὴ μούχλα τῶν ἀρχείων. Αὐ- τὸ τὸ ντοκουμέντο πρέπει νὰ τὸ προσέξωμε γιὰ δυὸ λό- γους: Πρῶτα-πρῶτα γιατί τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὰ ὑποστατικά τοῦ Καρλομάγνου ἐγίναν ἀργότερα σπουδαῖες πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως τὸ Αἰξ, ἡ Κολωνία, τὸ Μό- ναχο, ἡ Μπάλ, τὸ Στρασβοῦργο, καὶ αὐτὸ συνέβη καὶ σὲ

πολλές ἄλλες πόλεις πού παλαιότερα ἦταν ἀγροκτήματα τοῦ αὐτοκράτορα Καρλομάγνου.

Κατὰ δεύτερο λόγο, γιατί τὰ οἰκονομικὰ συστήματα πού θέσπισε ὁ Καρλομάγνος χρησίμευσαν σὰν μοντέλλα σ' ὅλα τὰ μεγάλα λαϊκὰ ἢ θρησκευτικὰ κράτη πού γεννή- θηκαν στὶς ἀρχές τοῦ μεσαίωνα.

Τὰ ὑποστατικά τοῦ Καρλομάγνου ξανάπαιρναν τίς πα- ραδόσεις τῆς ἀρχαίας Ρώμης καὶ τῆς ἐξευγενισμένης ζωῆς τῶν πλουσίων γαιοκτημόνων, γιὰ νὰ τίς μεταφυτέψουν στὸ ἠαρθένο ἔδαφος τῆς νέας πολεμικῆς γερμανικῆς τάξης τῶν εὐγενῶν — καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ οἱ προδιαγραφές του πάνω στὴν καλλιέργεια τῶν ἀμπελιῶν, τῶν φρούτων καὶ τῶν λαχανικῶν, στὴν κηπουρικὴ, στὴν κτηνοτροφία, στὴν ὄρνιθοτροφία κλπ. ἀποτελοῦσαν μιὰ πράξη πολιτισμοῦ μεγάλης σημασίας. Ἄς ἐξετάσωμε λοιπὸν αὐτὸ τὸ ντο- κουμέντο. Ὁ μεγάλος αὐτοκράτορας ἀπαιτεῖ πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ τὸν ὑπηρετοῦν τίμια καὶ νὰ ἐφαρμόζουν τίς ἐντολές του σ' ὅλους τοὺς τομεῖς γιὰ νὰ προστατευθοῦν ἔτσι ἀπὸ τὴν ἐξαθλίωση. Δὲν πρέπει οἱ ἄνθρωποι του νὰ ἐργάζων- ται περισσότερο ἀπ' ὅτι τοὺς ἐπιτρέπουν οἱ ἴδιες τους οἱ δυνάμεις, στὴν περίπτωση δὲ πού δουλεύουν καὶ τὴ νύχτα πρέπει νὰ τοὺς δίνεται ἀποζημίωση.

Ἄλλὰ καὶ οἱ ὑπῆκοοί του, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους, πρέπει νὰ φροντίζουν μετὰ εὐσυνειδησία τ' ἀμπέλια καὶ νὰ συσκευά- ζουν τὸ κρασί μετὰ πίεση στὰ μπουκάλια ὥστε νὰ μὴ χαλάη. Ἄν δὲν εἶναι συνεπεῖς σ' αὐτές τους τίς ὑποχρεώσεις, τι- μωροῦνται μετὰ ξυλοδαρμὸ στὴν «πλάτη ἢ σὲ ἄλλα μέρη». Ὁ αὐτοκράτορας προδιαγράφει ἐξ ἄλλου, ὅτι στὶς περιο- χές πού πρόκειται νὰ ἀναπτυχθῆ ἡ μελισσοτροφία καὶ ἡ χηνοτροφία, τὰ πουλερικά πρέπει νὰ βρίσκονται σὲ καλὴ κατάσταση καὶ νὰ ἀναπαράγονται. Θὰ πρέπει ἀκόμα νὰ φροντίζουν, ὅσο πιὸ πολὺ γίνεται, γιὰ τὴν ἀνθρώπινη αὐ- ξηση τῶν ἀγελάδων, τῶν φοράδων καὶ τῶν προβάτων. Θέ- λομε ἀκόμα — γράφει ὁ αὐτοκράτορας — τὰ δάση μας νὰ τὰ ἐκμεταλλεῖμασθε μετὰ ὀρθολογιστικὸ τρόπο καὶ νὰ μὴ

γίνονται καταστροφές δασῶν, ὥστε νὰ μπορούν νὰ ζοῦν ἐκεῖ πουλιά καὶ ζῶα. Πρέπει ἀκόμα, νὰ ὑπάρχουν στὴ διάθεσή μας καλοθρεμμένες κόττες καὶ χῆνες καὶ νὰ πουλιῶνται στὴν ἀγορὰ τὰ αὐγά πού δὲν καταναλώνονται. Σὲ ὅλα τὰ ἀγροκτήματά μας πρέπει νὰ ὑπάρχουν προμήθειες ἀπὸ καλὰ πούπουλα, στρώματα καὶ κουβέρτες γιὰ νὰ μὴν ἔχομε ἀνάγκη νὰ δανειζόμαστε ἀπὸ κανένα. Ὁ αὐτοκράτορας διατάσσει ἀκόμα νὰ τοῦ δίνεται ἓνας ἀκριβῆς λογαριασμός τῶν προϊόντων πού τοῦ ἀποδίδουν τὰ χωράφια γιὰ νὰ ξέρη τί ποσότητες παράχθηκαν ἀπὸ κάθε προϊόν: λαχανικά, βούτυρο, τυρί, μέλι, λάδι, ξύδι, τεῦτλα «καὶ ἄλλα μικροπράγματα» πού περιγράφει στὴν περίφημη ἐγκύκλιό του.

Ἐκτός ἀπ' αὐτό, ὁ αὐτοκράτορας ἀπαιτεῖ νὰ ὑπάρχουν σὲ ἐπαρκῆ ἀριθμό, σὲ κάθε μιά ἀπὸ τίς περιοχές του, διάφοροι εἰδικευμένοι μάστορες καὶ καθορίζει μὲ λεπτομερείες τίς εἰδικότητές τους. Ἐκτός ἀπ' αὐτό, ὀρίζει τὴ μέρα τῶν Χριστουγέννων σὰν τὴν τελευταία προθεσμία γιὰ νὰ τοῦ παρουσιάσουν κάθε χρόνο τὴ λεπτομερειακὴ ἀπογραφή τῆς περιουσίας τῶν τσιφλικιῶν του καὶ στὴν καταμέτρηση αὐτὴ ὁ αὐτοκράτορας δίνει μεγαλύτερη προσοχή, ἀκόμα κι' ἀπ' τὸν ἄπλο χωρικό πού καταμετρᾷ τὸ κοπάδι του καὶ τὰ αὐγά του.

Ἡ παράγραφος 62 τῆς ἐγκυκλίου λέει: «Εἶναι σημαντικό νὰ ξέρομε τί προϊόντα ἔχομε καὶ σὲ ποιά ποσότητα». Καὶ ἀριθμίζει ξανά: βόδια, πρόβατα, ξύλα, πλοῖα, ρίζες ἀμπελιῶν, λαχανικά, μαλλί, λινό, κάνναβη, φρούτα, μελίσις, ψάρια, δέρματα, κερὶ, μέλι, παλιὰ καὶ νέα κρασιά καὶ ἄλλα προϊόντα πού παράγονται γι' αὐτόν. Καὶ προσθέτει σὲ φιλικὸ τόνο, γιὰ νὰ παρηγορήσῃ τοὺς ὑπηκόους του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ζητᾷ νὰ τοῦ ἐτοιμάσουν ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα: «Ἐλπίζουμε πὼς ὅλα αὐτὰ δὲν θὰ σᾶς φανοῦν πολὺ κοπιαστικά, ἀφοῦ μπορεῖτε κι' ἐσεῖς μὲ τὴ σειρά σας νὰ τὰ ἀπαιτήσετε στὴν περιοχὴ πού ἐξουσιάζετε». Βρίσκομε ἀκόμα ἀναλυτικὲς προδιαγραφές πάνω στὸν τρόπο μετα-

φορᾶς καὶ συσκευασίας τῶν κρασιῶν πού, ὅπως φαίνεται, τυχαῖνανε μιᾶς ὀλωσδιόλου ἰδιαίτερης φροντίδας τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορα: «Τὰ κρασιά πρέπει νὰ μεταφέρονται μέσα σὲ σιδερόβεργα βαρέλια καὶ ποτὲ σὲ δοχεῖα. Σ' ὅτι ἀφορᾷ τὸ ἀλεύρι, πρέπει νὰ μεταφέρεται μέσα σὲ διπλὰ κάρα σκεπασμένα μὲ μουσαμά, ἔτσι ὥστε νὰ μπορούν νὰ περνᾶνε τὰ ποτάμια χωρὶς νὰ παθαίνουν ζημιές. Θέλω ἀκόμα νὰ μοῦ στέλνετε ἓναν ἀκριβῆ λογαριασμό ἀπὸ τὰ κέρατα τῶν βοδιῶν καὶ τῶν τράγων μου, ἀκόμα κι' ἀπὸ τὰ δέρματα τῶν λύκων πού σκοτώνετε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ χρόνου. Καὶ τὸ μήνα Μᾶη μὴ ξεχνᾶτε νὰ κάνετε ἓναν ἄσπλαχνο πόλεμο στὰ τσακάλια».

Τέλος, στὴν τελευταία παράγραφο ὁ Καρλομάγνος ἀριθμεῖ ἀκόμα ὅλα τὰ λουλούδια, ὅλα τὰ δέντρα καὶ ὅλα τὰ φυτὰ πού θέλει νὰ καλλιεργοῦνται στὶς περιοχές του, ὅπως τριαντάφυλλα, κρίνους, ἀγγούρια, κύμινο, κρεμμύδια, ρεπάνια κλπ.

Ἡ περίφημη ἐγκύκλιος τελειώνει μὲ τὴν ἀπαρίθμηση τῶν διαφορῶν ποικιλιῶν μῆλων.

Νὰ ποιά εἰκόνα παρουσίαζε ἡ φεουδαρχικὴ οἰκονομία τοῦ ΙΧ αἰῶνα καὶ παρὰ τὸ ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ πλούσιες καὶ πιὸ δυνατὲς αὐτοκρατορίες τοῦ μεσαιῶνα, διαπιστώνομε πὼς αὐτὴ ἡ οἰκονομία καὶ οἱ ἀρχές της μοιάζουν ἐκπληκτικὰ μὲ τὴ μικρὴ οἰκονομία τοῦ χωριοῦ πού ἐξετάσαμε στὴν ἀρχή. Καὶ ἐδῶ ἐπίσης, ἂν κάναμε στὸν οἰκονομικὸ διαχειριστὴ τῆς αὐτοκρατορίας τίς περίφημες ἐρωτήσεις τίς σχετικὲς μὲ τὴν πολιτικὴ οἰκονομία, τὸ περιεχόμενο τοῦ πλούτου, τὸ σκοπὸ τῆς παραγωγῆς, τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας κλπ., θὰ μᾶς ἐδειχνε μὲ μιὰ εὐγλωττὴ χειρονομία τοὺς σωροὺς τῶν δημητριακῶν, τὸ μαλλί καὶ τὴν κάνναβη, τὰ βαρέλια τοῦ κρασιοῦ καὶ τὸ ξύδι, τοὺς σταύλους γεμάτους ἀγελάδες, τὰ βόδια καὶ τὰ πρόβατα. Καὶ στ' ἀλήθεια, δὲν θὰ ξέραμε τί περισσότερα θὰ μᾶς ἔλεγε ἡ ἐπιστῆμη τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ποιούς μυστηριώδεις «νόμους» θὰ μπορούσε νὰ ἀνακαλύψῃ καὶ νὰ ἀνα-

λύση σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν οἰκονομία, ὅπου ὅλες οἱ σχέσεις, οἱ αἰτίες καὶ τ' ἀποτελέσματα, ἡ ἐργασία καὶ τὰ προϊόντα της, εἶναι ἑάστερα σὰν τὴ μέρα.

Ἴσως ὁ ἀναγνώστης σκεφτῆ ὅτι τὸ παράδειγμα πού πήραμε δὲν ἦταν σωστό. Γιατί, πρὶν ἀπ' ὅλα πρόκειται γιὰ μιὰ ἐγκύκλιο τοῦ Καρλομάγνου πού δὲν σχετίζεται μὲ τὴ δημόσια οἰκονομία τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ μὲ τὴν ἰδιωτικὴ οἰκονομία τοῦ αὐτοκράτορα. Σ' ὅ,τι ὅμως ἀφορᾷ τὸ μεσαίωνα, ὅταν χωρίζομε τὶς δυὸ αὐτὲς ἔννοιες, δηλαδή τῆς δημόσιας καὶ ἰδιωτικῆς οἰκονομίας, κάνομε ἓνα μεγάλο ἱστορικὸ λάθος. Φυσικά, οἱ ἐγκύκλιοι ἀναφέρονται στὰ κτήματα καὶ στὶς περιοχὲς τοῦ αὐτοκράτορα Καρλομάγνου, τὶς ὁποῖες ὅμως ἐλέγχανε καὶ διαχειριζόντουσαν οἱ φεουδάρχες καὶ ὄχι οἱ ἰδιῶτες. Ἡ, πῶς συγκεκριμένα, ὁ αὐτοκράτορας ἦταν ὁ ἰδιοκτῆτης τῆς ἐγγείου προσόδου τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ κάθε γάλλος γαιοκτήμονας εὐγενῆς ἦταν τὸ μεσαίωνα, καὶ εἰδικὰ τὸν καιρὸ τοῦ Καρλομάγνου, ἓνας αὐτοκράτορας σὲ μικρογραφία, δηλαδή ὄντας ἓνας εὐγενῆς ἰδιοκτῆτης τῆς γῆς, νομοθετοῦσε, φορολογοῦσε καὶ ἀπέδιδε τὴ δικαιοσύνη σὲ ὅλο τὸν πληθυσμὸ τῆς περιοχῆς του.

Οἱ οἰκονομικὲς κατευθύνσεις πού δόθηκαν ἀπὸ τὸν Καρλομάγνο ἦταν, οὐσιαστικά, κυβερνητικὰ διατάγματα, πράγμα πού φαίνεται ἀπὸ τὴν ἰσχὺ τους: Ἀποτελοῦν μιὰ ἀπὸ τὶς 65 ἐγκυκλίους πού συντάχτηκαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα καὶ δημοσιεύτηκαν μετὰ τὶς ἐτήσιες συνελεύσεις τῶν εὐγενῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ οἱ ἐντολὲς πού δίνονται σχετικὰ μὲ τὰ λαχανικά καὶ τὰ σιδερόβεργα θαρέλια, ἔχουν τὸ ἴδιο κῦρος καὶ δίνονται στὸ ἴδιο στυλ μὲ τὶς παραινήσεις πού γίνονται στοὺς πιστοὺς στὸ «Καπίτουλα ἐπισκοπάρουμ» (νόμος τῶν ἐπισκόπων), ὅπου ὁ Καρλομάγνος τραβᾷ τὸ αὐτὶ στοὺς ὑπηρέτες τοῦ θεοῦ καὶ τοὺς προτρέπει νὰ μὴ βλαστημοῦν, νὰ μὴ μεθοῦν, νὰ μὴ συχνάζουν σὲ ὑποπα μέρη, νὰ μὴ σχετίζονται μὲ γυναῖκες καὶ νὰ μὴ πουλᾶνε ἀκριβὰ τ' ἅγια μυστήρια.

Μποροῦμε νὰ ψάξωμε ὅπου θέλομε στὸ μεσαίωνα, δὲν θὰ συναντήσωμε ὅμως πουθενὰ μιὰ οἰκονομικὴ διαχείριση ἢ ὁποῖα νὰ μὴν ἔχη γιὰ πρότυπο καὶ γιὰ μοντέλο τὴν οἰκονομικὴ διαχείριση τοῦ Καρλομάγνου, κί' αὐτὸ εἴτε πρόκειται γιὰ μεγάλες περιοχὲς εὐγενῶν ἢ ἀκόμα γιὰ μικρὴ ἀγροτικὴ ἐκμετάλλευση σὰν κί' αὐτὴ πού εἶδαμε πῶς πάνω, ἀπομονωμένες ἀγροτικὲς οἰκογένειες πού παράγουν γιὰ τὶς ἴδιες τὶς ἀνάγκες τους ἢ ἀκόμα καὶ γιὰ συνεταιρισμούς. Αὐτὸ πού εἶναι πολὺ σπουδαῖο καὶ στὰ δύο παραδείγματα εἶναι ὅτι ἐδῶ οἱ ἀνάγκες τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς καθοδηγοῦν καὶ προσανατολίζουν κατὰ τρόπο ἄμεσο τὴν ἐργασία καὶ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἐργασίας ἐκφράζει τόσο πιστὰ τὶς προθέσεις, τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, ἔτσι ὥστε οἱ συνθῆκες τῆς οἰκονομίας ἀποκτοῦν ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, εἴτε πρόκειται γιὰ μὴ περιορισμένη ἢ πῶς ἐκτεταμένη οἰκονομία, μιὰ ἐκπληκτικὴ καθαρότητα.

Ὁ ἀπλὸς χωρικὸς στὸ χτῆμα του ὅπως ὁ μέγας φεουδάρχης στὴν περιοχὴ του, ξέρουν πολὺ καλὰ τί θέλουν νὰ πετύχουν μὲ τὴν παραγωγή. Δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ μυστήριον πού νὰ πρέπει νὰ τὸ ἀνακαλύψουν: καὶ οἱ δύο θέλουν νὰ ἰκανοποιήσουν τὶς φυσικὲς ἀνθρώπινες ἀνάγκες τους σὲ τροφή, νερό, ροῦχα καὶ ἄλλες ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ χωρικὸς κοιμᾶται χωρὶς ἀμφιβολία στὴν ψάθα, καὶ ὁ μέγας γαιοκτῆτης σ' ἓνα πούπουλένιο στρῶμα, ὁ χωρικὸς πίνει στὸ τραπέζι του μπίρα ἢ νερόμελο, καὶ ὁ μέγας γαιοκτῆτης κρασί ἐκλεκτῆς ποιότητος.

Ἡ διαφορὰ βρίσκεται μόνο στὴν ποσότητα καὶ στὴν ποιότητα τῶν παραγομένων προϊόντων. Ἀλλὰ ἡ βάση τῆς οἰκονομίας καὶ ὁ σκοπὸς της, ἡ ἰκανοποίηση τῶν ἀνθρώπινων ἀναγκῶν συμπίπτουν.

Ὁ φυσικὸς σκοπὸς τῆς ἰκανοποίησης τῶν ἀνθρώπινων ἀναγκῶν, γιὰ χάρη τοῦ ὁποῖου προσφέρεται ἡ ἐργασία ἀντιστοιχεῖ σ' ἓνα σαφὲς ἀποτέλεσμα. Ἐδῶ ἐπίσης καὶ

στό προτσές τῆς ἐργασίας ὑπάρχουν διαφορές. Ὁ χωρικός δουλεύει ὁ ἴδιος μὲ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς του καὶ δὲν γεύεται τὸ προῖόν τῆς ἐργασίας του παρὰ τόσο, ὅσο τοῦ ἐπιτρέπει ἡ ἔκταση τῆς γῆς ποὺ ἔχει καὶ ἡ μερίδα του πάνω στὶς κοινές σ' ὄλους περιοχές ἢ καλύτερα — γιατί μιλάμε γιὰ τὸ χωρικό τοῦ μεσαιῶνα ποὺ φορολογεῖται καὶ κάνει καταναλωτική ἐργασία — ὅ,τι τοῦ ἀφήνουν οἱ φεουδάρχες καὶ ἡ ἐκκλησία ἔπειτα ἀπὸ τοὺς φόρους καὶ τὰ χαράτσια. Ἄλλὰ εἴτε ὁ χωρικός ἐργάζεται γιὰ τὸν ἑαυτό του μὲ τὴν οἰκογένειά του, εἴτε ἐργάζεται γιὰ λογαριασμό τοῦ ἀρχοντα φεουδάρχη κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιτήρηση τοῦ δήμαρχου καὶ τοῦ ἐπιστάτη, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας του ἐκφράζεται πάντα σὲ μιὰ ὀρισμένη ποσότητα μέσων ὑπαρξῆς, μὲ τὴν πλατειὰ ἔννοια τοῦ ὄρου, δηλαδὴ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας του ἐκφράζει ὅτι ἔχει ἀνάγκη ἢ περίπου ὅ,τι ἔχει ἀνάγκη.

Μποροῦμε νὰ ἐξετάσωμε μιὰ τέτοια οἰκονομία ἀπὸ κάθε ἄποψη χωρὶς νὰ συναντήσωμε κανένα μυστήριο. Γιὰ νὰ τὴν ἀναλύσωμε δὲν ἔχομε ἀνάγκη οὔτε ἀπὸ εἰδικὴ ἐπιστήμη οὔτε ἀπὸ βαθιεῖς ἔννοιες. Ὁ χωρικός τοῦ μεσαιῶνα ἤξερε πολὺ καλὰ ἀπὸ τί ἐξαρτιότανε ὁ πλοῦτος του, ἢ καλύτερα ἢ φτώχεια του, καὶ τὸ μόνο ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ προβλέψη ἦταν οἱ φυσικὲς καταστροφές ποὺ πλήττανε τόσο τὰ χωράφια τοῦ χωρικοῦ ὅσο καὶ τοῦ φεουδάρχη. Ἦξερε πολὺ καλὰ πῶς ἡ μιζερίά του ὀφειλότανε σὲ μιὰ αἰτία πολὺ συγκεκριμένη καὶ πολὺ ἄμεση: Κατ' ἀρχὴν στὴ χωρὶς ὄρια φιλολογία καὶ στὰ χαράτσια ποὺ ἐπιβάλλανε οἱ φεουδάρχες ἀρχοντες, καὶ κατὰ δεύτερο λόγο στὸ κλέψιμο ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς φεουδάρχες τῶν κοινῶν χωραφιῶν, τῶν λειβαδιῶν καὶ τῶν νερῶν. Καὶ αὐτὸ ποὺ ὁ χωρικός ἤξερε, τὸ φανέρωσε πολὺ καλὰ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου τῶν χωρικῶν, σ' ὄλο τὸν κόσμο καὶ τὸ ἔδειξε σ' ὄλους αὐτοὺς ποὺ τοῦ ρουφούσανε τὸ αἷμα κάνοντάς τους ἔτσι ν' ἀνατριχιάσουν ἀπὸ τὸ φόβο τους.

Αὐτὸ ποὺ ἐδῶ χρειάζεται νὰ γίνῃ εἶναι μόνο μιὰ ἐπι-

στημονικὴ ἱστορικὴ μελέτη γιὰ τὴν ἱστορικὴ προέλευση καὶ τὴν ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς κατάστασης, μιὰ ἐρευνα δηλαδὴ τῶν λόγων γιὰ τοὺς ὁποίους σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη οἱ ἐλεύθερες ἀρχαῖες ἀγροτικὲς ἰδιοκτησίες μετασχηματίσθηκαν σὲ φεουδαρχικὲς περιοχές εὐγενῶν ποὺ ἐπιβάλλουν φόρους καὶ προσόδους καὶ ἀντίστοιχα ἢ ἐλεύθερη ἀρχαία ἀγροτιά μετατράπηκε σὲ μιὰ μάζα ἀνθρώπων ποὺ δουλεύουν καταναλωτικὰ καὶ ποὺ ὕστερα δέθηκαν μὲ τὴ γῆ τους.

Τὰ πράγματα εἶναι ὀλωσδιόλου διαφορετικὰ, ἂν ἐξετάσωμε ὁποιοδήποτε φαινόμενο τῆς σὺ γ χ ρ ο ν η ς οἰκονομικῆς ζωῆς. Ἄς πάρωμε γιὰ παράδειγμα ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ καὶ χτυπητὰ φαινόμενα: τὴν ἐ μ π ο ρ ι κ ῆ κ ρ ῖ σ η.

Ζήσαμε μέχρι τώρα πολλὲς μεγάλες κρίσεις, ἐμπορικὲς καὶ βιομηχανικὲς, καὶ ξέρωμε τίς συνέπειές τους ἀπὸ τὴν ἴδια μας τὴν πείρα, συνέπειες στὶς ὁποῖες ὁ Φρειδερίκος Ἔγκελς ἔκανε μιὰ κλασσικὴ περιγραφή: (1)

«Ἡ κυκλοφορία τῶν ἐμπορευμάτων σταματᾷ, οἱ ἀγορὲς ἔχουν παραγεμίσει, τὰ προϊόντα συσσωρεύονται κατὰ μάζες καὶ παραμένουν ἀπούλητα, τὸ χρῆμα συστέλλεται, οἱ πιστώσεις σταματοῦν, τὰ ἐργοστάσια κλείνουν, οἱ μάζες τῶν ἐργαζομένων στεροῦνται τὰ μέσα γιὰ τὴ ζωὴ τους — γιατί ἀκριβῶς παρήγαγαν πολλὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ μέσα — ἢ μιὰ χρεωκοπία διαδέχεται τὴν ἄλλη καὶ ὁ ἓνας πλειστηριασμός τὸν ἄλλον. Χρόνια διαρκεῖ τὸ μπλοκάρισμα αὐτό. Οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ τὰ προϊόντα διασκορπίζονται καὶ καταστρέφονται κατὰ μάζες, ὥσπου νὰ μπορέσουν τὰ συσσωρευμένα ἀποθέματα τῶν ἐμπορευμάτων νὰ διατεθοῦν προοδευτικὰ καὶ μάλιστα σὲ τιμὲς λιγότερο ἢ πε-

(1) Ἔγκελς: Ἀντι-Ντύριγκ, σελὶς 408, Ἑλληνικὴ ἔκδοση Ἀναγνωστῆς.

ρισσότερο εξευτελιστικές, μέχρις ότου ή παραγωγή και ή ανταλλαγή να Ξαναβροῦν σιγά-σιγά τόν παλιό τους ρυθμό. Ύστερα πάλι αρχίζει να έπιταχύνεται σιγά-σιγά ή πορεία, να γίνονται θήματα, τὰ θήματα γίνονται καλπασμός κι' αυτός μετατρέπεται, με τή σειρά του, σ' ένα άσταμάτητο και άχαλίνωτο καλπασμό τής βιομηχανίας, του έμπορίου, τών πιστώσεων και τής κερδοσκοπίας ,για να καταλήξη στη συνέχεια, έπειτα από ριψοκίνδυνα πηδήματα... στο λάκκο τής κρίσης».

Έερωμε όλοι, ότι μιὰ τέτοια κρίση είναι ό φόβος και ό τρόμος κάθε σύγχρονης χώρας και ακόμα ότι ό τρόπος με τόν όποιο ό έρχομός τής κρίσης προαναγγέλλεται είναι ένδεικτικός. Μετά από μερικά χρόνια εύημερίας και κερδών, καλυμμένα ψιθυρίσματα αρχίζουν πότε έδω, πότε εκεί στον τύπο, και στο χρηματιστήριο κυκλοφοροῦν μερικές άνησυχητικές φήμες για πτωχεύσεις, άργότερα στις έφημερίδες οι ένδειξεις πληθαίνουν, στο χρηματιστήριο τὰ πράγματα γίνονται όλο και πιό άνησυχητικά, ή Κεντρική Τράπεζα αύξάνει τόν προεξοφλητικό τόκο, δηλαδή δυσκολεύει και περιορίζει τις πιστώσεις μέχρι πού τὰ νέα πού άφοροῦν τις πτωχεύσεις έρχονται καταρρακτωδώς.

Ύπό τή στιγμή όμως πού θα Ξεσπάση ή κρίση, όλοι τσακώνονται για να βροῦν ποιός είναι υπεύθυνος. Οι έμποροι ρίχνουν τήν εύθύνη στις τράπεζες, πού δέν τους δίνουν πιστώσεις, και στους χρηματιστές και τή λυσσασμένη κερδοσκοπία τους, οι χρηματιστές θεωροῦν υπεύθυνους τους βιομήχανους, οι βιομήχανοι θεωροῦν υπεύθυνη τήν έλλειψη χρήματος στη χώρα κλπ. Οι δουλειές τέλος Ξαναρχίζουν, τó χρηματιστήριο και οι έφημερίδες σημειώνουν άμέσως με άνακούφιση τις πρῶτες ένδειξεις μιὰς κάποιας βελτίωσης, ώσπου ή έλπίδα, ή ήσυχία και ή ασφάλεια Ξανάρχονται πάλι για λίγο καιρό.

Αυτό πού άξίζει να σημειωθῆ έδω, είναι ότι όλοι οι ένδιαφερόμενοι, όλόκληρη ή κοινωνία, έξετάζουν και θεω-

ροῦν τήν κρίση σαν κάτι πού βρίσκεται υπεράνω τής ανθρώπινης θέλησης, σαν ένα χτύπημα τής μοίρας τó όποιο κατευθύνεται από μιὰ άόρατη δύναμη, σαν ένα κακό σημείο του ούρανοῦ, όπως π.χ. με μιὰ καταιγίδα, ένα σεισμό ή ένα κατακλυσμό. Άκόμα και οι όροι τους όποιους οι έμπορικές έφημερίδες συνηθίζουν να χρησιμοποιοῦν για να περιγράψουν μιὰ κρίση, είναι δανεισμένοι με ιδιαίτερη προτίμηση από περιγραφές καταστροφικῶν φυσικῶν φαινομένων:

«Ό μέχρι σήμερα αίθριος ούρανος του κόσμου τών επιχειρήσεων αρχίζει να γεμίζη από μαῦρα σύννεφα» ή όταν πρόκειται να άναγγελθῆ μιὰ απότομη ὑψωση του προεξοφλητικού τόκου, αυτό γίνεται πάντα κάτω από τόν τίτλο: «Σημεία ένδεικτικά τής θύελλας», και παρόμοια διαβάζομε άργότερα πως ή θύελλα πέρασε και ό όρίζοντας καθάρισε.

Αυτός ό τρόπος τής έκφρασης δέν άντανακλά άπλῶς τήν έλλειψη φαντασίας του κόσμου τών επιχειρήσεων, αλλά είναι άποτέλεσμα του ή κατάσταση πού προκαλείται από τήν κρίση θεωρείται σαν μιὰ φυσική κατάσταση. Η σύγχρονη κοινωνία σημειώνει με φρίκη τόν έρχομό τής κρίσης, σκύβει τή ράχη της, τρέμοντας κάτω από τή βροχή τών χτυπημάτων τής κρίσης, περιμένει τó τέλος τής δοκιμασίας, έπειτα άνασηκώνει τó κεφάλι, πρῶτα με διασταγμό και δυσπιστία και τελικά Ξαναβρίσκει τήν ήρεμία της. Ό λαός είχε άναμφίβολα άκριβῶς τήν ἴδια συμπεριφορά τó μεσαιώνα άπέναντι στην πείνα ή στη χολέρα, όπως και σήμερα ένας χωρικός άπέναντι στην καταιγίδα και στο χαλάζι: Η ἴδια σύγχυση και άδυναμία άπέναντι σε μια σκληρή δοκιμασία.

Μα παρ' όλο πού ή πείνα και ή χολέρα ήταν, σε τελευταία άνάλυση κοινωνικά φαινόμενα, ήταν όμως πριν άπ' όλα και άμεσα άποτελέσματα φυσικῶν φαινομένων: άσκημη σοδειά, διασπορά παθογενῶν μικροβίων κλπ. Η καταιγίδα είναι στοιχειῶδες γεγονός τής φύσης και κανείς

τουλάχιστον με τη σημερινή κατάσταση τῶν φυσικῶν ἐπισημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς δὲν μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ ἢ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν καταιγίδα.

Σὲ τί συνίσταται ὁμως μιὰ κρίση; Συνίσταται — κι' αὐτὸ τὸ ξέρομε ὅλοι — στὸ ὅτι παράχθηκαν πάρα πολλὰ ἐμπορεύματα, τὰ ὁποῖα δὲν βρίσκουν ἀγορὲς καὶ κατὰ συνέπεια τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ βιομηχανία μπλοκάρονται. Ἄλλὰ ἡ παραγωγὴ ἐμπορευμάτων, ἡ πώλησή τους, τὸ ἐμπόριο, ἡ βιομηχανία... εἶναι σχέσεις καθαρὰ ἀνθρώπινες. Εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι ποὺ παράγουν τὰ ἐμπορεύματα, οἱ ἴδιοι τὰ ἀγοράζουν, τὸ ἐμπόριο γίνεται ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο, δὲν βρίσκομε στίς συνθήκες ποὺ συνιστοῦν τὴ σύγχρονη κρίση οὔτε ἓνα στοιχεῖο καὶ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη δραστηριότητα.

Καὶ παρ' ὅλα αὐτά, ξέρομε ταυτόχρονα ὅτι ἡ κρίση εἶναι μιὰ ἀληθινὴ μάστιγα γιὰ τὴ σύγχρονη κοινωνία καὶ ὅλοι περιμένουν μὲ φόβο τὸν ἐρχομὸ τῆς καὶ τὴν ὑπομένουν μὲ ἀπόγνωση, ἂν καὶ κανεὶς δὲν τὴν θέλει, οὔτε τὴν εὐχεται.

Στὴν πραγματικότητα, ἂν ἐξαιρέσῃ κανεὶς μερικοὺς κερδοσκόπους τοῦ χρηματιστηρίου, ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὴν κρίση καὶ νὰ πλουτίσουν γρήγορα σὲ βάρος τῶν ἄλλων, καὶ συχνὰ πέφτουν στὴν ἴδια τους τὴν παγίδα, ἡ κρίση ἀποτελεῖ γιὰ ὅλο τὸν κόσμον ἓναν κίνδυνον ἢ, καλύτερα, ἓνα διαρκῆ πονοκέφαλο.

Κανεὶς δὲν θέλει τὴν κρίση καὶ ὁμως αὐτὴ ἔρχεται. Οἱ ἄνθρωποι τὴν δημιουργοῦν (προκαλοῦν) μὲ τὴν ἴδια τους τὰ χέρια καὶ παρ' ὅλ' αὐτὰ δὲν τὴν θέλουν γιὰ τίποτα στὸν κόσμον. Ἐδῶ ἔχομε πραγματικὰ ἓνα αἰνίγμα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ποὺ κανένας ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερόμενους καθηγητάδες δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ.

Ὁ χωρικὸς τοῦ μεσαίωνα, μὲ τὸ μικρὸ του χωράφι, παρήγαγε ἀπὸ τὴ μιὰ ὅ,τι ὁ ἴδιος ἤθελε καὶ ὁ φεουδάρχης ἀφέντης του εἶχε ἀνάγκη, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ αὐτὸ

ποὺ ἤθελε καὶ εἶχε ἀνάγκη αὐτὸς ὁ ἴδιος: σπόρους καὶ κρέας, φαγώσιμα γι' αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειά του.

Ὁ μέγας φεουδάρχης τοῦ μεσαίωνα παρήγαγε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ὅ,τι ἤθελε καὶ ὅ,τι εἶχε ἀνάγκη: σπόρους, κρέας, καλὰ κρασιά, πλούσια ροῦχα, τρόφιμα καὶ εἶδη πολυτελείας γι' αὐτὸν καὶ τοὺς αὐλικούς του.

Ἡ σημερινὴ κοινωνία παράγει ὅ,τι δὲν θέλει καὶ ὅ,τι δὲν ἔχει ἀνάγκη: τίς κρίσεις. Παράγει κατὰ καιροὺς εἶδη διατροφῆς τὰ ὁποῖα δὲν χρειάζεται, ὑποφέρει κάθε τόσο ἀπὸ τὴν πείνα ἂν καὶ ὑπάρχουν τεράστια ἀποθέματα ἐμπορευμάτων ἀπούλητα. Ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἱκανοποίησή της, ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι πιά ἐνωμένα, ὑπάρχει ἀνάμεσά τους κάτι τὸ σκοτεινὸ καὶ τὸ μυστηριώδες.

Ἄς πάρωμε ἓνα ἄλλο παράδειγμα ποὺ εἶναι διεθνῶς γνωστὸ, πάρα πολὺ γνωστὸ, ἰδίως ἀπὸ τοὺς ἐργάτες ὅλων τῶν χωρῶν: τὴν ἀ ν ε ρ γ ί α.

Ἡ ἀνεργία δὲν εἶναι πιά, ὅπως ἡ κρίση, ἓνας κατακλυσμὸς ποὺ πέφτει κατὰ καιροὺς στὴν κοινωνία. Ἡ ἀνεργία σήμερα, σὲ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμὸ, ἔχει γίνει ἓνα διαρκές φαινόμενο τῆς σύγχρονης οἰκονομικῆς ζωῆς. Οἱ κατηγορίες τῶν καλύτερα ὀργανωμένων καὶ καταρτισμένων ἐργατῶν, ποὺ εἶναι γραμμένες στίς λίστες τῶν ἀνέργων, ἀποτελοῦν μιὰ ἀδιάκοπη ἀλυσίδα ἀριθμῶν γιὰ κάθε χρόνο, κάθε μῆνα καὶ κάθε βδομάδα τοῦ χρόνου. Αὐτὰ τὰ νοῦμερα ὑπόκεινται σὲ πολλὰ διακυμάνσεις, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐξαφανίζονται ἐντελῶς. Ἡ ἀνικανότητα τῆς σημερινῆς κοινωνίας μπροστὰ στὴν ἀνεργία, τὴν φρικτὴ αὐτὴ μάστιγα τῆς ἀγροτικῆς τάξης, δείχνει κάθε τόσο ὅτι τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς παίρνει τέτοιες διαστάσεις ποὺ ὑποχρεώνει τὸ κράτος νὰ παρέμβῃ.

Αὐτὴ ἡ παρέμβαση καταλήγει συχνὰ, ἔπειτα ἀπὸ μεγάλες συζητήσεις, στὴν ἀπόφαση νὰ γίνῃ μιὰ ἐρευνα στὸν ἀριθμὸ τῶν ἀνέργων. Ἄρκοῦνται ἔτσι στὸ νὰ μετρήσουν

τὸ μέγεθος τῆς ἀνεργίας — ὅπως μετρᾶνε τὸ ὕψος τοῦ νεροῦ ἔπειτα ἀπὸ ἓναν κατακλισμὸ — καὶ στὴν καλύτερη περίπτωση προσπαθοῦν νὰ μετριάσουν λίγο τὶς καταστρεπτικὲς συνέπειες τῆς ἀνεργίας μὲ προσωρινὰ ἀνακουφίσεις, μὲ τὴ μορφή ἐπιδομάτων ἀνεργίας — κ' αὐτὸ γενικὰ γίνεται σὲ βάρος τῶν ἄλλων μὴ ἀνέργων ἐργαζομένων — χωρὶς νὸ κάνουν τὴν παραμικρὴ προσπάθεια γιὰ νὰ χτυπήσουν τὸ κακὸ στὴ ρίζα του.

Στὸ τέλος τοῦ ΧΙΧ αἰῶνα, ὁ ἐπίσκοπος Μάλθους, ὁ μεγάλος προφήτης τῆς ἀγγλικῆς μπουρζουαζίας δήλωνε μὲ μιὰ ἀπροκάλυπτη κτηνωδία:

«Ὅποιοσδήποτε ζῆ σὲ μιὰ κοινωνία πού πάσχει ἀπὸ ὑπερπληθυσμὸ δὲν ἔχει — ἂν ἡ οἰκογένειά του δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ προμηθεύσῃ μερικὰ μέσα ὑπαρξῆς, πού θὰ ἔχη τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτήσῃ ἀπὸ αὐτὴ καὶ στὴν περίπτωση πού ἡ κοινωνία δὲν ἔχει καμιὰ ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἐργασία του — κανένα δικαίωμα στὴν παραμικρὴ ποσότητα εἰδῶν διατροφῆς καὶ στὴν πραγματικότητα δὲν ἔχει κανένα λόγο νὰ βρισκεται σ' αὐτὸν τὸν κόσμο. Στὸ μεγάλο τραπέζι τῆς φύσης, καμιὰ θέση δὲν ὑπάρχει γι' αὐτόν. Ἡ φύση τὸν καλεῖ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ ἐκτελεῖ γρήγορα τὴν ἐντολή της».

Ἡ σημερινὴ ἐπίσημη κοινωνία, μὲ τὴν ὑποκρισία τῶν «κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων» ἔαναδείχνει μιὰ ὅμοια κτηνώδικο ἀφέλεια. Ἄλλὰ στὴν πραγματικότητα ὁ ἀνεργὸς προλετᾶριος ὑποχρεώνεται τελικὰ ἀπὸ τὴν κοινωνία, ἂν αὐτὴ «δὲν ἔχει ἀνάγκη τὴν ἐργασία του», νὰ «φύγῃ ἀπ' αὐτὸν τὸν κόσμον», μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, γρήγορα ἢ ἄργα, πράγμα πού μαρτυροῦν ὅλες οἱ μεγάλες κρίσεις, οἱ στατιστικὲς πού δείχνουν τὴν αὔξηση τῶν ἀσθενειῶν, ἢ παιδικὴ θνησιμότητα, τὰ ἐγκλήματα κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας.

Ἡ σύγκριση, τὴν ὁποία μόλις κάναμε, ἀνάμεσα στὴν ἀνεργία καὶ στὸν κατακλισμὸ, δείχνει ὅτι στὴν πραγματι-

κότητα εἴμαστε πολὺ λιγότερο ἀνίκανοι νὰ ἀντιμετωπίσουμε στοιχειώδη φαινόμενα τῆς φύσης ἀπ' ὅτι τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα, καθαρὰ κοινωνικά, καθαρὰ ἀνθρώπινα. Οἱ πλημμύρες πού ἔξασπουν τὴν ἀνοιξὴ στὴν Ἀνατολικὴ Γερμανία δὲν εἶναι, σὲ τελευταία ἀνάλυση, παρὰ συνέπειες τῆς ὑπάρχουσας ὑδρογραφίας. Ἡ τεχνικὴ, ἀκόμα καὶ στὸ σημερινὸ κράτος, δίνει ἐπαρκῆ μέσα γιὰ νὰ προστατευτῇ ἡ γεωργία ἀπὸ τὰ νερά, ἀκόμα καὶ γιὰ νὰ ἐκμεταλλευτῇ μὲ κέρδος αὐτὲς τὶς δυνάμεις. Ἀπλῶς, τὰ μέσα αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ ἐφαρμοστοῦν παρὰ σὲ πολὺ μεγάλη κλίμακα, ἀπὸ ὀρθολογικὴ καὶ κεντρικὴ ὀργάνωση πού θὰ μπορούσε νὰ μετασχηματίσῃ ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν πλημμυρῶν, νὰ κανονίσῃ κατὰ συνέπεια τὴν διανομὴ τῶν καλλιεργουμένων ἐδαφῶν καὶ λειβαδιῶν, νὰ φτιάξῃ φράγματα καὶ ὑδατοφράκτες, νὰ κανονίσῃ τὸ ρεῦμα τῶν ποταμῶν.

Αὐτὴ ἡ μεγάλῃ μεταρρύθμιση δὲν πρόκειται βέβαια νὰ πραγματοποιηθῇ ἀπὸ τοὺς ἰδιῶτες ἢ ἀπὸ τὸ κράτος, γιατί ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά οὔτε οἱ καπιταλιστὲς οὔτε τὸ κράτος εἶναι διατεθειμένοι νὰ προσφέρουν τὰ ἀναγκαῖα μέσα γιὰ κάτι τέτοιο, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά γιατί θὰ σκόνταφτε στὰ διάφορα δικαιώματα τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ ἐδάφους.

Ἄλλὰ ἡ σημερινὴ κοινωνία ἔχει ἤδη τὰ μέσα γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς κινδύνους ἀπὸ τὶς πλημμύρες καὶ νὰ δαμάσῃ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης, ἄλλο ἂν δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὰ τὰ μέσα.

Ἀντίθετα, ἡ σημερινὴ κοινωνία δὲν ἔχει βρῆ μὲχρι τώρα τὰ μέσα γιὰ νὰ παλαίψῃ ἐνάντια στὴν ἀνεργία. Καὶ παρ' ὅλο πού ἡ ἀνεργία δὲν εἶναι ἓνα στοιχεῖο τῆς φύσεως, δὲν εἶναι ἓνα φυσικὸ φαινόμενο ἀλλ' οὔτε καὶ μιὰ δύναμη ὑπεράνθρωπη εἶναι ἓνα προϊόν καθαρὰ ἀνθρώπινο τῶν οικονομικῶν συνθηκῶν.

Καὶ νάμαστε πάλι μπροστὰ σ' ἓνα οικονομικὸ αἰνίγμα, μπροστὰ σ' ἓνα φαινόμενο στὸ ὁποῖο κανεὶς δὲν ὑπολόγισε, τὸ ὁποῖο κανεὶς δὲν προκάλεσε συνειδητὰ, καὶ τὸ ὁ-

ποῖο ἐπαναλαμβάνεται μὲ τὴ συχνότητα ἐνὸς φυσικοῦ φαινομένου, πίσω ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλὰ δὲν ἔχομε ἀνάγκη νὰ ψάξωμε νὰ θροῦμε τόσο χτυπητὰ φαινόμενα τῆς σημερινῆς ζωῆς, ὅπως ἡ κρίση καὶ ἡ ἀνεργία, δηλαδὴ θεομηνίες ἢ περιπτώσεις ἐπεισοδιακοῦ χαρακτήρα, ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν κοινὴ γνώμη πρόκειται γιὰ ἐξηγήσεις ἔξω ἀπὸ τὴ συνηθισμένη ροὴ τῶν πραγμάτων.

Ἄς πάρωμε τὸ πιὸ συνηθισμένο παράδειγμα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ποὺ συμβαίνει χιλιάδες φορές καὶ σ' ὅλες τὶς χώρες: Τίς διακυμάνσεις τῶν τιμῶν τῶν ἐμπορευμάτων. Ἀκόμα καὶ τὰ παιδιά ξέρουν ὅτι οἱ τιμὲς ὅλων τῶν ἐμπορευμάτων δὲν εἶναι κάτι τὸ σταθερὸ καὶ ἀμετάβλητο, ἀλλὰ ἀνεβοκατεβαίνουν κάθε μέρα, συχνὰ καὶ ἀπὸ τὴ μιὰ ὥρα στὴν ἄλλη.

Ἄς πάρωμε μιὰ ὁποιαδήποτε ἐφημερίδα, ἄς ἀνοίξωμε τὴ σελίδα τῶν τιμῶν τῶν προϊόντων καὶ θὰ δοῦμε τὴν κίνηση τῶν τιμῶν τῆς προηγούμενης μέρας. Τὸ στάρι: μικρὴ αὔξηση τῆς τιμῆς τὸ πρωῖ, κατὰ τὸ μεσημέρι κάπως μεγαλύτερη, πρὶν τὸ κλείσιμο τῶν τιμῶν οἱ τιμὲς ἀνεβαίνουν ἢ ἀντίθετα κατεβαίνουν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ σίδηρο, τὴ ζάχαρη, τὸ λάδι. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὶς μετοχὲς τῶν διαφόρων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, τὶς κρατικὲς ἢ ἰδιωτικὲς μετοχὲς στὸ χρηματιστήριον ἀξιών. Οἱ μεταβολὲς προκαλοῦν κάθε μέρα, κάθε ὥρα, μεταβολὲς στὴν περιουσιακὴ κατάσταση τῶν κατόχων ὅλων αὐτῶν τῶν προϊόντων καὶ τῶν μετοχῶν.

Ὅταν οἱ τιμὲς τοῦ μπαμπακιοῦ αὐξάνονται, τότε αὐτόματα ὅλοι οἱ βιομήχανοι καὶ οἱ ἔμποροι ποὺ διατηροῦν στὶς ἀποθήκες τους ἀποθέματα μπαμπακιοῦ βλέπουν τὴν περιουσίαν τους νὰ μεγαλώνει, ὅταν οἱ τιμὲς πέφτουν, τότε καὶ οἱ περιουσίες τους μικραίνουν ἀνάλογα.

Ὅταν οἱ τιμὲς τοῦ χαλκοῦ ἀνεβαίνουν, οἱ κάτοχοι μετοχῶν τῶν ὀρυχείων χαλκοῦ πλουτίζουν, ἀντίθετα ὅταν οἱ τιμὲς πέφτουν φτωχαίνουν.

Ἀκριβῶς ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, τῶν ἀπλῶν διακυμάνσεων τῶν τιμῶν καὶ μὲ ἀπλὰ τηλεγραφήματα τοῦ χρηματιστηρίου ἄλλοι ἄνθρωποι μποροῦν μέσα σὲ λίγες ὥρες νὰ γίνουν ἑκατομμυριοῦχοι καὶ ἄλλοι νὰ ξαναβρεθοῦν χωρὶς δεκάρα, καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ κερδοσκοπία στὸ χρηματιστήριον καὶ οἱ αἰσχροκέρδειες. Ὁ γαιοκτήμονας τοῦ μεσαίωνα μποροῦσε νὰ πλουτίσῃ ἢ νὰ φτωχήνῃ, ἐξ αἰτίας μιᾶς καλῆς ἢ κακῆς σοδειᾶς, ἢ καλύτερα πλούταινε σὰν ληστής, κάνοντας μιὰ καλὴ μπάζα ληστεύοντας τοὺς περαστικούς ἐμπόρους ἢ, ἀκόμα καλύτερα, καὶ αὐτὸ ἦταν σὲ τελευταία ἀνάλυση τὸ πιὸ συνηθισμένο καὶ τὸ πιὸ ἀποδοτικὸ μέσο, αὐξανε τὸν πλοῦτον τοῦ ὅταν μποροῦσε νὰ ἄρπάξῃ περισσότερα ἀπ' ὅ,τι συνήθως ἄρπαζε, ἐπιβάλλοντας μεγαλύτερες προσόδους καὶ φόρους στοὺς ὑπηκόους του.

Σήμερα, ἓνας ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ γίνῃ φτωχὸς ἢ πλούσιος χωρὶς νὰ κουνήσῃ τὸ μικρὸ του δαχτυλάκι, χωρὶς νὰ συμβῇ τὸ παραμικρὸ φυσικὸ φαινόμενο, χωρὶς κανεὶς νὰ τοῦ κἀνῃ δῶρο ἢ ζημιὰ. Οἱ διακυμάνσεις τῶν τιμῶν φαίνονται σὰν μιὰ μυστηριώδης κίνηση, ποὺ γίνεται πίσω ἀπὸ τὶς πλάτες τῶν ἀνθρώπων, σὰν μιὰ ἀόρατη δύναμη, ποὺ προκαλεῖ μιὰ διαρκὴ μετακίνηση στὴν κατανομὴ τοῦ κοινωνικοῦ πλοῦτου.

Σημειώνουμε αὐτὴ τὴν κίνηση ὅπως ἀκριβῶς διαβάζομε τὴ θερμοκρασίαν σ' ἓνα θερμόμετρο, ἢ τὴν ἀτμοσφαιρικὴ πίεσιν σ' ἓνα βαρόμετρο. Καὶ παρ' ὅλα αὐτά, οἱ τιμὲς τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ἡ διακίνησή τους εἶναι προφανῶς κάτι τὸ ἐντελῶς ἀνθρώπινο καὶ δὲν πρόκειται γιὰ μαγείας. Κανένας ἄλλος, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ χέρια τους, δὲν κάνει τὴν παραγωγή τῶν ἐμπορευμάτων, κανεὶς ἄλλος, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀνθρώπους, δὲν καθορίζει τὶς τιμὲς αὐτῶν ἐμπορευμάτων. Ἀπλῶς, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, οἱ ἀνθρώπινες αὐτὲς πράξεις ἀποδεικνύουν ὅτι φέρνουν ἓνα ἀποτέλεσμα τὸ ὁποῖον κανεὶς δὲν σκέφτηκε νὰ φέρῃ, καὶ τὸ ὁποῖον κανεὶς δὲν εἶχε βάλῃ γιὰ σκοπὸν του. Γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά φαίνεται ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς οἰ-

κοινωνικής δραστηριότητας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς δραστηριότητας δὲν εἶναι σύμφωνα μεταξύ τους.

Ποῦ ὀφείλεται αὐτό; Καὶ ποιοὶ σκοτεινοὶ νόμοι λειτουργοῦν πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη τῶν ἀνθρώπων, γιὰ νὰ καταλήγη ἡ οικονομικὴ ζωὴ τους σὲ τέτοια ἀνεπιθύματα ἀποτελέσματα; Οἱ νόμοι αὐτοὶ δὲν μποροῦν νὰ ἀποκαλυφθοῦν παρὰ μόνο μὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ μελέτη. Μιὰ αὐστηρὴ ἔρευνα, μὲ ἐμβυθύνσεις, ἀναλύσεις καὶ βαθειὲς συγκρίσεις, γίνεται ἀναγκαία γιὰ νὰ ἀποκαλυφθοῦν οἱ τυφλὲς δυνάμεις, ποὺ κάνουν ἔτσι, ὥστε τὰ ἀποτελέσματα τῆς οικονομικῆς δραστηριότητας τῶν ἀνθρώπων νὰ μὴ συμπίπτουν μὲ τίς ἐπιδιώξεις τους, μὲ τὴ θέλησή τους, μὲ μιὰ λέξη, μὲ τὴ συνείδησή τους.

Ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτὴ ἔρευνα ἔχει γιὰ σκοπὸ νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν ἔλλειψη συνείδησης, ἀπὸ τὴν ὁποία πάσχει ἡ οἰκονομία τῆς κοινωνίας καὶ φτάνομε ἔτσι στὰ ζητήματα ποὺ βρίσκονται στὴν καρδιὰ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας.

Περιγράφοντας ὁ Δαρβίνος τὸ ταξίδι του γύρω ἀπὸ τὸν κόσμον, διηγεῖται τὰ παρακάτω, σχετικὰ μὲ τοὺς κατοίκους τῆς Γῆς τοῦ Πυρός:

«Υποφέρουν συχνὰ ἀπὸ τὴν πείνα. Ὁ καπετάνιος ἐνὸς πλοίου ποὺ κυνηγοῦσε φώκες, ὁ Λόου, καὶ ποὺ γνώριζε πολὺ καλὰ τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς περιοχῆς, ἔκανε μιὰ ἀξιοσημείωτη περιγραφή τῆς κατάστασης, στὴν ὁποία βρισκότανε στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ μιὰ ὁμάδα ἀπὸ 150 ἰθαγενεῖς, ἐξαιρετικὰ ἐξαντλημένη καὶ σὲ μεγάλη ἀπόγνωση.

»Μιὰ σειρὰ ἀπὸ μπόρες ἐμπόδισαν τίς γυναῖκες νὰ μαζέψουν ὄστρακα ἀπὸ τὰ βράχια, πολὺ δὲ περισσότερο ν' ἀνοίχτοῦν στὴ θάλασσα γιὰ νὰ πιᾶσουν φώκες μὲ μονόξυλα. Ἐνα πρωῖνό, εἶδε μιὰ μικρὴ ὁμάδα ἀπ' αὐτοὺς νὰ παίρνει δρόμον καὶ οἱ ἄλλοι ἰθαγενεῖς τοῦ ἐξήγησαν ὅτι ἐπιχειροῦσαν ἓνα ταξίδι τεσσάρων ἡμερῶν γιὰ νὰ βροῦν τρο-

φή. Ὄταν γύρισαν, ὁ Λόου πῆγε νὰ τοὺς δῆ καὶ τοὺς βρῆκε ἐξαντλημένους ἀπὸ τὴν κούραση. Καθένας ἀπ' αὐτοὺς κουβαλοῦσε ἓνα τετράγωνον κομάτι σάπιας φάλαινας ποὺ τὸ εἶχαν τρυπήσει στὴ μέση καὶ τὸ εἶχαν περάσει στὸ λαιμό τους, ὅπως οἱ φύλακες τῶν κοπαδιῶν φορᾶνε τὸ καπέλον τους ἢ τὴν κάπα τους.

»Ὄταν κουβάλησαν ὅλα τὰ κομμάτια τὸ κρέας σὲ μιὰ καλύβα, ἓνας γέρος τὸ ἔκοψε σὲ μικρὰ κομμάτια, μουρμουρίζοντας μερικὰ ἀκατανόητα λόγια, τὰ ἔψηνε λίγο στὴ σάρα καὶ τὰ μοίραζε στὴν πεινασμένη συντροφιά, ποὺ σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα διατηροῦσε μιὰ βαθειὰ ἠσυχία» (1).

Νὰ ἡ ζωὴ ἐνὸς λαοῦ, ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐξαθλιωμένους σ' ὅλη τὴ γῆ. Οἱ ἄνθρωποι βρίσκονται ὀλοκληρωτικὰ στὴν κηδεμονία τῆς ἐξωτερικῆς φύσης καὶ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν εὐνοιά της ἢ τὴ δυσμενεία της. Ἄλλὰ σ' αὐτὰ τὰ περιορισμένα πλαίσια, ἡ ὀργάνωση τοῦ συνόλου στηρίζεται σὲ μιὰ κοινωνία 150 ἀνθρώπων. Ἡ προνοητικότητα γιὰ τὸ μέλλον, ἐκδηλώνεται, κατ' ἀρχήν, κάτω ἀπὸ μιὰ πολὺ μετριόφρονα μορφή, τὴν προμήθεια σάπιου κρέατος. Ἄλλὰ ἡ ἀσήμαντη αὐτὴ προμήθεια μοιράζεται μεταξύ τους στὴ βάση μιᾶς κάποιας τελετῆς, στὴν ὁποία ὅλοι συμμετέχουν τὸ ἴδιον καὶ κάτω ἀπὸ ἓνα σχέδιο στὴ δουλειὰ τοῦ ψαξίματος τῆς τροφῆς.

Ἄς πάρουμε ἓναν ἑλληνικὸ οἶκον, μιὰ ἀρχαία οἰκιακὴ οἰκονομία μὲ σκλάβους, ποὺ πραγματικὰ ἦταν ἓνας «μικροκοσμος», μιὰ κλειστὴ κοινωνία αὐτὴ καθ' ἑαυτή. Ἐδῶ βασιλεύει ἤδη ἡ μεγαλύτερη κοινωνικὴ ἀνισότητα. Ἡ πρωτόγονη ἀνέχεια παραχωρεῖ ἐδῶ τὴ θέση της, σὲ μιὰ χτυπητὴ ἀφθονία, ἀποτέλεσμα τοῦ προϊόντος τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας. Ἄλλὰ ἡ ἀνθρώπινη ἐργασία ἔγινε κατάρρα, ἓνα πρόνομιο ποὺ προορίζεται γι' ἄλλους. Δυστυχία γιὰ τοὺς μὲν,

(1) Δαρβίνος: «Ταξίδι ἐνὸς φυσιολόγου γύρω ἀπ' τὸν κόσμον.

εὐτυχία για τοὺς δέ: ὁ ἴδιος ὁ ἐργαζόμενος ἐγίνε ἰδιοκτησία αὐτοῦ ποὺ δὲν ἐργάζεται.

Παρ' ὄλ' αὐτά, οἱ σχέσεις ὑπεροχῆς ἀποτελοῦν κι' ἐδῶ ἐπίσης τὴ βάση τῆς πιὸ ἀσύστηρῆς σχεδιοποίησης καὶ ὀργάνωσης τῆς οἰκονομίας, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς διανομῆς τῶν ἀγαθῶν. Ἡ θέληση τοῦ ἀφέντη γίνεται νόμος, καὶ τὸ μαστίγιο τοῦ ἐπιστάτη τῶν σκλάβων εἶναι ἡ ἐπικύρωση αὐτοῦ τοῦ νόμου.

Στὴν αὐλὴ τοῦ φεουδάρχη-ἄρχοντα τοῦ μεσαιῶνα, ἡ δεσποτικὴ ὀργάνωση τῆς οἰκονομίας πῆρε πολὺ νωρὶς τὴ μορφή ἑνὸς λεπτομερειακοῦ κώδικα, ποὺ συντάσσεται ἀπὸ πρὶν καὶ προδιαγράφει σαφῶς καὶ μιὰ για πάντα τὸ πλάνο τῆς ἐργασίας, τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας, τίς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ καθενός. Στὸ κατώφλι αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς περιόδου συντάχτηκε αὐτὸ τὸ περίφημο ντοκουμέντο ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω, τὸ «Καπιτουλάρε ντὲ Βίλλις» τοῦ Καρλομάγνου, ὄλο γεμάτο καὶ ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὴν ἀφθονία τῶν ὑλικῶν ἱκανοποιήσεων, ποὺ ἀποτελοῦσε ἄλλωστε καὶ τὸ σκοπὸ τῆς οἰκονομίας.

Στὸ τέλος τῆς ἴδιας περιόδου, συντάχτηκε ὁ θλιβερός κατάλογος τῶν προσόδων καὶ τῶν φόρων, ποὺ ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀχαλίνωτης πλεονεξίας τῶν φεουδαρχῶν ἀρχόντων, ποὺ ὀδήγησε, τὸν XV αἰῶνα, στὸν πόλεμο τῶν γερμανῶν χωρικῶν καὶ μετέτρεψε, λίγους αἰῶνες ἀργότερα, τὸ γάλλο χωρικὸ σὲ μιὰ θλιβερὴ ὑπαρξή, ὅμοια μὲ τὴν κατάσταση ἑνὸς ζώου, ποὺ μόνο ἡ δύναμη τῆς μεγάλης Γαλλικῆς ἐπανάστασης τὸν τράνταξε καὶ τὸν ἔκανε νὰ παλαίψη για τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη. Μὰ ὅσο καιρὸ ἡ ἐπανάσταση δὲν εἶχε ἀκόμα σκουπίσει τίς φεουδαρχικὲς αὐλές, θρῆσκόνταν πάντα μέσα στὴ μίζερια, ἄμεσο ἀποτέλεσμα τῆς φεουδαρχικῆς κυριαρχίας, ποὺ προσδιόριζε μὲ σαφήνεια καὶ μιὰ για πάντα τὸ σύνολο τῆς φεουδαρχικῆς οἰκονομίας, σὰν νὰ πρόκειται για ἕνα αἰώνιο πεπρωμένο.

Σήμερα δὲν ἔχομε νὰ κάνωμε οὔτε μὲ ἀφέντες, οὔτε

μὲ σκλάβους, οὔτε μὲ φεουδάρχες βαρῶνους καὶ ὑποταχτικούς. Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότητα μπροστὰ στὸ νόμο ἔχουν τυπικὰ ἐξαφανίσει τίς φεουδαρχικὲς σχέσεις, τουλάχιστον στὰ ἀναπτυγμένα ἀστικὰ κράτη.

Ἔερωμε πῶς στίς ἀποικίες, πολὺ συχνὰ αὐτὰ τὰ ἴδια κράτη ἦταν ποὺ εἰσήγαγαν τὸ σκλαβεμπόριο καὶ τὴ δουλοπαροικία. Ἄλλὰ στὴν ἴδια τὴν ἔδρα τῆς μπουρζουαζίας, ὁ μόνος νόμος, ποὺ διέπει τίς οἰκονομικὲς σχέσεις, εἶναι αὐτὸς τοῦ ἐ λ ε ὑ θ ε ρ ο ὡ ἀ ν τ α γ ω ν ἰ σ μ ο ὡ. Ἄπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη κάθε σχέδιο, κάθε ὀργάνωση τῆς οἰκονομίας εἶναι ἀνύπαρκτα. Βέβαια, ἂν ἐξετάσωμε μιὰ ἀπομονωμένη ἰδιωτικὴ ἐπιχείρηση, ἕνα μοντέρνο ἐργοστάσιο ἢ ἕνα συγκρότημα ἐργοστασίων, ὅπως τοῦ Κρούπ, μιὰ γεωργικὴ ἐπιχείρηση τῆς Β. Ἀμερικῆς, θὰ βροῦμε ἐκεῖ μέσα τὴν πιὸ τέλεια ὀργάνωση, τὸν πιὸ τέλειο καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας, τὴν πιὸ λεπτὴ σχεδιοποίηση, βασισμένη σ' ἐπιστημονικὲς γνώσεις. Ὅλα πᾶνε θαυμάσια κάτω ἀπὸ τὴ διεύθυνση μιᾶς θ ἔ λ η σ η ς, μιᾶς συνειδήσης. Ἄλλ' ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ θὰ διαβοῦμε τίς πόρτες τοῦ ἐργοστασίου καὶ τῆς «φάρμας», θὰ βρεθοῦμε βουτηγμένοι στὸ χάος. Ἐνῶ τὰ ἀναρίθμητα κύτταρα τῆς οἰκονομίας εἶναι τέλεια ὀργανωμένα — καὶ ἡ σύγχρονη ἰδιωτικὴ ἐπιχείρηση ἀκόμα καὶ ἡ πιὸ μεγάλη, δὲν εἶναι παρὰ ἕνα μόριο τῶν πολυάριθμων οἰκονομικῶν συγκροτημάτων ποὺ ἐκτείνονται σ' ὅλη τὴ γῆ — τὸ σύνολο αὐτοῦ ποὺ ὀνομάζομε «πολιτικὴ οἰκονομία», δηλαδή ἡ παγκόσμια καπιταλιστικὴ οἰκονομία, εἶναι τελείως ἀνοργάνωτη.

Στὸ σύνολο τῆς οἰκονομίας, ποὺ καλύπτει ὠκεανούς καὶ ἡπείρους, οὔτε πλάνο, οὔτε συνειδήση, οὔτε συντονισμὸς ὑπάρχει: δυνάμεις τυφλές, ἄγνωστες, ἀδάμαστες παίζουν μὲ τὸ οἰκονομικὸ πεπρωμένο τῶν ἀνθρώπων.

Βέβαια, καὶ σήμερα ἀκόμα, ἕνας παντοδύναμος ἀφέντης κυβερνᾷ τὴν ἀνθρωπότητα, ποὺ ἐργάζεται για λογαριασμό του: τ ὁ κ ε φ ἄ λ α ἰ ο. Ἄλλὰ ἡ μορφή τῆς κυβέρνησης του δὲν εἶναι ὁ δεσποτισμὸς, ἀλλὰ ἡ ἀ ν α ρ χ ἰ α. Αὐτὸ εἶναι ποὺ κάνει τὴν οἰκονομία τῆς κοινωνίας

νά γεννᾶ ἀναπάντεχες καὶ αἰνιγματικές καταστάσεις για τοὺς ἴδιους τοὺς ἐνδιαφερομένους, αὐτὸ εἶναι ποὺ κάνει ἔτσι, ὥστε ἡ οἰκονομία τῆς κοινωνίας νά γίνη για μᾶς ἓνα φαινόμενο ἔενο, ἀνεξέλεγκτο, ἀνεξάρτητο ἀπὸ μᾶς, καὶ μᾶς ἀναγκάζει νά βροῦμε τίς νομοτέλειες ποὺ τὸ διέπουν, ὅπως ἀκριβῶς μελετᾶμε τὰ φυσικά φαινόμενα καὶ ἐρευνοῦμε τοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὴ ζωὴ τοῦ φυτικοῦ καὶ ζωϊκοῦ βασιλείου, τίς μεταβολές τῆς γήινης φλούδας καὶ τίς κινήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση πρέπει νά ἀποκαλύψη τὸ περιεχόμενο καὶ τοὺς νόμους τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας, ποὺ δὲν ἀκολουθεῖ κανένα προκαθορισμένο πλάνο ποὺ νά ὑπαγορεύτηκε ἀπὸ τὰ πρῖν.

Βλέπομε τώρα τοὺς λόγους, για τοὺς ὁποίους εἶναι ἀδύνατο στοὺς ἀστοὺς οἰκονομολόγους νά ἐξηγήσουν μὲ σαφήνεια τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς ἐπιστήμης τους, νά θέσουν τὸν δάκτυλον ἐπὶ τῶν ὑλῶν τοῦ κοινωνικοῦ τους κατεστημένου, καὶ νά καταγγείλουν τὴν παρακμὴ του. Τὸ νά ἀναγνωρίσουν ὅτι ἡ ἀναρχία εἶναι μιὰ ζωτικὴ ἀνάγκη για τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κεφαλαίου, εἶναι τὸ ἴδιο σὰν νά προαναγγέλλουν τὸ θάνατό του, δηλαδὴ νά τὸ θεωροῦν ἐτοιμοθάνατο.

Καταλαβαίνομε τώρα, γιατί οἱ ἐπίσημοι ἐπιστήμονες, συνήγοροι τοῦ καπιταλισμοῦ, προσπαθοῦν νά μεταμφιέσουν τὴν πραγματικότητα καὶ νά κάνουν ὅλες τίς ταχυδακτυλουργίες τοῦ εἴδους τους, ὥστε νά ἀποφύγουν τὴν καρδιά τοῦ προβλήματος. Γι' αὐτὸ καὶ ἀσχολοῦνται μόνο μὲ ἐπιφανειακὰ χαρακτηριστικά καὶ μιλᾶνε για «ἐθνικὴ οἰκονομία», ἀντὶ νά μιλήσουν για παγκόσμια οἰκονομία. Ἐπὶ τίς πρῶτες προσπάθειες ποὺ γίνονται για νά δοῦμε πῶς γεννήθηκε ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, ἀπὸ τὴν πρώτη θεμελιακὴ ἐρώτηση πάνω στοὶ τί εἶναι τὸ βάθος ἡ πολιτικὴ οἰκονομία καὶ ποιὸ εἶναι τὸ βασικὸ τῆς πρόβλημα, οἱ δρόμοι τῆς ἀστικῆς καὶ τῆς προλεταριακῆς γνώσης χωρίζονται. Ἐπὶ τὴν πρώτη αὐτὴ ἐρώτηση, ὅσο γενικὴ καὶ ἀνεξάρτητη μπορεῖ νά φαίνεται μὲ τὴν πρώτη ματιά, γεννιέται μιὰ στενὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ οἰκονομία σὰν ἐπιστήμη, καὶ στοὺς σύγχρονο προλεταριάτο σὰν ἐπαναστατικὴ τάξη.

VI

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Ἐάν σταθοῦμε λίγο σ' αὐτὴ τὴν καινούργια ἄποψη, στὴν ὁποία μόλις καταλήξαμε, τότε ἓνας ὀρισμένος ἀριθμὸς πραγμάτων, ποὺ φαινόταν ἀκατανόητα, φωτίζονται.

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ἡ ἡλικία τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας δὲν ἀποτελεῖ πιά πρόβλημα. Μιὰ ἐπιστήμη, ποὺ ἔχει για σκοπὸ ν' ἀποκαλύψη τοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὸν ἀναρχικὸ τρόπο τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, δὲν θά μπορούσε φυσικὰ νά γεννηθῆ, πρῖν τὴ γέννηση αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ τρόπου παραγωγῆς, δηλαδὴ πρῖν τὴ μακρόχρονη συσσώρευση ἐκείνων τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπέτρεψαν τὴν κυριαρχία τῆς σημερινῆς ἀστικῆς τάξης, διὰ μέσου ἑνὸς προτσῆς πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν μετασχηματισμῶν στοὺς πέρασμα τῶν αἰώνων.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, για τὸν καθηγητὴ Μπύχερ, ἡ γέννηση τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς τάξης, εἶναι τὸ πιὸ ἀπλὸ πρόβλημα ποὺ ὑπάρχει καὶ δὲν ἔχει παρὰ πολὺ μικρὴ σχέση μὲ τὴν προηγούμενη οἰκονομικὴ ἐξέλιξη. Ἐκόμα, σύμφωνα μὲ τὸν Μπύχερ, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο τὸ προῖον τῆς παντοδύναμης θέλησης καὶ τῆς ὑπέρτατης σοφίας τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας.

«Ἡ γέννηση τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας», μᾶς λέει ὁ Μπύχερ — καὶ ξέρομε τώρα, ὅτι γιὰ ἓνα ἀστὸ καθηγητὴ ἢ ἐννοια τῆς «πολιτικῆς οἰκονομίας» δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μυστικοποίηση, ποὺ καλύπτει τὴν καπιταλιστικὴ παραγωγή — «εἶναι οὐσιωδῶς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς συγκεντρωποίησης, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ μεσαιῶνα μὲ τὴ γέννηση τῶν κρατικῶν περιφερειακῶν ζωνῶν, καὶ ποὺ βρίσκει τὴν ἀποκορύφωσή της σήμερα μὲ τὴ δημιουργία τοῦ ἐνιαίου ἐθνικοῦ κράτους. Ἡ οἰκονομικὴ ἐνοποίηση συμβαδίζει μὲ τὴν ὑποταγὴ τῶν διαφόρων πολιτικῶν συμφερόντων στὰ γενικώτερα συμφέροντα καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ συνόλου. Στὴ Γερμανία, οἱ πιὸ δυνατοὶ μονάρχες τῶν περιοχῶν ἦταν αὐτοὶ ποὺ προσπάθησαν νὰ ὑλοποιήσουν τὴν ἰδέα τοῦ μοντέρνου κράτους, ἀγωνιζόμενοι ἐνάντια στοὺς εὐγενεῖς τοῦ χωριοῦ καὶ τῶν πόλεων. Στὴν ὑπόλοιπη Εὐρώπη — συνεχίζει ὁ Μπύχερ — τὸ συγκεντρωτικὸ κράτος ἔπαιξε τὸν ἴδιο ρόλο: τόσο στὴν Ἰσπανία, ὅσο καὶ στὴν Πορτογαλία, στὴν Ἀγγλία, στὴ Γαλλία καὶ στὶς Κάτω Χώρες. Σ' ὅλες αὐτὲς τίς χώρες, ἂν καὶ ὄχι παντοῦ μὲ τὴν ἴδια ἐνταση, πραγματοποιεῖται ἓνας ἀγῶνας ἐνάντια στὰ κρατίδια τοῦ μεσαιῶνα, ἐνάντια στοὺς μεγάλους εὐγενεῖς τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ἐνάντια στὶς λαϊκοθησκευτικὲς ἐνώσεις. Ἀσφαλῶς, πρέπει πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ ἐκμηδενισθοῦν τὰ αὐτόνομα κρατίδια, ποὺ μπαίνουν φρένο στὴν πολιτικὴ ἐνοποίηση. Ἀλλὰ στὸ βάθος τῆς κίνησης, ποὺ ὁδηγεῖ στὴ γέννηση τοῦ ἀπολυταρχικοῦ κράτους, βρισκόταν ἡ παγκόσμια ἱστορικὴ ἀρχή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ νέες πολιτιστικὲς λειτουργίαι τῆς ἀνθρωπότητος ἀπαιτοῦσαν μιὰ ἐνιαία ὀργάνωση ὅλων τῶν λαῶν, μιὰ μεγάλη κοινωνία, ποὺ θὰ ἐξέφραζε τὰ συμφέροντα τοῦ συνόλου, ποὺ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀναπτυχθῆ, παρὰ μόνο στὴ βάση μιᾶς ἐνιαίας οἰκονομίας».

Ἔχομε ἐδῶ νὰ κάνομε μὲ τὸ πιὸ ὠραῖο ἀπάνθισμα αὐτῆς τῆς δουλεπρεποῦς σκέψης τῶν γερμανῶν καθηγητῶν τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Σύμφωνα μὲ τὸν καθηγητὴ Σμόλλερ, ἡ ἐπισημὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας γεννήθηκε κατ'

ἐντολὴ τοῦ προοδευτικοῦ ἀπολυταρχισμοῦ. Κατὰ τὸν Μπύχερ, ὁλόκληρος ὁ τρόπος τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς δὲν εἶναι παρὰ τὸ προϊόν τῆς ὑπέρτατης θέλησης καὶ τῶν φιλόδοξων σχεδίων τῶν ἀπολυταρχῶν ἡγεμόνων.

Λέγοντας ὅλ' αὐτά, κάνει πραγματικὰ μεγάλη τιμὴ στοὺς μεγάλους ἰσπανοὺς καὶ γάλλους μονάρχες, ὅπως καὶ στοὺς μικροὺς γερμανοὺς, ἀφοῦ ὑπονοεῖ ὅτι ἐνδιαφέρθηκαν γι' αὐτὴ τὴν «παγκόσμια ἱστορικὴ ἀρχή», ὅποια κι' ἂν εἶναι, καθὼς καὶ γιὰ τίς «πολιτιστικὲς λειτουργίαι» τῆς ἀνθρωπότητος, πράγμα ποὺ ἐκφράστηκε στὶς φιλονικίαις τους μὲ τοὺς αὐθάδεις φεουδάρχες ἄρχοντες, στὸ τέλος τοῦ μεσαιῶνα, καὶ στὶς αἱματηρὲς ἐκστρατεῖαις τους ἐνάντια στὶς Κάτω Χώρες. Εἶναι σὰν νὰ βάζη τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα μὲ τὸ κεφάλι πρὸς τὰ κάτω.

Φυσικά, ἡ ἐγκαθίδρυση τῶν μεγάλων γραφειοκρατικῶν κεντρικῶν κρατῶν ἦταν μιὰ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς. Αὐτὴ καθ' αὐτὴ ὅμως ἡ ἐγκαθίδρυση δὲν ἦταν παρὰ μιὰ σ υ ν ἔ π ε ι α τῶν νέων οἰκονομικῶν ἀναγκῶν, ἔτσι ὥστε βρισκόμαστε πολὺ κοντὰ στὴν ἀλήθεια ἀντιστρέφοντας τὴ φράση τοῦ Μπύχερ καὶ λέγοντας ὅτι ἡ πολιτικὴ συγκεντρωποίησις εἶναι «οὐσιωδῶς» τὸ προϊόν τῆς ὀρίμασης τῆς «πολιτικῆς οἰκονομίας», δηλαδὴ τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς.

Στὸ μέτρο ποὺ ἡ ἀπολυταρχία εἶχε τὴν ἀδιαμφισβήτητη μερίδα της στὸ προτσὲς τῆς ἱστορικῆς ὀρίμασης, ἔπαιξε ἓνα κάποιο ρόλο σὰν ἓνα τυφλὸ ὄργανο τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν, μὲ τὴν ἴδια πλέρια ἀπουσία ἰδεῶν ποὺ τὴν ἔκαναν νὰ ἀντιτίθεται σ' αὐτὲς τίς ἴδιες συνθήκες, ὅταν τῆς δινόταν ἡ εὐκαιρία. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα οἱ ἄρχοντες τοῦ μεσαιῶνα, ἄλλοτε, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ θεοῦ, ρημάζανε τίς πόλεις συμμαχώντας μ' αὐτοὺς ἐνάντια στοὺς φεουδάρχες, παίζοντας ἔτσι τὸ ρόλο ἀπλῶν καταπιεστικῶν ὀργάνων, ἄλλοτε πάλι, μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία, προδίνανε πρὸς ὄφελος τῶν φεουδαρχῶν. Ἔτσι, ὅταν παρατηροῦσαν

τήν ἡπειρο, πού πρόσφατα εἶχε ἀνακαλυφθῆ, μ' ὄλο τὸν πολιτισμό της καὶ τὸν πληθυσμὸ τῶν ἀνθρώπων πού τὴν κατοικοῦσαν, δὲν ἔβλεπαν σ' αὐτὸ τίποτ' ἄλλο, παρὰ ἀποκλειστικά καὶ μόνο μιὰ λεία γιὰ τὴν πιὸ κτηνώδικη, τὴν πιὸ ἀδυσώπητη καὶ τὴν πιὸ ὑπουλη λεηλασία, κι' ὄλα αὐτὰ γιὰ τὸν «ὑψιστο σκοπὸ», γιὰ νὰ γεμίσουν θησαυροὺς οἱ ἄρχοντες καὶ σακκούλια μὲ χρυσάφι ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ γρήγορα. Ἔτσι, ἀργότερα ἀρνήθηκαν μὲ πείσμα ν' ἀφήσουν τὸ θεϊκὸ δίκαιο καὶ τ' ἄρθρα γιὰ τοὺς πιστοὺς, καὶ νὰ ἀποδεχτοῦν τὸ κείμενο πού ὀνομάστηκε Ἄστικό Σύνταγμα τῆς Βουλῆς, ἂν καὶ ἦταν τόσο ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἀνεμπόδιστη ἀνάπτυξη τῆς καπιταλιστικῆς κυριαρχίας, γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐνότητα καὶ γιὰ τὰ μεγάλα συγκεντρωτικὰ κράτη.

Στὴν πραγματικότητα, ἄλλες δυνάμεις, ἄλλες ἐξελίξεις ἦρθαν στὸ προσκῆνιο τῆς οικονομικῆς ζωῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, στὰ τέλη τοῦ μεσαιῶνα καὶ ἔκαναν δυνατὴ τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς. Ἡ ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς ναυσιπλοίας πρὸς τὶς Ἰνδίες καὶ τὴ Ν. Ἀφρικὴ ἔδωσαν μιὰ ὄθηση καὶ μιὰ ἀνάπτυξη στὸ ἐμπόριο πού κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ ὑποπτευθῆ καὶ πού ἐπιτάχυνε πάρα πολὺ τὴν ἀποσύνθεση τῆς φεουδαρχίας καὶ τοῦ συντεχνιακοῦ καθεστῶτος τῶν πόλεων. Οἱ κατακτήσεις, οἱ ἐπιτάξεις τῆς γῆς, ἡ λεηλασία τῶν περιοχῶν πού εἶχαν πρόσφατα ἀνακαλυφθῆ, τὸ χονδρεμπόριο τῶν μπαχαρικῶν στὶς Ἰνδίες, ἡ σημαντικὴ μεταφορὰ μαύρων ἀπὸ τὰ ἀφρικανικὰ σκλαβοπάζαρα στὶς ἀμερικάνικες φυτεῖες, ὄλα αὐτὰ δημιούργησαν μέσα σὲ λίγα χρόνια στὴν Εὐρώπη νέο πλοῦτο καὶ νέες ἀνάγκες.

Τὸ μικρὸ ἐργαστήρι τοῦ τεχνίτη, πού ἦταν μέλος μιᾶς συντεχνίας μὲ χίλιους δυὸ κανονισμοὺς, ἀποδείχθηκε ἕνα ἐμπόδιο στὸ ἀναγκαῖο πλάτεμα τῆς παραγωγῆς καὶ στὴ γρήγορη ἀνάπτυξή της. Οἱ μεγαλέμποροι βρῆκαν τὴ λύση, μαζεύοντας τοὺς τεχνίτες σὲ μεγάλες βιοτεχνίες ἔξω ἀπὸ τὴν περίμετρο τῶν πόλεων, κάνοντάς τους ἔτσι νὰ παράγουν μεγαλύτερες ποσότητες ἐμπορευμάτων καὶ σὲ καλύ-

τερη ποιότητα κάτω ἀπ' ὅτις ἐντολές τους, χωρὶς νὰ ἐμποδίζονται ἀπὸ τὶς αὐστηρὲς προδιαγραφές τῶν συντεχνιῶν. Στὴν Ἀγγλία, ὁ νέος τρόπος παραγωγῆς κυριάρχησε ἔπειτα ἀπὸ μιὰ ἐπανάσταση στὸν ἀγροτικὸ τομέα. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας μαλλιῶν στὶς Φλάνδρες προκάλεσε μιὰ μεγάλη Ζήτηση μαλλιῶν, πράγμα πού ἔκανε τοὺς φεουδάρχες εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας νὰ μετατρέψουν ἕνα μεγάλο μέρος καλλιεργουμένων ἐδαφῶν σὲ βοσκοτόπια, διώχνοντας μὲ τὴ βία τοὺς χωρικοὺς ἀπὸ τὰ σπίτια τους καὶ τὰ χωράφια τους. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο γεννήθηκε μιὰ μάζα ἐργαζομένων καὶ δὲν διέθεταν τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴν ἐργατικὴ δύναμη, οἱ προλετάριοι, καὶ βρέθηκαν ἔτσι στὴ διάθεση τῆς καπιταλιστικῆς βιομηχανίας πού ἦταν ἀκόμα στὰ σπάργανα.

Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ στὴν Ἀναγέννηση, ὅταν ἔγινε ἡ δήμευση τῆς ἐδαφικῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, ἡ ὁποία κατὰ ἕνα μέρος δόθηκε, κατὰ ἕνα ἄλλο μέρος πούληθηκε μὲ Ζημιὰ στοὺς εὐγενεῖς καὶ στοὺς κερδοσκόπους, καὶ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ ἐκδιωχθῆ ἀπὸ τὰ ἐδάφη πού δημεύτηκαν ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος του. Οἱ βιομήχανοι καὶ οἱ καπιταλιστὲς τσιφλικάδες βρῆκαν ἔτσι ἕνα φτωχὸ πληθυσμὸ, ἐκπρολεταριοποιημένο, πού προσπαθοῦσε νὰ ἀποφύγει τοὺς φεουδαρχικοὺς συντεχνιακοὺς φραγμοὺς, στὸν ὁποῖο, ἔπειτα ἀπὸ μιὰ μαρτυρικὴ περιπλανώμενη ζωὴ καὶ ἀπὸ φοβερὲς καταδιώξεις τῶν νόμων καὶ τῶν μπράβων τῆς ἀστυνομίας, ἡ σκληρὴ δουλειὰ στὸ ἐργοστάσιο καὶ συνακόλουθα ἡ μισθωτὴ ἐργασία πρὸς ὄφελος τῆς νέας τάξης τῶν ἐκμεταλλευτῶν φαινότανε σὰν μιὰ διέξοδος.

Ἀργότερα ἦρθαν οἱ μεγάλες τεχνικὲς ἀνακαλύψεις πού ἐπέτρεψαν σιγά-σιγά τὴν ὀλοένα καὶ μεγαλύτερη χρησιμοποίηση τῶν ἀνειδίκευτων μισθωτῶν προλεταρίων στὴ θέση τῶν ειδικευμένων τεχνιτῶν. Ἡ ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν νέων συνθηκῶν παραγωγῆς σκόνταψε, ἀπ' ὄλες τὶς ἀπόψεις, στοὺς φεουδαρχικοὺς φραγμοὺς καὶ στὴν κομματιασμένη σὲ κρατίδια κοινωνία.

Ἡ φυσική οἰκονομία, ὀργανωμένη οὐσιωδῶς σέ φέου-
δα, καί ἡ ἐξαθλίωση τῶν λαϊκῶν μαζῶν κάτω ἀπό τήν χω-
ρίς ὄριο ἐκμετάλλευση τῆς δουλοπαροικίας δημιουργοῦσαν
μιὰ πολὺ στενὴ ἀγορὰ γιὰ τὰ ἐμπορεύματα ποὺ ἔβγαιναν
ἀπὸ τὰ ἐργοστάσια, ἐνῶ στὶς πόλεις οἱ συντεχνίες συνέχι-
ζαν νὰ κρατᾶνε ἀλυσσοδεμένο τὸν πιὸ σπουδαῖο παράγοντα
τῆς παραγωγῆς, τὸ ἐργατικὸ δυναμικόν.

Ἄσθενος κρατικὸς μηχανισμὸς, μὲ τὸ τεράστιο πολιτικὸ του
κομμάτιασμα, ἡ ἀδυναμία του νὰ προσφέρῃ στὸν κόσμον ἀ-
σφάλεια, ὁ κυκεῶνας τῶν παράλογων τελωνειακῶν καὶ ἐμ-
πορικῶν φραγμῶν, ἀποτελοῦσαν σοβαρὸ ἐμπόδιο καὶ δια-
τάραζαν σὲ κάθε τῆς βῆμα τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ
τῆ γενίκευση τοῦ νέου τρόπου τῆς καπιταλιστικῆς παρα-
γωγῆς.

Ἡ ἀνερχόμενη ἀστική τάξη τῆς Δ. Εὐρώπης, ποὺ ἀντι-
προσώπευε τὸ ἐλεύθερο ἐμπόριο καὶ τὴ βιομηχανία, ἔπρε-
πε νὰ μὴν ἀπαρνηθῆ καθόλου τὴν ἱστορικὴ τῆς ἀποστολή.
Πρὶν ἡ μεγάλη Γαλλικὴ ἐπανάσταση κάνει κομμάτια τὴν
φεουδαρχία, ἡ ἀστική τάξη τὴν πολεμοῦσε μὲ τὴν κριτική,
καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἡ γέννηση τῆς νέας ἐπιστήμης
τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ἀπέτελεσε ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σπου-
δαῖα ἰδεολογικὰ ὄπλα τῆς μπουρζουαζίας, στὸν ἀγῶνα τῆς
ἐναντίον τοῦ φεουδαρχικοῦ κράτους τοῦ μεσαίωνα καὶ πρὸς
ὄφελος τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους.

Τὸ νεογέννητο οἰκονομικὸ καθεστῶς παρουσιάστηκε,
στὴν ἀρχή, σὰν μιὰ νέα μορφή πλούτου, ποὺ ἀναπτύχθηκε
γρήγορα καὶ γενικεύτηκε σ' ὅλη τὴν κοινωνία τῆς Δ. Εὐρώ-
πης, μιὰ μορφή πλούτου ἀπὸ πηγὲς τελείως διαφορετικῆς,
προφανῶς ἀνεξάντλητες, πολὺ πιὸ ἀφθονες ἀπὸ τίς πη-
γὲς τοῦ φεουδαρχικοῦ πατριαρχικοῦ τρόπου παραγωγῆς,
τὴ σύνθλιψη καὶ ἀπογύμνωση τῶν χωρικῶν, τρόποι πλουτι-
σμοῦ ποὺ ἤδη εἶχαν ἐξαντλήσει τίς πηγὲς τους.

Τὸ πιὸ χτυπητὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ νέου κοινωνικοῦ
πλούτου δὲν ἦταν μόνον αὐτὸς καθ' αὐτὸς ὁ τρόπος παρα-

γωγῆς, ἀλλὰ ἡ δυνατότητά του νὰ ἀνοίξῃ τὸ δρόμο στὴν
τεράστια ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου.

Γι' αὐτὸ στὶς πιὸ πλούσιες ἰταλικῆς καὶ ἰσπανικῆς πε-
ριοχῆς, στὶς ἀκτὲς τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἰσπανίας, ὅπου
βρίσκονταν τὰ σπουδαιότερα κέντρα τοῦ διεθνοῦς ἐμ-
πορίου, γεννήθηκαν στὸ τέλος τοῦ μεσαίωνα τὰ πρῶτα ἐρω-
τήματα σχετικὰ μὲ τὴν πολιτικὴ οἰκονομία καὶ ἔγιναν οἱ
πρῶτες προσπάθειες γιὰ νὰ δοθῆ μιὰ ἀπάντηση σ' αὐτὰ τὰ
ἐρωτήματα. Τί εἶναι ὁ πλοῦτος; Ἀπὸ ποῦ ἐξαρτᾶται ὁ πλοῦ-
τος ἢ ἡ φτώχεια τῶν ἐθνῶν;

Αὐτὸ ἦταν τὸ νέο πρόβλημα, τώρα ποὺ οἱ παλιὲς ἐν-
νοιες τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας ἔχασαν τὴν παραδο-
σιακὴ τους ἀξία μέσα στὸ στρόβιλο τῶν νέων σχέσεων. Ὁ
πλοῦτος συνίσταται στὸ χρυσὸ τὸν ὁποῖο διαθέτει μιὰ χώ-
ρα, καὶ μ' αὐτὸν μπορεῖ νὰ τ' ἀγοράσῃ ὅλα. Ἐπομένως, τὸ
ἐμπόριο δημιουργεῖ τὸν πλοῦτο. Καὶ οἱ χώρες ποὺ εἶναι σὲ
θέση νὰ εἰσάγουν πολὺ χρυσὸ καὶ νὰ μὴν ἀφήνουν νὰ ἐξα-
χθῆ καθόλου, γίνονται πλούσιες. Κατὰ συνέπεια, τὸ διεθνὲς
ἐμπόριο, οἱ ἀποικιακῆς κατακτήσεις, τὰ ἐργοστάσια ποὺ πα-
ράγουν προϊόντα γιὰ ἐξαγωγή, πρέπει νὰ ὑποστηριχθοῦν
ἀπὸ τὸ κράτος, ἐνῶ ἡ εἰσαγωγή ξένων προϊόντων, ποὺ θὰ
εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἐξαγωγή χρυσοῦ, πρέπει νὰ ἀπα-
γορευθῆ.

Αὐτὴ ἦταν ἡ οἰκονομικὴ θεωρία ποὺ διατυπώθηκε στὴν
Ἰταλία ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ XVI αἰῶνα καὶ υἱοθετήθηκε πλα-
τεῖα στὴν Ἀγγλία καὶ στὴ Γαλλία τὸν XVII αἰῶνα. Ἀλλὰ
ὅσο χονδροειδῆς κι' ἂν φαίνεται αὐτὴ ἡ θεωρία, ἔρχεται
ὡστόσο σὲ ἀπόλυτη ρήξη μὲ τὴ φεουδαρχικὴ θεωρία τῆς
φυσικῆς οἰκονομίας καὶ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη τολμηρὴ κρι-
τικὴ τῆς, τὴν πρώτη φιλοσοφία τοῦ ἐμπορίου, τῆς ἐμπορευ-
ματικῆς παραγωγῆς, μ' αὐτὴ δὲ τὴν ἔννοια καὶ τοῦ κεφα-
λαίου, καὶ εἶναι στὴν πραγματικότητα ἓνα πρῶτο πρόγραμ-
μα πολιτικῆς παρέμβασης τοῦ κράτους, ποὺ νὰ ἰκανοποιῆ
τὴ νεαρὴ ἀνερχόμενη ἀστική τάξη. Σύντομα ὁ καπιταλι-

στής παραγωγός ἐμπορευμάτων γίνεται τὸ ἐπίκεντρο τῆς οἰκονομίας, παίρνοντας τὴ θέση τοῦ ἐμπόρου, αὐτὸ ὅμως τὸ κάνει, πρὸς τὸ παρόν, πολὺ ἥσυχα παίρνοντας τὴ μορφή ἐνὸς φτωχοῦ ὑπηρέτη, στὴν κάμαρα ἀναμονῆς τοῦ φεουδάρχη ἄρχοντα.

Ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι καθόλου ὁ χρυσός, ποὺ δὲν ἀποτελεῖ παρά ἓνα ἐνδιάμεσο στὸ ἐμπόριο τῶν ἐμπορευμάτων, δηλώνουν οἱ γάλλοι ὀρθολογιστές τοῦ XVIII αἴωνα. Τί παιδικὴ ἀφέλεια, νὰ βλέπη κανεὶς στὸ λαμπερὸ μέταλλο, τὸ κλειδί τῆς εὐτυχίας τῶν λαῶν καὶ τῶν ἐθνῶν! Μπορεῖ τὸ μέταλλο νὰ μᾶς χορτάσῃ ὅταν πεινάμε, ἢ νὰ μᾶς προστατεύσῃ ἀπὸ τὸ κρῦο ὅταν εἴμαστε γυμνοί; Ὁ βασιλιάς Δαρεῖος, μ' ὅλους τοὺς θησαυροὺς του, δὲν ὑπέφερε στὴν ὑπαιθρο ὅλα τὰ βάσανα τῆς δίψας, καὶ δὲν θὰ ἔδινε ὅλο του τὸ χρυσάφι γιὰ μιὰ γουλιὰ νερό; Ὁχι, ὁ πλοῦτος ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ὑπάρχει στὴ φύση καὶ ἱκανοποιεῖ ἀνθρώπινες ἀνάγκες εἴτε σκλάβων, εἴτε βασιλιάδων. Ὅσο περισσότερο ἓνα ἔθνος ἱκανοποιεῖ τὶς ἀνάγκες του, τόσο περισσότερο τὸ κράτος εἶναι πιὸ πλούσιο, γιατί μπορεῖ νὰ βάζῃ περισσότερους φόρους.

Ποιὸς ἀποσπᾶ ἀπὸ τὴ φύση τὸ στάρι γιὰ νὰ κάνωμε ψωμί, τὸ νῆμα ποὺ πλέκομε γιὰ νὰ φτιάξωμε ροῦχα, τὸ ξύλο, τὰ ὄρυκτὰ γιὰ νὰ φτιάξωμε τὰ σπίτια μας καὶ τὰ ἐργαλεῖα μας; Ἡ γεωργία! Εἶναι αὕτη, καὶ ὄχι τὸ ἐμπόριο, ἡ ἀληθινὴ πηγὴ κάθε πλοῦτου. Ἐπομένως, ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς, οἱ χωρικοί, τῶν ὁποίων τὰ χέρια γεννοῦν τὸν πλοῦτο ὅλων, πρέπει νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴν πλήρη ἐξαθλίωση, νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ τὴ φεουδαρχικὴ ἐκμετάλλευση καὶ νὰ ζοῦν καλά! (Πράγμα ποὺ θὰ μοῦ ἐξασφάλιζε ἀγορὲς γιὰ τὰ ἐμπορεύματά μου, προσθέτει ψιθυριστὰ ὁ βιομήχανος καπιταλιστής). Ἐπομένως, οἱ μεγάλοι γαιοκτήμονες, οἱ φεουδάρχες βαρῶνοι, στὰ χέρια τῶν ὁποίων πάει ὅλος ὁ γεωργικὸς πλοῦτος, πρέπει νὰ εἶναι οἱ μόνοι ποὺ νὰ πληρώνουν φόρους καὶ νὰ συντηροῦν τὸ κράτος! (Κι' ἐγὼ ποὺ δὲν δημιουργῶ κανένα πλοῦτο, δὲν ἔχω ἀνάγκη νὰ πληρώ-

νω φόρους, ψιθυρίζει πάλι μονολογώντας ὁ καπιταλιστής κάτω ἀπὸ τὰ γένεα του). Ἄρκει νὰ ἀπελευθερωθῇ ἡ γεωργία, ἡ ἐργασία ποὺ γίνεται στὴ φύση ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῶν φέουδων καὶ τότε οἱ πηγὲς πλοῦτου θὰ ἀναβλύσουν μ' ὅλη τους τὴ φυσικὴ ἀφθονία πρὸς ὄφελος τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κράτους καὶ ἡ εὐτυχία ὅλων τῶν ἀνθρώπων θὰ ἐγκαθιδρυθῇ ἀπὸ μόνη της, μέσα στὴν παγκόσμια ἁρμονία.

Στις θεωρίες τῶν ὀρθολογιστῶν τοῦ XVIII αἴωνα, ἀντηχεῖ ἤδη καθαρὰ ὁ γδοῦπος ἀπὸ τὸ τόσο κοντινὸ γκρέμισμα τῆς Βασίλλης καὶ ἡ καπιταλιστικὴ ἀστικὴ τάξη αἰσθάνθηκε σὲ λίγο ἀρκετὰ δυνατὴ, γιὰ νὰ ρίξῃ τὴ μάσκα τῆς ὑποταγῆς, καὶ νὰ μπῆ δυναμικὰ στὸ προσκόνιο, ἀπαιτώντας μιὰ χωρὶς συζήτηση ἀναδιοργάνωση ὅλου τοῦ κράτους σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες της.

Ἡ γεωργία δὲν εἶναι καθόλου ἡ μόνη πηγὴ πλοῦτου, ἐξηγεῖ ὁ Ἄνταμ Σμίθ στὸ τέλος τοῦ XVII αἴωνα. Κάθε μισθωτὴ ἐργασία, ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν παραγωγὴ ἐμπορευμάτων, εἴτε πρόκειται γιὰ τὸν γεωργικὸ τομέα, ἢ γιὰ τὴ βιομηχανία, δημιουργεῖ πλοῦτο! (Κάθε ἐργασία, ἔλεγε ὁ Ἄνταμ Σμίθ, ἀλλὰ γι' αὐτὸν ὅπως καὶ γιὰ τοὺς διαδόχους του, ποὺ ἔχουν ἤδη ὑποβιβαστῆ στὸ ρόλο τῶν φερεφώνων τῆς ἀνερχόμενης μπουρζουαζίας, ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἐργάζεται εἶναι ἀπ' τὴ φύση του ὁ καπιταλιστής!). Γιατί, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀναγκαῖο μισθὸ γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ μισθωτοῦ αὐτοῦ καθ' αὐτοῦ, κάθε μισθωτὴ ἐργασία δημιουργεῖ ἐπίσης τὴν ἀναγκαίαν πρόσοδο γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ ἰδιοκτήτη τῆς γῆς καὶ τὸ κέρδος, ποὺ εἶναι ὁ πλοῦτος τοῦ κατόχου τοῦ κεφαλαίου, τοῦ ἐπιχειρηματία.

Ὁ πλοῦτος εἶναι τόσο πιὸ μεγάλος, ὅσο πιὸ μεγάλες εἶναι οἱ μάζες τῶν ἐργαζομένων, ποὺ μπαίνουν στὴν παραγωγὴ κάτω ἀπὸ τὸ πρόσταγμα τοῦ κεφαλαίου, ὅσο περισσότερο ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας μεταξὺ τους εἶναι πιὸ ἀκριβῆς καὶ πιὸ τέλειος. Νὰ ἡ ἀληθινὴ φυσικὴ ἁρμονία, ὁ ἀληθινὸς πλοῦτος τῶν ἐθνῶν: κάθε ἐργασία πα-

ρέχει σ' αυτούς που εργάζονται, ένα μισθό για να τους διατηρή στη ζωή και να τους κάνει να συνεχίσουν τη μισθωτή εργασία, για τους ιδιοκτήτες της γης, μια πρόσοδο που τους επιτρέπει μια ανέμελη ζωή, για τον επιχειρηματία, ένα κέρδος που του δημιουργεί την επιθυμία να συνεχίσει την παραγωγή του. "Ετσι, ὁ λ ο ς ὁ κ ὁ σ μ ο ς είναι εύχαριστημένος, χωρίς να αναζητήσει τα χονδροειδή παλιά μέσα του φεουδαρχισμού. Ένθαρρύνοντας την αύξηση του «πλούτου των ἐθνῶν», αὐξάνομε τὸν πλοῦτο τοῦ επιχειρηματία, τοῦ ἀνθρώπου που βάζει τὰ πάντα σὲ κίνηση καὶ ἐκμεταλλεύεται τὴ χρυσή φλέβα τοῦ πλούτου, τὴ μισθωτή εργασία. Γιὰ νὰ ἀποκτήσει ὁ λαὸς εὐημερία, πρέπει νὰ ἐξαφανίσωμε ὅλες τὶς δυσκολίες καὶ τὰ ἐμπόδια τοῦ παλιοῦ καλοῦ καιροῦ, ὅπως καὶ τὶς διάφορες πατερναλιστικές μέθοδοις που ἐφαρμόζει τὸ κράτος γιὰ νὰ παρεμβαίνει στὴν οἰκονομικὴ Ζωή: ἀφήστε τὸν ἀνταγωνισμό ἐλεύθερο, ἀφήστε ἐλεύθερη τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἰδιωτικοῦ κεφαλαίου, βάλτε ὅλο τὸν οἰκονομικὸ καὶ κρατικὸ μηχανισμό στὴν ὑπηρεσία τῆς καπιταλιστικῆς ἐπιχείρησης, καὶ ὅλα θὰ εἶναι καλύτερα σ' ἓναν κόσμον πιὸ ὠραῖο ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους.

Αὐτὸ ἦταν τὸ οἰκονομικὸ εὐαγγέλιο τῆς βουρζουαζίας, λευτερωμένο ἀπὸ τὰ προσχήματα, καὶ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία βαφτιζότανε τώρα πλέον ὀριστικά, κάτω ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ της μορφή. Βέβαια, οἱ προτάσεις γιὰ πρακτικὲς μεταρρυθμίσεις, οἱ παραινήσεις τῆς ἀστικῆς τάξης πρὸς τὴ φεουδαρχία, εἶχαν τόσο μηδαμινὸ ἀποτέλεσμα, ὅσο ἔχουν σὲ παρόμοιες περιπτώσεις τὰ ἱστορικὰ δοκίμια, που προσπαθοῦν νὰ βάζουν καινούργιες ἰδέες σὲ παλιὰ μυαλά. Τὸ σφυρὶ τῆς ἐπανάστασης ἔκανε σὲ 24 ὥρες αὐτὸ που δὲν κατόρθωσε νὰ κάνει μισὸς αἰώνας μεταρρυθμιστικῶν ἡμίμετρων. Ἦταν ἡ κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας που ἔδωσε στὴν ἀστικὴ τάξη τὴ δυνατότητα νὰ κυριαρχήσει παντοῦ. Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ἦταν, μαζί με τὶς φιλοσοφικές, κοινωνικές, νομικές θεωρίες, ἐπεξεργασμένη τὸν αἰῶνα τῶν φώτων, καὶ στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν θεωριῶν αὐτῶν βρισκόταν πάντα ἡ προσπάθεια γιὰ ἀπόκτηση συνεί-

δησης τῆς βουρζουαζίας, σὰν τάξης, πράγμα που ἀποτέλουσε τὴν προκαταρκτικὴ προϋπόθεση καὶ τὴ βάση τῆς ἐπαναστατικῆς τῆς δραστηριότητος. Μέχρι καὶ τὶς μικρότερες λεπτομέρειες, οἱ προσπάθειες τῆς βουρζουαζίας γιὰ μιὰ παγκόσμια ἀναδιοργάνωση, ἔγιναν στὴν Εὐρώπῃ μετὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς κλασσικῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας.

Στὴν Ἀγγλία, ἡ βουρζουαζία βρῆκε τὰ ἰδεολογικά της ὄπλα στὸ ὀπλοστάσιον τῶν Σμιθ—Ρικάρντο, στὸν ἀγῶνα τῆς γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἐλεύθερου ἀνταγωνισμοῦ, που ἐγκαινίασε τὴν κυριαρχία τῆς στὴν παγκόσμια ἀγορά. Ἀκόμα καὶ οἱ μεταρρυθμίσεις τῶν Στάιν, Χάρντεμπεργκ, Σάνχορστ, στὴν Πρωσσία, προσπαθοῦσαν νὰ κάνουν λίγο πιὸ μοντέρνα καὶ πιὸ βιώσιμη τὴ φεουδαρχικὴ κλίκα, ἐπειτα ἀπὸ τὸ χτύπημα τῆς Ἰένα καὶ ἦταν ἐμπνευσμένες ἀπὸ τὶς θεωρίες τῶν ἀγγλῶν κλασσικῶν οἰκονομολόγων τόσο πολὺ, που ὁ νέος γερμανὸς οἰκονομολόγος Μάρβιτς ἀναγκάστηκε τὸ 1810 νὰ γράψῃ: «Ὁ Ἄνταμ Σμιθ εἶναι ὁ πιὸ δυνατὸς αὐτοκράτορας τῆς Εὐρώπῃς μαζί μετὰ τὸ Ναπολέοντα».

Ἄν μ' αὐτὰ που εἶπαμε μπορούμε τώρα νὰ καταλάβουμε γιατί ἡ πολιτικὴ οἰκονομία δὲν ἔχει γεννηθῆ παρὰ ἐδῶ κι' ἐνάμισον αἰῶνα, ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια ἀποψη μπορούμε νὰ προβλέψωμε καὶ τὴ μελλοντικὴ τῆς προοπτικὴ: Ὦντας ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, μιὰ ἐπιστῆμη τῶν νόμων που διέπουν εἰδικὰ τὸν καπιταλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς, ἡ ὑπαρξὴ τῆς καὶ ἡ ἐξέλιξίς τῆς ἐξαρτῶνται ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὸ τὸν τρόπο παραγωγῆς καὶ στεροῦνται κάθε προοπτικῆς, ὅταν αὐτὸς ὁ ἴδιος τρόπος τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς παύσῃ νὰ ὑφίσταται. Μ' ἄλλα λόγια: ὁ ρόλος τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας σὰν ἐπιστῆμης, θὰ σταματήσει νὰ ὑπάρχει, θὰ τελειώσῃ, ὅταν ἡ ἀναρχικὴ καπιταλιστικὴ οἰκονομία δώσῃ τὴ θέσιν τῆς σ' ἓνα σχεδιοποιημένο οἰκονομικὸ σύστημα, ὀργανωμένο καὶ κατευθυνόμενο συνειδητὰ ἀπὸ τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας τῶν ἐργαζομένων. Ἡ νίκη τῆς σύγχρονης ἐργατικῆς τάξης καὶ πραγματοποιήσῃ τοῦ σοσιαλισμοῦ θὰ σημάζουν τὸ τέλος τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας σὰν ἐπιστῆμης. Κι'

ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ὁ κρίκος, πού δημιουργεῖ μιὰ ιδιαίτερη σχέση ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ οἰκονομία καὶ στὸν ταξικὸ ἀγῶνα τοῦ μοντέρνου προλεταριάτου.

Ἄν ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ἔχει σὰν σκοπὸ καὶ σὰν ἀντικείμενο, τὴν ἐξυγίανση τῶν νόμων τῆς γέννησης, τῆς ἀνάπτυξης καὶ τῆς ἐξυγίανσης τοῦ τρόπου τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, πρέπει μὲ τὴν ἴδια ἀναπόφευκτη συνέπεια νὰ ἐξηγήσῃ τοὺς νόμους πού διέπουν τὴν παρακμὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, γιατί κι' αὐτός, ὅπως κι' ὅλες οἱ προηγούμενες οἰκονομικὲς μορφές, δὲν εἶναι αἰώνιος, ἀντιπροσωπεύει ἀπλῶς καὶ μόνο μιὰ μεταβατικὴ ἱστορικὴ φάση, ἓνα σκαλάκι, στὴν τεράστια, ἀτέλειωτη σκάλα τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης. Ἡ θεωρία τῆς ἀνόδου τοῦ καπιταλισμοῦ μετασχηματίζεται ἔτσι λογικὰ σὲ θεωρία τῆς πτώσης τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ ἐπιστῆμη τοῦ τρόπου τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς γίνεται τὸ ἐπιστημονικὸ θεμέλιο τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὰ ἴδια τὰ ἰδεολογικὰ ὄπλα πού χρησίμευσαν γιὰ τὴν κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης, γίνονται στὰ χέρια τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης ὄπλα γιὰ τὴ χειραφέτηση τοῦ προλεταριάτου. Φυσικά, οὔτε οἱ γάλλοι σοφοί, οὔτε οἱ ἄγγλοι, κι' ἀκόμα περισσότερο οὔτε οἱ γερμανοὶ ἀστοὶ σοφοὶ δὲν μπόρεσαν νὰ λύσουν αὐτὸ τὸ δεῦτερο σκέλος τοῦ γενικοῦ προβλήματος τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Μόνον ἓνας ἄνθρωπος κατόρθωσε νὰ τραβήξῃ μέχρι τὸ τέλος τίς τελευταῖες συνέπειες τοῦ τρόπου τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, στηριζόμενος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴν ἀποψη τοῦ ἐπαναστατικοῦ προλεταριάτου: ὁ Κ à ρ λ Μ á ρ Ξ. Γιὰ πρώτη φορὰ ὁ σοσιαλισμὸς καὶ τὸ σύγχρονο ἐργατικὸ κίνημα τοποθετήθηκαν στὴν ἀκλόνητη βάση τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης.

Σὰν ἓνα ἰδανικὸ σύστημα, στηριζόμενο στὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἀδελφότητα τῶν ἀνθρώπων, σὰν ἰδανικὸ μιᾶς κομμουνιστικῆς κοινωνίας, ὁ σοσιαλισμὸς ὑπάρχει ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια. Στους πρώτους ἀπόστολους τοῦ χριστιανισμοῦ, στὶς διάφορες θρησκευτικὲς τάσεις τοῦ μεσαίωνα, στὸν πόλεμο τῶν χωρικῶν, τὸ σοσιαλιστικὸ ἰδεῶδες δὲν

ἔπαυσε ποτὲ ν' ἀποτελῇ τὴν πιὸ σπουδαία ἐκφραση ἐνάντια στὸ κοινωνικὸ κατεστημένο. Ἄλλ' ἀκριβῶς, σὰν ἓνα ἰδεῶδες κάθε ἱστορικῆς ἐποχῆς καὶ κάθε χώρας, ὁ σοσιαλισμὸς ἦταν πάντα ἓνα ὠραῖο ὄνειρο μερικῶν ἐνθουσιωδῶν ἀνθρώπων, ἓνα χρυσὸ ὄραμα ἐκτὸς βολῆς, ὅπως τὸ οὐράνιο τόξο μέσ' ἀπὸ τὰ σύννεφα.

Στὸ τέλος τοῦ XVIII αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχές τοῦ XIX, τὸ σοσιαλιστικὸ ἰδανικὸ ἐμφανίζεται δυνατὸ κι' ἐπίμονο, ἀπελευθερωμένο ἀπὸ τίς ὄνειροπολήσεις τῶν θρησκευτικῶν αἱρέσεων, ἐκφραση τῆς φρίκης καὶ τῶν βασάνων, πού προκαλοῦσε στὴν κοινωνία ὁ νεογέννητος καπιταλισμὸς. Ἄλλὰ ἀκόμα καὶ μέχρι ἐκείνη τὴ στιγμή ὁ σοσιαλισμὸς δὲν εἶναι στὸ βάθος παρὰ ἓνα ὄραμα, ἓνας στοχασμὸς μερικῶν τολημῶν πνευμάτων.

Ἄν διαβάσωμε τὸν πρῶτο πρόδρομο τῶν ἐπαναστατικῶν ἀναταραχῶν τοῦ προλεταριάτου, τὸν Γκράχο Μπαμπέφ, πού προσπάθησε σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς μεγάλης Γαλλικῆς ἐπανάστασης, νὰ εἰσαγάγῃ μὲ τὴ βία τὴν κοινωνικὴ ἰσότητα, θὰ δοῦμε ὅτι τὸ μόνο στοιχεῖο πάνω στὸ ὁποῖο στηρίζει τίς κομμουνιστικὲς του ἀντιλήψεις εἶναι ἡ κραυγαλέα ἀδικία τοῦ κοινωνικοῦ κατεστημένου. Δὲν σταματᾷ ποτὲ νὰ ζωγραφίζει τὴν ἀδικη κοινωνία μὲ τὰ πιὸ σκοτεινὰ χρώματα, στὰ ἄρθρα του, στοὺς παθιασμένους του λίβελλους καὶ στὴν ὁμολογία του μπροστὰ στὸ δικαστήριον πού τὸν καταδίκασε σὲ θάνατο. Τὸ σοσιαλιστικὸ του εὐαγγέλιο εἶναι μιὰ μονότονη ἐπανάληψη κατηγοριῶν ἐνάντια στὴ βασιλεύουσα ἀδικία, ἐνάντια στὶς φρίκες καὶ τὰ βασάνα, στὴ μιζέρια καὶ στὴν ἐξαθλίωση τῶν ἐργαζομένων, σὲ βάρος τῶν ὁποίων πλουτίζει καὶ βασιλεύει μιὰ φούχτα παρείσακτων. Σύμφωνα μὲ τὸν Μπαμπέφ, ἐπειδὴ τὸ κοινωνικὸ κατεστημένο δὲν ἄειζε νὰ ζῆ, θὰ μπορούσε πρὶν ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια καὶ πραγματικὰ νὰ ἀνατραπῇ, ἀρκεῖ νὰ θρισκόταν μιὰ ὁμάδα ἀποφασισμένων ἀνθρώπων, πού θὰ ἐπαιρναν τὴν ἐξουσία καὶ θὰ ἐγκαθίδροῦσαν τὸ καθεστῶς τῆς ἰσότητας, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού οἱ Γιακομῖνοι πῆραν,

τὸ 1793, τὴν πολιτικὴ ἐξουσία καὶ ἐγκαθίδρυσαν τὴ δημοκρατία.

Πάνω σ' ἄλλες ταχτικές, ἀλλὰ οὐσιωδῶς στὰ ἴδια θεμέλια, στηρίχθηκε ἡ ὑπεράσπιση τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν, μὲ πολὺ περισσότερὴ εὐφυΐα καὶ λάμψη τῶν τριῶν διανοουμένων, τοῦ Σαιν-Σιμὸν καὶ Φουριέ στὴ Γαλλία καὶ τοῦ "Οουεν στὴν Ἀγγλία. Βέβαια, κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ὑποστήριζε τὸ πάρισμο τῆς ἐξουσίας μὲ ἐπανάσταση, προκειμένου νὰ πραγματοποιήσουν τὸ σοσιαλισμὸ. Ἀντίθετα, ὅπως ὁλόκληρη ἡ γενιὰ ποὺ ἦρθε μετὰ τὴ μεγάλη Γαλλικὴ ἐπανάσταση, ἀποφεύγανε κάθε κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀναταραχὴ κι' ἔκαναν μιὰ προπαγάνδα καθαρὰ εἰρηνικὴ. Ὡστόσο καὶ στοὺς τρεῖς, ἡ θάση τοῦ σοσιαλιστικοῦ ἰδεώδους ἦταν ἡ ἴδια: Μιὰ ἄπλη πρόθεση, σχέδιο ἑνὸς εὐφυοῦς πνεύματος, ποὺ συνιστοῦσε στὴν ἀνθρωπότητα τὴν πραγματοποίησή του, γιὰ νὰ τὴ σώσει ἀπὸ τὴν κόλαση τοῦ καπιταλιστικοῦ κατεστημένου.

Παρὰ τὴ δύναμη τῶν κριτικῶν τους καὶ τὴ μαγεία τῶν ἰδεῶν τους, αὐτὲς οἱ σοσιαλιστικὲς θεωρίες δὲν εἶχαν στὴν πράξη καμιὰ ἐπίδραση πάνω στὸ κίνημα καὶ στοὺς πραγματικοὺς ἀγῶνες τῆς ἱστορίας. Ὁ Μπαμπέφ καὶ ἡ μικρὴ ομάδα τῶν φίλων του χάθηκαν μέσα στὸ στρόβιλο τῆς ἀντεπανάστασης, σὰν ἓνα καρυδότσοφλο, χωρὶς ν' ἀφήσουν πίσω τους τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ μικρὴ φωτεινὴ γραμμὴ στὶς σελίδες τῆς ἐπαναστατικῆς ἱστορίας.

Ὁ Σαιν-Σιμὸν καὶ ὁ Φουριέ κατόρθωσαν νὰ ἔλξουν αὐτοὺς τοὺς ἐνθουσιώδεις καὶ προικισμένου ὄπαδους, ποὺ ἀργότερα διασκορπίστηκαν ἢ πῆραν ἄλλους δρόμους, ἀφοῦ ὅμως πρῶτα ἔριξαν πλοῦσια καὶ γόνιμα σπέρματα ἰδεῶν καὶ κριτικῶν, καὶ ἄφησαν πίσω τους κοινωνικὰ δοκίμια. Ὁ "Οουεν ἐπίσης εἶναι αὐτὸς ποὺ εἶχε τὴ μεγαλύτερη ἐπίδραση στοὺς κόλπους τοῦ προλεταριάτου, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἐπίδραση χάνεται χωρὶς ν' ἀφήσει ἴχνη, ἀφοῦ πρῶτα συνεπῆρε μιὰ μικρὴ ἐλίτ ἄλλων ἐργατῶν ἀπὸ τὸ 1830 μέχρι τὸ 1840.

Μιὰ νέα γενιὰ σοσιαλιστῶν ἡγετῶν ἐμφανίστηκε τὸ 1840: ὁ Βάϊτλιγκ στὴ Γερμανία, οἱ Προυντόν, Λουὶ Μπλάνκ, Μπλανκί στὴ Γαλλία. Ἡ ἐργατικὴ τάξη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς εἶχε ἤδη ἀρχίσει τὸν ἀγῶνα ἐνάντια στὴν κυριαρχία τοῦ κεφαλαίου, καὶ τὸ σινιάλο τῶν ταξικῶν ἀγῶνων δόθηκε μὲ τὰ πρῶτα ξεσπάσματα τῶν Λυονέζων ὑφαντουργῶν στὴ Γαλλία καὶ μὲ τὸ κίνημα τῶν Χαρτιστῶν στὴν Ἀγγλία. Παρ' ὅλ' αὐτά, δὲν ὑπῆρχε καμιὰ σχέση ἀνάμεσα στὰ πρῶτα ἐργατικὰ κινήματα τῶν ἐκμεταλλευσόμενων καὶ στὶς διάφορες σοσιαλιστικὲς θεωρίες. Οἱ ἐπαναστατημένοι προλετάριοι δὲν εἶχαν κανένα σοσιαλιστικὸ σκοπὸ, οἱ θεωρητικοὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, δὲν προσπάθησαν νὰ βασίσουν τίς θεωρίες τους σ' ἓνα πολιτικὸ ἀγῶνα τῆς ἐργατικῆς τάξης. Προσπαθοῦσαν νὰ στηρίξουν τὸ σοσιαλισμὸ τους, σὲ μερικοὺς τεχνητοὺς ὀργανισμοὺς, ὅπως ἡ λαϊκὴ τράπεζα τοῦ Προυντόν, γιὰ μιὰ δίκαιη ἀνταλλαγὴ τῶν ἐμπορευμάτων καὶ οἱ ἐνώσεις τῶν παραγωγῶν τοῦ Λ ο υ Ἴ Μ π λ ά ν κ. Ὁ μόνος σοσιαλιστὴς, ποὺ ὑπολόγιζε τὸν πολιτικὸ ἀγῶνα σὰν μέσο γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης, ἦταν ὁ Α ὕ γ ο υ σ τ ο ς Μ π λ α ν κ ἰ. Ἦταν, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ὁ μόνος ἀληθινὸς ὑπερασπιστὴς τοῦ προλεταριάτου καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν ταξικῶν του διεκδικήσεων.

Ὡπως καὶ νὰ ἔχη ὅμως, ὁ σοσιαλισμὸς του δὲν ἦταν στὸ βάθος, παρὰ ἓνα σχέδιο κοινωνικῆς δημοκρατίας, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιηθῆ, σ' ὁποιαδήποτε στιγμή, ἀπὸ τὴν ἀκλόνητη θέληση μιᾶς ἐπαναστατικῆς μειοψηφίας. Τὸ 1848 ἦταν ὁ χρόνος ποὺ ὁ σοσιαλισμὸς αὐτὸς ἔφτασε στὸ ἀπόγειό του, τὸν ἴδιο ὅμως χρόνο ἐκδηλώθηκε καὶ ἡ κρίση τοῦ παλιοῦ σοσιαλισμοῦ σ' ὅλες του τίς μορφές. Τὸ παριζιάνικο προλεταριάτο, ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὴν παράδοση τῶν προηγούμενων ἐπαναστατικῶν ἀγῶνων κι' ἀπὸ τίς διαφορὲς σοσιαλιστικὲς θεωρίες, ἦταν μὲ πάθος προσδεδεδεμένο στὶς μπερδεμένες ἰδέες τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Μετὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ βασιλιᾶ Λουδοβίκου-Φιλίππου, οἱ παριζιάνοι ἐργάτες ἐπωφελήθηκαν ἀπὸ τὴ θέση ἰσχύος στὴν

ὅποια βρισκόντουσαν, γιὰ νὰ ἀπαιτήσουν αὐτὴ τὴ φορὰ ἀπὸ τὴν τρομαγμένη μπουρζουαζία τὴν πραγματοποίηση τῆς «κοινωνικῆς δημοκρατίας» καὶ μιᾶς νέας «ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας». Γιὰ νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὸ τὸ πρόγραμμα, τὸ προλεταριάτο ἔδωσε στὴν προσωρινὴ κυβέρνησιν τὴν περίφημη προθεσμία τῶν τριῶν μηνῶν, σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας οἱ ἐργάτες πεινοῦσαν καὶ περίμεναν, ἐνῶ ἡ μπουρζουαζία καὶ ἡ μικρο-μπουρζουαζία ὀπλίζονταν μυστικά, προετοιμάζοντας τὴ σφαγὴ τῶν ἐργατῶν. Ἡ προθεσμία τέλειωσε μὲ τίς ἀξιομνημόνευτες συγκρούσεις τοῦ Ἰουνίου, κατὰ τίς ὁποῖες τὸ ἰδεῶδες τῆς «κοινωνικῆς δημοκρατίας», πού θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιηθῇ κάθε στιγμή», πνίγηκε στὸ αἷμα τοῦ παριζιάνικου προλεταριάτου. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1848 δὲν ὀδήγησε στὴ βασιλεία τῆς κοινωνικῆς ἰσότητας, ἀλλὰ στὴν πολιτικὴ κυριαρχία τῆς μπουρζουαζίας καὶ σὲ μιὰ χωρὶς προηγούμενο ἀνάπτυξη τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης.

Ἄκριβῶς τὴ στιγμή πού ὁ σοσιαλισμὸς τῶν παλιῶν σχολῶν θαβότανε γιὰ πάντα κάτω ἀπὸ τὰ ὀδοφράγματα τῆς μάχης τοῦ Ἰουνίου, ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς χτιζανε τὴν ἰδέα τοῦ σοσιαλισμοῦ πάνω σὲ μιὰ βάση ἐξ ὀλοκλήρου νέα. Δὲν προσπάθησαν νὰ στηρίξουν τὸ σοσιαλισμὸ τους οὔτε στὴν ἠθικὴ καταδίκη τοῦ ὑπάρχοντος κοινωνικοῦ κατεστημένου, οὔτε στὴν ἐπινόηση ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ εὐφυῶν καὶ γοητευτικῶν σχεδίων, γιὰ νὰ εἰσαγάγουν, σὰν ἀντιστάθμισμα, τὴν κοινωνικὴ ἰσότητα, ἀλλὰ ἔστρεψαν τὴν προσοχή τους στὴ μελέτη τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων μέσα στὴ σύγχρονη κοινωνία.

Μ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ μελέτη τῶν νόμων πού διέπουν τὴν καπιταλιστικὴ ἀναρχία, εἶναι πού ὁ Μάρξ ἀνακάλυψε τὸν πραγματικὸ μοχλὸ τῶν ἐπαναστατικῶν προοπτικῶν. Οἱ κλασσικοὶ γάλλοι καὶ ἄγγλοι οἰκονομολόγοι εἶχαν ἀνακαλύψει τοὺς νόμους, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ἡ καπιταλιστικὴ οἰκονομία ζῆ καὶ ἀναπτύσσεται. Μισὸ αἰῶνα ἀργότερα, ὁ Μάρξ συνέχισε τὸ ἔργο τους ἀκριβῶς ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ

σημεῖο πού αὐτοὶ εἶχαν σταματήσει. Ἀνακάλυψε μὲ τὴ σειρά του, ὅτι οἱ ἴδιοι νόμοι τοῦ σύγχρονου καπιταλιστικοῦ συστήματος ὀδηγοῦσαν τὸ σύστημα αὐτὸ στὴν αὐτοκαταστροφὴ του, ἀπειλώντας ὅλο καὶ περισσότερο τὴν ὑπαρξὴ τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀναρχίας καὶ ἀπὸ μιὰ ἀλυσίδα οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν καταστροφῶν.

Ὅπως ὁ Μάρξ ἀπέδειξε, εἶναι οἱ ἴδιες ἐξελιχτικὲς τάσεις τῆς κυριαρχίας τοῦ κεφαλαίου, πού ἀπὸ τὴ στιγμή πού θὰ φτάσουν σ' ἓνα ὀρισμένο σημεῖο ὠρίμασης, κάνουν ἀναπόφευκτο τὸ πέρασμα σὲ μιὰ μορφή οἰκονομίας, συνειδητὰ σχεδιασμένης καὶ ὀργανωμένης ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς κοινωνίας τῶν ἐργατῶν, ἔτσι ὥστε ὅλη ἡ κοινωνία καὶ ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς νὰ ἐλευθερωθῶν ἀπὸ τὰ βάσανα τῆς καταστροφικῆς ἀναρχίας τοῦ καπιταλισμοῦ. Τὸ ἴδιο τὸ κεφάλαιο προετοιμάζει καὶ ἐπιταχύνει ἀμείλικτα τὸ χαμό του, μαζεύοντας σὲ μεγάλες μάζες τοὺς μελλοντικούς του νεκροθάφτες: τοὺς προλετάρους. Ἀπλώνοντας τὰ πλοκάμια του σ' ὅλες τίς χώρες τῆς γῆς, ἐγκαθιδρύοντας ἓνα παγκόσμιο τρόπο παραγωγῆς, βάζει ἔτσι τίς βάσεις μιᾶς συνένωσης τοῦ προλεταριάτου ὅλων τῶν χωρῶν, τὸ μετατρέπει σὲ μιὰ παγκόσμια ἐπαναστατικὴ δύναμη, πού θὰ ἐξαφανίσῃ ἀπὸ τὴ γῆ τὴν κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ σοσιαλισμὸς ἔπαυσε νὰ εἶναι μιὰ θολὴ προοπτικὴ, ἓνα θαυμάσιο ὄραμα ἢ ἡ ἀποκτημένη πείρα μιᾶς φούχτας ἀνθρώπων καὶ ἀπομονωμένων ἐργατῶν στίς διάφορες χώρες. Ὁ σοσιαλισμὸς, σὰν κοινὸ πρόγραμμα πολιτικῆς δράσης τοῦ διεθνοῦς προλεταριάτου, ἐγινε μιὰ ἱστορικὴ ἀναγκαῖότητα, γιὰτὶ εἶναι τὸ προϊόν τῶν ἐξελιχτικῶν τάσεων τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Καταλαβαίνομε τώρα, γιὰτὶ ὁ Μάρξ τοποθέτησε τὴν ἴδια του τὴν οἰκονομικὴ θεωρία ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπίσημη πολιτικὴ οἰκονομία καὶ τὴν ὀνόμασε «κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας».

Βέβαια οἱ νόμοι τῆς καπιταλιστικῆς ἀναρχίας καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ καπιταλισμοῦ, ἔτσι ὅπως ὁ Μάρξ τοὺς

ἀνέπτυξε καὶ τοὺς διατύπωσε, δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μιὰ συνέχεια τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, πού γέννησαν οἱ σοφοὶ ἀστοί, μιὰ συνέχεια ὁμῶς τῆς ὁποίας τὰ τελικὰ ἀποτελέσματα βρίσκονται σὲ πλήρεια ἀντίφαση μὲ τὰ σημεῖα ἀφετηρίας τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ὅπως τὴ διατύπωσαν αὐτοὶ οἱ σοφοί. Ἡ θεωρία τοῦ Μάρξ εἶναι τὸ παιδί τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας τῶν ἀστών, πού ἡ γέννησή του σκότωσε τὴ μητέρα.

Στὴ θεωρία τοῦ Μάρξ, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία βρῆκε τὴν ὀλοκλήρωσή της καὶ τὴν τελικὴ της μορφή. Ἡ συνέχεια τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι — ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς ἀναπτύξεις πάνω σὲ λεπτομέρειες — τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς θεωρίας αὐτῆς στὴν πράξη, δηλαδὴ ὁ ἀγώνας τοῦ παγκόσμιου προλεταριάτου γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ. Τὸ τέλος τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, σὰν ἐπιστήμης, ἀποτελεῖ μιὰ ἱστορικὴ πράξη παγκοσμίου ἐνδιαφέροντος: σημαίνει στὴν πράξη, ὅτι ἡ παγκόσμια οἰκονομία ὀργανώνεται σύμφωνα μὲ ἓνα προκαθορισμένο σχέδιο.

Τὸ τελευταῖο κεφάλαιο τῆς θεωρίας τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἐπανάσταση τῶν προλεταρίων ὅλων τῶν χωρῶν. Σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀμοιβαία ἀλληλεξάρτηση βασίζεται ὁ εἰδικὸς δεσμὸς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας καὶ τῆς σύγχρονης ἐργατικῆς τάξης. "Ἄν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, ἔτσι ὅπως ὁ Μάρξ τὴν ἀνάπτυξε, εἶναι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐπιστήμη τὸ ἀναντικατάστατο θεμέλιο τῆς προλεταριακῆς διαπαιδαγώγησης, τὸ συνειδητὸ προλεταριάτο ἀποτελεῖ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸν μόνον δεκτικὸ ἀκροατὴ πού εἶναι σὲ θέση νὰ κατανοήσῃ τὴν οἰκονομικὴ αὐτὴ θεωρία.

Βλέποντας ἀκόμα τὰ φεουδαρχικὰ ἐμπόδια, πού ἔπρεπε γρήγορα νὰ ἐξαφανιστοῦν, οἱ Κενέ, Μπουασκιζεμπέρ στὴ Γαλλία, οἱ "Ἄνταμ Σμίθ καὶ Ρικάρντο στὴν Ἀγγλία, ὑπερασπίζανε ἄλλοτε μὲ ἐνθουσιασμό καὶ ὑπερηφάνεια τὴ νεογέννητη καπιταλιστικὴ κοινωνία καὶ νοιώθανε δυνατοί, ἔ-

χοντας τυφλὴ ἐμπιστοσύνη στὴν αἰώνια κυριαρχία τῆς στὴν κοινωνικὴ καὶ «φυσικὴ» τῆς ἁρμονία, ἔκαναν βαθιεῖς ἀναλύσεις μὲ τὴν ἀετήσια ὀξυδέρκειά τους, στοὺς νόμους πού διέπουν τὸν καπιταλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς. "Ἐπειτα ἀπὸ τοὺς ταξικοὺς προλεταριακοὺς ἀγῶνες καὶ τὴ γενίκευσή τους, εἰδικὰ σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῶν συγκρούσεων τοῦ Ἰουνίου 1848 τοῦ παριζιάνικου προλεταριάτου, χάθηκε ἡ ἐμπιστοσύνη στὴν ἀστικὴ κοινωνία καὶ στὴν αἰώνια κυριαρχία της. Ἐποὶ πρῶτα ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία γεύτηκε ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς γνώσης τίς σύγχρονες ταξικὲς ἀντιθέσεις, φοβᾶται τώρα τὴν κλασσικὴ σαφήνεια, μὲ τὴν ὁποία οἱ πατέρες τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ἀποκαλύπτανε ἄλλοτε τοὺς νόμους τῆς κοινωνίας. Δὲν εἶναι σήμερα σαφές, ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ σύγχρονου προλεταριάτου χρησιμοποίησαν αὐτὲς τίς ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις γιὰ νὰ κατασκευάσουν τὰ θανάσιμα ὄπλα τους; Ἐποὶ ἐδῶ θγαίνει τὸ συμπέρασμα, ὅτι γιὰ δεκαετίες, ὄχι μόνον ἡ σοσιαλιστικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ ἀστικὴ πολιτικὴ οἰκονομία (στὸ βαθμὸ πού αὐτὴ ἢ τελευταία ἦταν ἄλλοτε μιὰ ἀληθινὴ ἐπιστήμη) δὲν ἔχει καμιὰ ἀπήχηση στὶς κυρίαρχες τάξεις καὶ ὅταν ἀπευθύνεται σ' αὐτὲς, εἶναι σὰν νὰ χτυπᾶ στοῦ κουφοῦ τὴν πόρτα. Ἐπίκουροι νὰ καταλάβουν τίς θεωρίες τῶν μεγάλων προγόνων τους, ἀκόμα πιὸ ἀνίκανοι νὰ δεχτοῦν τὴ θεωρία τοῦ Μάρξ, πού βγήκε σὰν συνέπεια τῶν προηγουμένων θεωριῶν καὶ σπάει τὸν πάγο τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, οἱ ἀστοὶ καθηγητὰδες προσφέρουν, κάτω ἀπὸ τ' ὄνομα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, μιὰ ἄμορφη μάζα ὑπολειμμάτων ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν καὶ μεγάλων συγχύσεων.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁμῶς δὲν προσπαθοῦν καθόλου νὰ μελετήσουν τίς πραγματικὲς τάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀλλὰ προσπαθοῦν, ἀντίθετα, νὰ κρύψουν αὐτὲς τίς τάσεις, γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὸν καπιταλισμὸ, θέλοντας νὰ δείξουν ὅτι θὰ ὑπάρχῃ αἰώνια, γιὰτὶ εἶναι τὸ καλύτερο, τὸ μοναδικό, τὸ πιὸ τέλειο κοινωνικὸ καθεστῶς πού εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ.

Ἐξαχσμένη καὶ προδομένη ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη, ἡ ἐ-

πιστημονική πολιτική οικονομία δὲν βρίσκει τοὺς ὁπαδοὺς της, παρὰ μόνο ἀνάμεσα στοὺς συνειδητοὺς προλετάρους, γιὰ νὰ βρῆ σ' αὐτοὺς ὄχι μόνο μιὰ θεωρητικὴ κατανόηση, ἀλλὰ καὶ τὴν πρακτικὴ της ἐφαρμογή.

Τὰ περίφημα λόγια τοῦ Λασσάλ ταιριάζουν περισσότερο ἀπὸ ὅπουδήποτε ἄλλου, στὴν πολιτικὴ οικονομία:

«Ὅταν ἡ ἐπιστήμη καὶ οἱ ἐργαζόμενοι, αὐτοὶ οἱ δύο ἀντίθετοι πόλοι τῆς κοινωνίας, ἀγκαλιαστοῦν, θὰ συν-τρίψουν μέσα στὰ μπράτσα τους ὅλα τὰ ἐμπόδια τοῦ πολιτισμοῦ».

Περιεχόμενα

<i>Ἡ ἀνικανότητα τῶν ἀστῶν καθηγητῶν νὰ προσδιορίσουν τὸ περιεχόμενο τῆς πολιτικῆς οικονομίας</i>	9
<i>Ὁ μύθος τῆς ἐθνικῆς οικονομίας καὶ τῆς οικονομικῆς ἀπάρκειας</i>	26
<i>Ἡ παγκόσμια οικονομία</i>	59
<i>Ἡ οικονομικὴ κρίση</i>	68
<i>Πολιτικὴ οικονομία καὶ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση</i>	91

Τὸ βιβλίο τῆς Ρόζας Λούξεμπουργκ «ΤΙ ΕΙΝΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ» τυπώθηκε στὸ Τυ-
πογραφεῖο «ΕΜΜ. ΡΟΔΑΚΗΣ & ΣΙΑ» — Γε-
ρανίου 7 — Τηλ. 533.965, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ
ἐκδοτικοῦ οἴκου Δ. ΚΟΡΟΝΤΖΗ.

Copyright: Δ. Κοροντζή